

GRGUR IZ NAREKA

Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu

Biblioteka Mala knjižica
Knjiga 4

GRGUR IZ NAREKA

Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu

Izdavač:

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Splitu
Katolička izdavačka kuća i časopis Crkva u svijetu
Zrinsko-Frankopanska 19, 21 000 Split, Hrvatska

Urednici:

Ivan Bodrožić
Vinicije B. Lupis

Recezent:

prof. dr. sc. Mladen Parlov
izv. prof. dr. sc. Edvard Punda

Prijevod: Mate Maras

Prijevod prema engleskom izdanju: St. Gregory of Narek.
Instruction on the orthodox faith and virtuous and pure life,
Erevan 2022

Teološka lektura: Mladen Parlov

Zapadnoarmenska korektura: Fr. Barouyr Shernezian

Lektura: Katja Tresić - Pavičić

ISBN 978-953-7187-31-6 (KBF)

ISBN 978-953-8429-34-7 (CuS)

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Sveučilišne knjižnice
u Splitu pod brojem 191107019.

Grafičko oblikovanje: Paola Jukić

Tisak: Dalmacija papir, Split

Naklada: 500 primjeraka

Copyright: © Nareg Alemeezian, for modern Armenian translation
and commentary; © Khachik Grigoryan, for English translation;
© Ankyunacar Publishing, for design

GRGUR IZ NAREKA

Sažete pouke o pravovjerju
i krjeposnom i čistom životu

Split, 2024.

UVOD

Zapadnoarmenska verzija Pouka o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu napisana je tijekom godina 1981. - 1983. kao moja teza za crkveni stupanj naučitelja (var-tabed) u Armenskoj apostolskoj pravovjernoj crkvi Svete Stolice Cilicije, Antelias-Libanon.

Godine 2002., u povodu tisućite godišnjice Knjige tužaljki svetoga Grgura iz Nareka, objavio sam armensku verziju ove studije nadahnut riječima našega štovanog uzora budnosti, svetoga Grgura iz Nareka, i obratio se njemu: "Tebi je posvećujem kadionicom svoje volje."

Pouke, koje se pripisuju svetom Grguru iz Nareka, imaju posebno mjesto u poticajnoj književnosti Armenske crkve zbog sljedećih pet razloga:

Prvo, one tumače pravovjerje i pozivaju vjernike Božje da ispovijedaju sveto i nerazdjeljivo Trojstvo.

Drugo, u njoj se potanko iznose vitalne doktrine sveopće Crkve koje su formulirane na prvom ekumen-skom saboru u Niceji (325.) i postale sastavnim dijelom Vjerovanja.

Treće, one naglašavaju međuodnos pravovjera i krjeposnih djela kao element koji usavršava plodonosnost kršćanskog života.

Četvrto, one ponovno obrazlažu da je čovjek moralno stvorenje koje vode sklonosti razuma (logos), duha (thymos) i nagona (eros, epitymia), pa ljudska bića mogu samo razumnom ravnotežom tih sklonosti živjeti bogougodan i kristolik život, bez kolebanja između pravde i nepravde.

Peto, one ocrtavaju imperativ da se živi život kojim upravlja pravilno otvaranje i zatvaranje pet ljudskih

osjetila, kao preduvjet za nasljedovanje neusporedive slave Kraljevstva nebeskog.

Budući da ove godine slavimo 850. obljetnicu svetog Nersesa Shnorhalija (1166. - 1173.), prikladno je navesti devetu kiticu njegove molitve „U vjeri se ispovijedam” i zamoliti zagovor svetoga Grgura iz Nareka i svetoga Nersesa Milostivoga:

Svebrižni Bože, postavi svoj sveti strah
pred moje oči kao štit, da ne mogu više gledati s
požudom;
pred moje uši, da ne mogu više slušati zle riječi;
pred moja usta, da ne mogu više govoriti laži;
pred moje srce, da ne može više misliti zlo;
pred moje ruke, da ne mogu više činiti nepravdu;
pred moje noge, da ne mogu više hodati stazama
bezakonja.

Negotakoupravlja njihovim pokretima da mogu, u svako
vrijeme, biti u skladu s tvojim zapovijedima u svemu.
Smiluj se svojim stvorenjima i meni, velikom grješni-
ku kakav jesam.

Pouke ostaju zauvijek pravodobne jer grijeh uvijek pokušava gmizati u naše duše, a samo štitom ove vrste savjeta možemo spriječiti njegov prodor u naše živote.

Posebnost Pouka je u tome što su one uistinu dragocjen priručnik za bogougodan život svih ljudi dobre volje.

Zahvaljujem Khachiku Grigoryanu za njegov nacrt engleskog prijevoda Pouka za objavljivanje ovoga sveska.

Zahvaljujem dr. Thomasu Samuelianu što je pročitao nacrt engleskog prijevoda Pouka i dao svoja zapažanja.

Zahvaljujem dr. Michaelu Papazianu što je pročitao engleski prijevod Pouka i pružio savjete o teološkim terminima i izrazima.

Nadbiskup Nareg Alemezian

GRGUR IZ NAREKA, ŽIVOT I DJELO

„(...)A sada ja tonem, očaran, posvema smeten,
Spominjući se neizrečenih, višestrukih,
Neprestanih blagodati tvojih, o Previšnji,
Koje nadasve velikodušno, beskrajno činiš,
Što se desno i lijevo, sprijeda i straga,
Nebrojeno naokolo gomilaju.
Ovdje se opet govori o tome, i opet o tome,
Ponavljajući božanskim duhom nadahnutu
I apostolski protumačenu predaju
Što jamči sveukupno tumačenje
Crkvene ispovijedi koja ozaruje.
Prilažem uz ovo i riječ neživa
Tvarnoga ustrojstva Crkve
Koja je blagoslovljena i neizreciva slika. (..).”
Grgur iz Nareka, *Knjiga tuge*, Molitva LXXV – Riječ
Bogu iz dubine mog srca (preveo: Mate Maras)¹

¹ Mate Maras, Grgur iz Nareka, *Knjiga tuge*, Molitva LXXV – Riječ Bogu iz dubine mog srca, u: *Verba volant. Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića OP*, Split, 2019., 933 – 951; Grigor Narekatsi, *The Book of Sadness*. Preveo na engleski Hachatoor Hachatoorian. Erevan, 2007. ; St. Grigor Narekatsi, *Speaking with God from the Depths of the Heart*. Preveo i napisao predgovor Thomas Samuelian. Erevan, 2001.

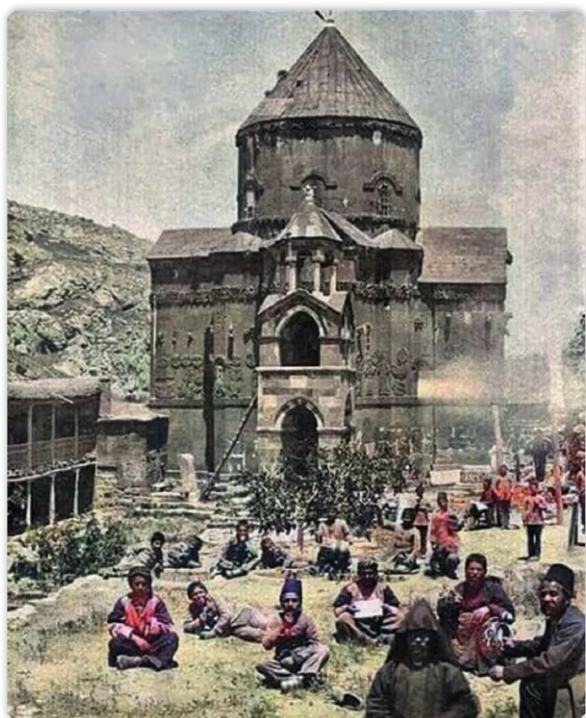
Grgur Mlidjetsi, Minijatura s prikazom sv. Grgura iz Nareka iz rukopis *Knjige tuge*, 1173., Cilicija (samostan Skewra), Mantadaran, br. rkp. 1568,² f. 55. (preuzeto iz: *Armenian miniatures From The Matenadaran Collection*, Erevan Nairi, 2008, 117.)

² Lydia Durnovo, *Armenian miniatures*, New York, 1961, 78 – 79; Robert WW. Thomson, Predgovor, u: *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia from the Twelfth to the Fourteenth Century*, vol. I., Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University Washington D.C., 1993., 9.

Sveti Grgur iz Nareka³ (oko 950.–1005.; arm. Krikor Naregatsi/Գրիգոր Նարեկացի, lat. Gregorius Narecensis, eng. St Gregory of Narek, fr. Grégoire de Narek, njem. Gregor von Narek, tal. San Gregorio di Narek) općenito se poštuje kao jedno od najvećih imena srednjovjekovne armenske vjerske misli i književnosti. Rodio se u Vasbourganu (području grada Vana), smještenom u Zapadnoj Armeniji (danas u središnjoj Turskoj, južno od jezera Van) u obitelji učenjakâ i svećenikâ. Vasbourgan bio je jedan od petnaest pokrajina Velike Armenije, a u razdoblju od VIII. do XI. stoljeća bilo je središte armenske kulture. Grgurov prvi odgojitelj bio je otac Khosrov Andzevatsi, ugledni crkveni pisac i autor najranijega komentara božanske liturgije. Narekov otac bio je teolog, filozof, isto tako je i autor mnogih vjerskih djela. U ranoj životnoj dobi on i njegova braća Izak i Hovannes stupili su u samostan na otoku Aghtamar,⁴ gdje je starješina bio njihov praujak Ananija Vartabed (vjeroučitelj).

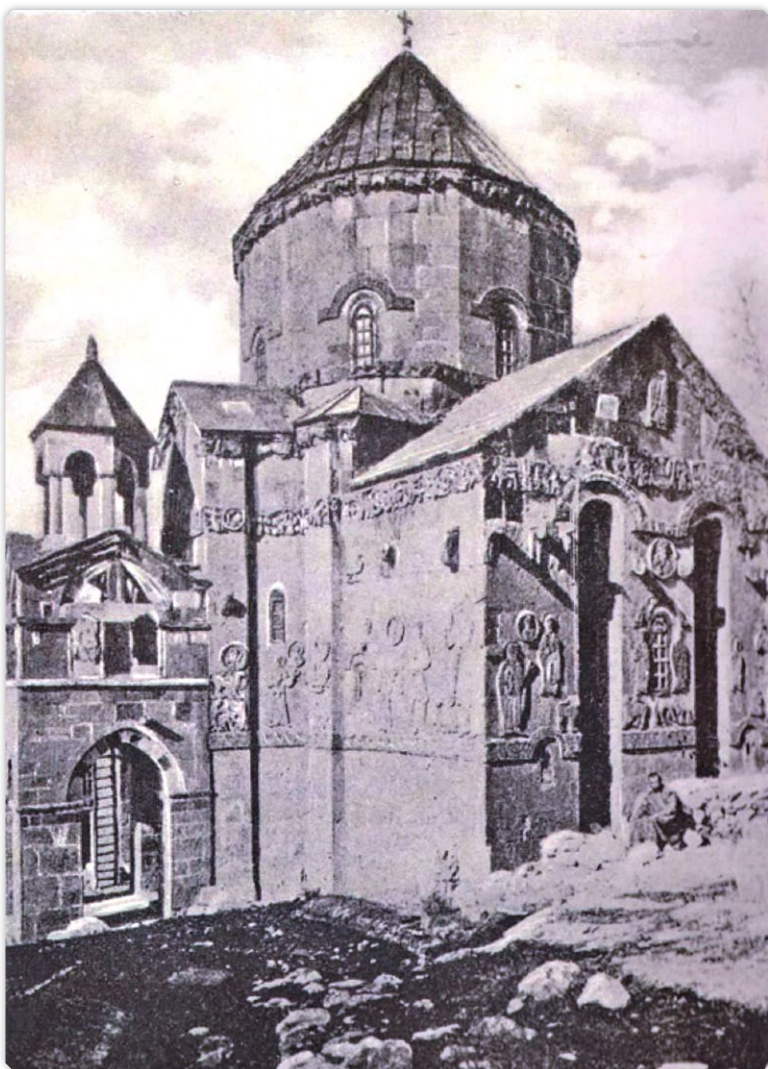
³ U tekstu se služimo standardnim istočno armenskim oblikom Narek, a ne Nareg u zapadno armenskoj inačici imena.

⁴ Stepan Mnatsakanian, *Aghtamar A Jewel of Medieval Armenian Architecture*, Gomidas institute, London, 2010, 1 – 167; Mazhar Şevket İpşiroğlu, *Ahtamar KİLİSESİ*, Istanbul, 2003, 1 -110. Na otoku Aghtamar nalazi se armenska katedrala Sv. Križa iz 10. stoljeća, koja je bila sjedište armenskog apostolskog Agtamarskog katolikata od 1116. do 1895. godine. Tijekom svoje vladavine kraj Gagik I. Astruni (908. – 943./44.) armenskog kraljevstva Vaspurkan na otoku je sagradio svoju rezidenciju, a od svih građevina do naših dana samim čudom preostala je katedrala Sv. Križa koju je od 915. do 921. gradio arhitekt – redovnik Manuel od crvenkastog tufa. Početkom XX. stoljeća pod jurisdikcijom katolikata Aghtamara bile su dvije prostrane biskupije na jezeru Van: Aghtamar i Khi-zan koje su posjedovale 272 crkve u 194 naselja, a četrdeset samostana je bilo pod jurisdikcijom Aghtamara. Samim čudom u poslije genocidnom razdoblju memoricida, kada su turske vlasti sustavno uništavale armensku kulturnu baštinu intervencijom guvernera

Nepoznati fotograf, Crkva Sv. Križa na Aghtamaru početkom XX. stoljeća (preuzeto: <https://www.collectif2015.org/en/100Monuments/Le-Monastere-et-Siege-Catholicossal-de-la-Sainte-Croix-d-Aght-amar/>)

Vana na inicijativu Yasara Kemala 1951. godine crkva nije srušena. Poslije mučnog razdoblja obnove koji je uslijedio tek između 2005. i 2006., crkva je obnovljena, i nakon intervencije postavljen je križ na njenu kupolu i armenskoj zajednici je dopušteno da jednom godišnje može imati u njoj vjerski obred na blagdan Sv. Križa.

Arhitekt Manuel, Sourp Khatch/Sveti Križ na otoku Aghtamar, (preuzeto iz: Osman Köker, *Armenian in Turkey 100 Years Ago, with the postcards from the collection of Orlando Carlo Calumeno*, sv. I, Istanbul, 2013, 362.)

Blagdan Uzvišenja sv. Križa (Khachervats) ispred crkve Sv. Križa 1894./95. (preuzeto: <https://www.collectif2015.org/en/100Monuments/Le-Monastere-et-Siege-Catholicossal-de-la-Sainte-Croix-d-Aght-amar/>)

Hayr Tatul Anushian (1966. – 2021.), glavni tajnik i predsjednik Duhovnog vijeća Armenskog patrijarha u Turskoj, jedan od najzaslužnijih da se crkva Sv. Križa na Aghtamaru vratila barem jednom na godinu Armencima, kako bi mogli održati bogoslužje

na blagdan Uzvišenja sv. Križa od 2010. godine, odnosno 95 godina, prvi put poslije genocida 1915., kada su svi redovnici i patrijarh bili umoreni i samostan opustošen. (foto: Armenski patrijarhat Carigrada)

Grgur se u novoj sredini ubrzo počeo isticati u brojnim disciplinama: glazbi, astronomiji, geometriji, matematici, književnosti i teologiji. Postao je svećenikom u dvadeset petoj godina i u samostanu proveo čitav život posvetivši se molitvi, učenju i sastavljanju važnih vjerskih djela. Gotovo cijeli svoj život Grgur je proveo u samostanu Narekavank u području Rshtuni, koji je posjedovao bogatu knjižnicu, gdje su upoznao s djelima antičkih filozofa i crkvenih otaca. U samostanu je postao *vartabed*, a u samostanskoj školi godinama je predavao. Grgur iz Nareka je jedan od najboljih autora tumačenja *Pjesma nad pjesmama* (977.) i autor mnogobrojnih pjesničkih djela. Komentar *Pjesme nad pjesmama*, napisan je po narudžbi jednog armenskoga kraljevića. Usprkos njegovoj skromnoj tvrdnji da je premalad za tu zadaću, komentar je postao slavan zbog jasnoće misli i jezika te vrsnoće teološkoga izlaganja. Napisao je također brojna pisma i govore, te ode i napjeve. Mnoge njegove molitve uključene su u božansku liturgiju Armenске Apostolske Crkve, koja se svake nedjelje slavi u armenskim crkvama diljem svijeta. Narekovo pjesništvo nadasve je nadahnuto biblijskim temama. Grgur iz Nareka napajao se pjesničkim uzorima iz kruga rimskoga novoplatonizma, Epifranije Salaminskoga, Origena, Grgura Nazijanskoga, Bazilija Velikoga i Ivana Antiohijskoga (Zlatoustoga). U Narekovu pjesničkom opusu ističe se više hvalospjeva: *Hvalospjev sv. apostolima*, *Hvalospjev sv. Križu*, *Hvalospjev sv. Bogorodice*, *Povijest aparanskoga križa*⁵, *Hva-*

⁵ U samostanu Sv Križa u Aparanku u armenskoj povijesnoj pokrajini Mekk (današnja turska pokrajina Van), čuvala se relikvija sv.

lospjev Jakovu, nizibijskomu biskupu, Poslanica protiv tondraijske sljedbe. Posljednje i najpoznatije Grgurovo djelo bila je *Knjiga tuge* (ili *Knjiga molitve*) koju je dovršio godine 1002. To je zbirka od devedeset pet molitava različite dužine, na temu čovjekova udaljavanja od Boga i težnje da se opet s njim sjedini. Pjesnik piše o svojoj nesa-vršenosti, duhovnoj slabosti, nemoćnosti i bespomoćnosti pred svjetovnom taštinom. Grgur iz Nareka stalno ispovijeda grijehe i moli od Boga oprost ne samo za sebe nego i za sve ljude. U doslovnom smislu to su „stihovituzaljke”.⁶ Teško je odrediti poveznicu koja tih jedanaest tisuća lirskih stihova objedinjuje u sustavnu cjelinu, jer se iste misli često ponavljaju u različitim pjesmama, ali se ipak mogu istaknuti glavne ideje: mistični život, milosr-đe Božje, opreka tijelo-duh, duhovna borba, solidarnost u grijehu, pouzdanje u spas. Posebice valja naglasiti glasovite Grgurove molitve posvećene Djevici Mariji. Pisac je sam za svoju knjigu kazao da su »njezina slova kao moje tijelo, njezina poruka kao moja duša«, nadajući se da će ona poslužiti kao pučki vodič za molitvu u cijelom svijetu. Krajem prvog tisućljeća Armenija doživljava drugi preporod u književnosti, slikarstvu, arhitekturi i teologiji, u kojima je sv. Grgur bio jedna od vodećih figura. Duhovna okosnica tog srebrnog razdoblja armenske kulture bila je ranije spomenuta *Knjiga tuge*. Taj veliki spjev, na

Križa, dar bizantskih careva Bazilija II i Konstantina VIII. Samostan se sastojao od kompleksa crkava: Sourp Hovhannes Garabed, Sourp Asdvadzadzin, Sourp Sdepanos i Sourp Arakelots, prostranog narteksa, te samostanskih prostorija s fontanom. Samostan je u XVII. stoljeću obnovljen, a uništen tijekom armenskog genocida sredinom drugog desetljeća XX. stoljeća.

⁶ Abraham Terian, *From the Depths of the Heart Annotated Translation of the Prayers of St. Gregory of Narek*, New, York, 2022.

Zapadu poznat samo ograničenom broju stručnjaka, svojevrsan je zaziv smrtnikâ Bogu, koji mole za oprostjenje grijeha Sv. Grgur iz Nareka preuzima na sebe sve grijeh koje su počinili ljudi. Prepisivana tijekom stoljeća, ova knjiga imala je veliku ulogu u razvoju kršćanskog pjesništva bliskoistočnih kršćana. Mladi Grgur, udaljen od svijeta, pisao je svoje anđeoske molitve, koje se u armenskoj Crkvi i danas pjevaju na Duhove, blagdane Blažene Djevice Marije i blagdan sv. Križa. S literarnoga gledišta, Grgur iz Nareka uživa slavu pisca koji je rijetkom rječitošću znao izražavati svoje misli i koji je bio pun pjesničkog zanosa, koji ćemo mi u Europi imati tek stoljećima kasnije. Druga armenska renesansa iz 10. stoljeća bila je ugašena u najezdama Turaka Seldžuka i Monogola. Poema je prvi put tiskana 1673. god. u gradu Marseilleu. Prije toga se je širila u rukopisima. Najstariji sačuvani rukopis datira iz 1173. godine i nastao je u samostanu Skewria u Kraljevstvu Cilicije, a utor mu je minijaturista Grgur Mlidjetsi. Ovaj glasoviti rukopis Grgurove Knjige Tuge, nastao je po izričitoj naredbi Nersesa Lambronatsija (1153. – 1198.), bio je nadbiskup Tarza u armenskom Kraljevstvu Ciliciji koji je zapamćen kao jedna od najznačajnijih ličnosti armenske književnosti i crkvene povijesti.⁷ Grgurova knjiga prevedena je na mnoge jezike. Nažalost, još uvijek nema prijevoda poeme “Knjiga tužnih pjesama” na hrvatski jezik. Godine 1985. skladatelj Alfred Schnittke (1934. - 1998.) napisao je “Koncert za mješoviti zbor u četiri dijela” na stihove Grgura iz Nareka.⁸

⁷ Irina Drampian, *Cilician Book Illumination*, u: *Armenian miniatures From The Matenadaran Collection*, Erevan Nairi, 2008, 20.

⁸ Grigor Narekatsi, *The book of Sadness*, prevoditelj: Hachator Hachatoorian. Erevan, 2007., 1 – 504; Grégoire De Narek, *Le Livre de Prières. Introduction, traduction de l'arménien et notes par Isaac Kéchichian*. Paris, 1961.; *Revue des études byzantines*,

Papa Franjo Grgura iz Nareka je 23. veljače 2015. proglasio Naučiteljem Sveopće Crkve (prilog 1.) i odredio je kako će njegov spomen dan biti 27. veljače u Katoličkoj Crkvi. Sveti Grgur iz Nareka tako je uvršten među naučitelje Sveopće Crkve, postajući 36. svecem koji će nositi taj uzvišeni naslov, najnoviji nakon sv. Ivana Avilskog i sv. Hildegarde iz Bingena, koje je naučiteljima proglasio papa emeritus, Benedikt XVI. 2012. godine. (prilog 2.)⁹ Papa Franjo ga je 12. travnja 2015. uzdigao u dostojanstvo doktora Sveopće Crkve posebnim apostolskim pismom, objavljenim istoga dana tijekom posebne mise slavljene u crkvi svetog Petra u nazočnosti Njegove Svetosti Karekina II., vrhovnog patrijarha i katolikosa svih Armenaca, te Njegove Svetosti Arama I., katolikosa Armenske Apostolske Crkve Velike Kuće Cilicije, kao i patrijarha Cilicije armenskih katolika Njegove Svetosti Nersesa Bedrosa XIX. Papa Franjo je, 5. travnja 2018. u 12 sati, predvodio inauguraciju i blagoslov kipa sv. Grgura iz Nareka u Vatikanskim vrtovima uz sudjelovanje Karekina II., vrhovnog patrijarha i katolikosa svih Armenaca, te Arama I., katolikosa Armenske Apostolske Crkve. Ceremoniji je nazočio i tadašnji armenski predsjednik u odlasku, Serzh Sarkisyan.

Année 1962 / Volume 20 / Numéro 1 / pp. 266–267.; Greigor Narekatsi and Sebastian Bach, by Grigor Danielian (Erevan Komitas State Conservatory); <http://www.aua.am/au...s/NarekBach.htm> (2001) Pope Francis declares Armenian saint Doctor of the Church. Vatican Radio, 23 February 2015.; Fabio Arduino, *San Gregorio di Narek, Monaco e Dottore della Chiesa* (2016). [https://www.fabioarduino.it/san-gregorio-di-narek-monaco-e-dottore.](https://www.fabioarduino.it/san-gregorio-di-narek-monaco-e-dottore;); Vinicije B. Lupis, Armenci među nama, *Dubrovački list*, br. 582, Dubrovnik, 2010; Artur R. Bagdasarov, Vinicije B. Lupis, *Armennija - domovina sv. Vlaha*, Ston, 2015, 218 – 219.

⁹ http://www.vatican.va/content/francesco/la/apost_letters/documents/papa-francesco_lettera-ap_2015412_gregorius-narecensis-doctor-ecclesiae.html (preuzeto u 12 h 13. 03. 2024.)

Autor kipa je armenski kipar David Erevantsi¹⁰. Brončani Svečev kip odljeven je u ljevaonici u Češkoj, a njegovo lijevanje ostvareno je zahvaljujući financijskoj potpori armenskog veleposlanika pri Svetoj Stolici Mikayela Minasiana i Arthura Dzhanibekyana. Odljevana su dva kipa, jedan za Vatikanske vrtove, a drugi namijenjen za vrtove Svetog Etchmiadzina.

Sveti je Otac prije 12. travnja 2015. godine predslavio Svetu misu u bazilici Svetoga Petra obilježavajući stogodišnjicu genocida oko milijun i petsto tisuća Armenaca koje je nazvao mučenicima. “Prošlo je stoljeće od tog strašnog masakra koji je bio istinsko mučeništvo za vaš narod, u kojem su brojni nevini ljudi poginuli kao ispovjedaoци i mučenici u ime Krista” – kazao je tom prilikom papa Franjo. Za vrijeme istog bogoslužja Papa je među učitelje opće Crkve ubrojio svetoga Grgura iz Nareka, nazivajući ga monahom koji je znao izraziti osjećaje armenskoga naroda i koji, kao izvanredni tumač ljudske duše, nudi proročke riječi za nas.

Sveti je Otac potom u lipnju 2016. godine posjetio Armeniju. Nazivajući genocid prvom u tragičnom nizu katastrofa prošloga stoljeća, papa Franjo pohvalio je vjeru armenskoga naroda koji je prosvijetljen svjetlom Evanđelja, pa i u najtragičnijim trenucima svoje povijesti, u križu i uskrsnuću Kristovu uvijek pronalazio snagu za ponovno ustati i za početi iznova svoje putovanje s dostojanstvom. Inauguracija kipa vrhunac je ekumenskog približavanja Katoličke Crkve i Armenske apostolske Crkve, jer je to bilo po prvi put u povijesti, kako su se svi crkveni čelnici Armenske Crkve susreli s rimskim biskupom,

¹⁰ Ugledni aramski kipar, autor kipa armenskom skladitelju Komitasu (Gomidasu- Soghomonu Soghomonianu) u Parizu iz 2003. godine.

za što se papa Franjo molio 2015. godine. „Po otkupiteljskoj snazi Kristove žrtve, neka prolivena krv dovede do čuda punog jedinstva njegovih učenika. Neka na poseban način ojača veze bratskog prijateljstva koje već ujedinjuju Katoličku Crkvu i Armensku apostolsku Crkvu” – kazao je tom prilikom Sveti Otac. Drugi odljev kipa sv. Grgura iz Nareka krajem 2016. postavljena je u vrtove katedrale u Echmiadzinu.

Ideja da se Vatikanu i papi Franji ponudi brončani kip Grgura iz Nareka s idejom da se njegov kip postavi u vatikanske vrtove rodila se tijekom Papinog putovanja u Armeniju, kada je armenski predsjednik Serzh Sargsyan darovao mali brončani kip sveca Svetom Ocu s nada da će se u budućnosti moći vidjeti u Vatikanskim vrtovima. Sv. Grgur iz Nareka trajno je nadahnuće armenske suvremene umjetnosti i stoljećima je bio poticaj Armencima da grade svoj ikonografski sustav kršćanske simbolike, sačuvavši u svom likovnom izričaju ponekad najčešća kršćanska ikonografska rješenja.

David Erevantsi. Kip Sv. Grgura iz Nareka, Vatikanski vrtovi (foto: <https://armedia.am/eng/news/59460/the-importance-of-the-statue-of-gregory-of-narek-in-vatican.html>)

A, b, c, d Miniature s prikazom sv. Grgura iz Nareka iz rukopis *Knjige tuge*, 1173., Cilicija samostan Skewra), Mantadaran, br. rkp. 1568¹¹. (preuzeto iz: *Armenian miniatures From The Matenadaran Collection*, Erevan Nairi, 2008, 117.)

O samostanu Narekavank

Narekavank (armenski: Նարեկավանք, “Samostan Narek”, zapadnoarmenski: Nareg) je bio armenski samostan iz desetog stoljeća u povijesnoj pokrajini Vaspura-

¹¹ Lydia Durnovo, *Armenian miniatures*, New York, 1961, 78 – 79; Robert WW. Thomson, Preface, u: *Miniature Painting in the Armenian Kingdom of Cilicia from the Twelfth to the Fourteenth Century*, vol. I., Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University Washington D.C., 1993., 9.

kan, u blizini južne obale jezera Van, u današnjem okrugu Gevaş u Provincija Van u istočnoj Turskoj. Samostan je bio jedan od najuglednijih u srednjovjekovnoj Armeniji i imao je poznatu samostansku školu. Pjesnik Grgur iz Nareka (Grigor Narekatsi) intelektualno je u stasao u samostanu Narekavank.

Samostan su za vrijeme vladavine kralja Artsrunija Gagika I. od Vasbouragana (vladao 908–43) utemeljili armenski redovnici koji su pobjegli iz Bizantskog Carstva zbog vjerskog progona. U 10. stoljeću otac Ananije iz Nareka (Anania Narekatsi) osnovao je školu, koja je postala jedno od najistaknutijih središta učenja u srednjovjekovnoj Armeniji. Grgur iz Nareka (Krikor Naregatsi, oko 951. – 1003.), i najveći mistični armenski pjesnik, stasao je i studirao u Narekavanku. Između ostalih, u samostanskoj školi učio je armenski povjesničar Ukhtanes. Tijekom tog razdoblja, samostan je bio među najistaknutijima u cijeloj Armeniji, a također je bio i glavno središte proizvodnje rukopisa. Najljepše minijature s prikazima sv. Grgura iz Nareka, zasigurno su one ranije spomenute iz rukopis *Knjige tuge*, nastalog 1173. godine u Kraljevstvu Cilicije, u samostanu Skewra, a sada se čuva u knjižnici Matenadaran, pod brojem 1568. Kao jedini svjedok tog davnog vremena iz ovog velikog armenskog kulturnog centra, danas posve uništenog samostana Narekavank, potječe rukopis Evanđelja iz 1069. godine, koji se čuva u armenskoj nacionalnoj knjižnici Matenadaran pod brojem 10434.¹²

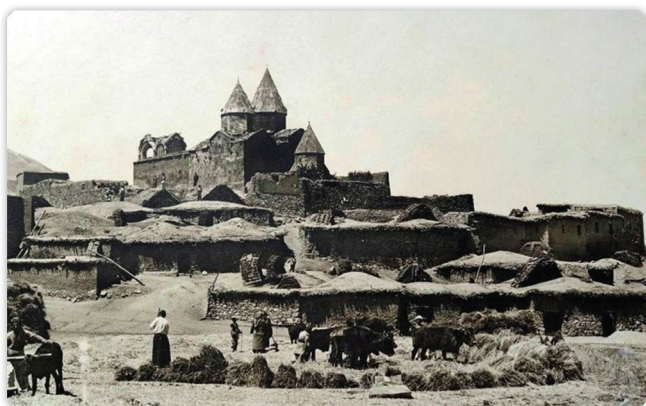
¹² Lilit Zakarian, *Early Armenian Miniatures 6th to 12th Centuries*, u: *Armenian miniatures From The Matenadaran Collection*, Erevan Nairi, 2008, 104.

Minijatura križa iz rukopisa
evanđelja iz samostana
Narekavank, nastao 1069.
godine, br. rkp. 10434, f.1,
(preuzeto iz: Lilit Zakarian,
Early Armenian Miniatures
6th to 12th Centuries, u:
*Armenian miniatures From
The Matenadaran Collection*,
Erevan Nairi, 2008, 104.)

Srednjovjekovna Armenija dijelila je tešku sudbinu kršćana u Maloj Aziji, i njezina povijest prepuna je velikih migracija i ratova, da bi poslije arapske, seldžučke, pa potom mongolske invazije područje Zapadne Armenije u XVI. stoljeću došlo u sastav Osmanskog Carstva. Razdoblje XVI. i XVII. stoljeće bilo je pogubno za armenski narod, jer je Armenija postalo mjesto sukoba dvaju velikih carstava: Osmanskog i Perzijskog, i tada je armenski etnički prostor posve opustošen. Samostan Narekavank, poslije stoljeća rušenja, doživio je preporod, kada ga je 1707. godine temeljito obnovio Minas vartabed Ghapantsi. Samostanski kompleks sadržavao je dvije crkve: St. Sandukht i Surb Astvatsatsin („Presveta Majka Božja”). Mauzolej Grgura iz Nareka nalazio se istočno od crkve sv. Sandukhta. Crkva Surb Astvatsatsin imala je oblik kupolne crkve, nazivan u armenskoj arhitekturi „dvorane s kupolom” i nalazila se južno od crkve St. Sandukhta. Godine 1787. vartabed Barsegh sagradio je pravokutni *gavit* (narteks) s četiri

stupa na grobovima Hovhannesa vartabeda (Grgurovog brata) i filozofa Ananije iz Nareka. Ispred zapadnog ulaza u *gavit* sagrađen je 1812. godine trokatni zvonik. Dvije kupole samostanskih crkava obnovili su 1843. godine arhitekt Sahrat Memarbashi i njegov sin Movses. Godine 1858. samostan je obnovio Hovhannes vartabed. Tada je otac Hovsep Rabuni naručio je hačkar koji je postavljen na grob Grgura iz Nareka, a na tom spomeniku bio je isklešan prikaz Bogorodice s Kristom na krilu i sv. Grgura iz Nareka. Sve do genocida 1915. godine grobovi sv. Nareka i njegova brata Hovhannesa bila su meta brojnih armen-skih hodočasnika.¹³

Samostan Narekavank, 1911. (fotoarhiva: armenskog etnografa, arheologa i folkloriste Yervanda Lalayana (1864. - 1931.)

¹³ Osman Köker, *Armenians in Turkey 100 Years Ago, with the postcards from the collection of Orlando Carlo Calumeno*, sv. I, Istanbul, 2013, 353.

Samostan u Nareku, poput tisuća crkava i samostana u Zapadnoj Armeniji bio je žrtva armenskog genocida 1915. godine, koji je rezultirao konačnim istrebljenjem armenskog stanovništva i njegove kulture na tisućljetnim armenskim povijesnim prostorima i iskorjenje kršćana. Tada su u okolici samostana Narekavank postojali glasoviti drevni samostani: Varakavank/Վարապազական, Abarank (Aparank)/Ապարանք, Gduts Vaik/Կոտուց Վանք, Hokiats Vaik/Հոգեաց Վանք, Lim Anabad/Լիմ Անապատ, Arkelan Vank/Արգելան Վանք, Samostan Čudesā/Արծկենյ Մքանչելագործի Վանք, (Ardzgeo Skanchelakordz Vank Medzopa Vaik/Մեծոփայ Վանք, Madnavank/Մատնականք, Samostan crveni Dragulj/Garnir Agn Vaik Կարմիր Ակն Վանք, Saint Anania i sv. Ivan u Boru/Bora Sourp Ananyayi Yev Sourp Hovhannesi Vaiker (Պոռայ Սուրբ Անանիայի եւ Սուրբ Յովհաննէսի Վանքեր), Sv. Toma Kantzag/Գանձակայ Սուրբ Թովմասի Վանք, Sourp Tovmasiivank Samostan Uskrsnuća-Tivapouyni Vank/Դիւարոյնի Վանք, Samostan sv. Marinosa Serkhov Sourp Marinosivank)/Տրկոյ Տոտք Մարիոսի Վանք/Սրիսու Սուրբ Մարիիսոսի Վանք(...) i mnogi drugi. Godine 1915., u Zapadnoj Armeniji poslije svih pokolja (abdulhamidski pokolj 1895. – 1896., adanski pokolj 1908.) u funkciji je još bilo 2 538 crkava i samostana, a danas se procjenjuje da je u kultu svega 34 crkve i to ponajviše u Carigradu.¹⁴

Srećom, opsežnu studiju o samostanu Narekavank i njegovoj kulturnoj baštini napisao je autor Peros Movses Tovmasean 2019. godine (*Narekavank Monastery on the crossroads of history*), zabilježivši mnoge raspršene

¹⁴ Raffi Tapanian, *Cultural Genocide of the Armenian Heritage of Van, Western Armenia*, u: (<https://asbarez.com/cultural-genocide-of-the-armenian-heritage-of-van-western-armenia/>) (preuzeto 12. 03. 2024. u 10h)

Samostan Narekavank i armensko selo Narek uz njega, oko 1900. godine (preuzeto iz: <https://www.wikiwand.com/en/Narekavank>, u 12 h 16 03. 2024.)

Samostan Narekavank danas (preuzeto: <https://wikimapia.org/30820442/Narekavank-Armenian-monastery>)

povijesne podatke o nastanku ovog samostana. Prema Sevanu Nişanyanu samostanska crkva u Nareku srušena je oko 1951., u isto vrijeme kada je izdana službena naredba za rušenje Katedrale Svetog Križa u Aghtamaru, koja je intervencijom kurdskog novinara Yaşara Kemala nije izvršena. Selo Narek sada je uglavnom naseljeno Kurdima i poznato je kao Yemişlik na turskom i Nerik na kurdskom. Početkom 2000-ih još su bile vidljive ruševine samostanskog kompleksa. U listopadu 2003., u sklopu obilježavanja 1000. obljetnice Grgura iz Nareka, Njegova Svetost Mesrob II Mutafyan, armenski carigradski patrijarh i Hayr Hovagimom Seropyanom posjetili su uništeni samostan. Tijekom te posjete kurdski seljak koji je dijelove samostanskih zgrada pretvorio u štalu, spriječio je ulazak patrijarhu i tražio od njega novac za obilazak istih. Tako je još jednom zrcalila tužna sudbina armenskog naroda kroz grob Sv. Grgura iz Nareka, jer je njegov je grob, smješten u spomenutom samostanu, kako smo već naveli bio sve do armenskog genocida mjestom hodočašća i molitve, a danas je oskrvnut i pretvoren u štalu kurdskog seljaka. Tursko redarstvo je interveniralo i bio je omogućen patrijarhu slobodan ulaza, ali patrijarh Mutafyan nije želio pod tim uvjetima ući desakralizirani dio prežitaka samostana, umjesto toga samo je razgovarao sa okupljenim seljanima i napustio lokalitet nekadašnjeg samostana Narekavank.

Samostan je sada potpuno uništen i na njegovom mjestu po običaju recentno je sagrađena džamija, naravno od kamenja samostanskih crkava i ostalih građevina. Arhitektonski dijelovi i kamena samostanska plastika sustavno su i nedavno uništavani. Tako, tijekom svog posjeta 1994. James R. Russell zabilježio je armenski nadgrobni križ/*khachkar* iz X. stoljeća, koji je nestao kad se vratio 1997., a po kazivanju mjesnih Kurda, turska policija

Njegova Svetost Mesrob II Mutafyan, armenski carigradski patrijarh i Hayr Hovagim Serovpian u posjeti samostanu Narekavank 2003. godine. (foto: Hayr Hovagim Serovpian)

ih je uništila poslije njegova posjeta. U prosincu 2008. armenski arhitekt iz Turske- Zakarya Mildanoğlu objavio je da je turska vlada odlučila obnoviti Narekavank, jer se on navodno našao na listi za obnovu među nekim drugim polusrušenim ili uništenim crkvama i samostanima u bivšoj Zapadnoj Armeniji (danas istočnoj Turskoj). U rujnu 2010. godine arhitekt Mildanoğlu sastavio je popis od oko 90 armenskih crkava i samostana u regiji jezera Van, uključujući Narekavank, te je preporučio turskoj vladi da poduzme potrebne mjere za njihovo očuvanje, što je ostalo mrtvo slovo na papiru. Narekavank ostao je samo simbolično mjesto armenske i opće kršćanske civilizacije, živo u dubokoj vjeri Armenaca i svakodnevnoj liturgiji, koja se slavi uz molitve Grgura iz Nareka. Mistika pobjeda sv. Križa vječni je spomen i pobjeda nad ruševinama drevnog samostana uništenog mržnjom usmjerenom na Križ i na kršćansku civilizaciju. Kroz vječne stihove iz *Knji-*

ge tuge odzvanja nepobjediva snaga aramenske kršćanske civilizacije: „(...)I, po Njegovoj volji predajući se križu, / Uzdižući cvat životnoga ploda/ Do vrha životnoga stabla,/ Bijaše ranjen smrtno/ U puti koja je iste naravi kao naša,/ I nerazdjeljiva od božanstva,/ Potičući tako sredstvo osude, /Neprestano trpeći u tjelesnoj puti, /Neodvojiv od biti Stvoriteljeve. /Sišavši u tamne predjele pakla, /On pokida spona koje je stvorio/ Od veriga tlačiteljevih, /Ter, kada se probudio iz drjemljiva sna, /On obori nasrtaj smrti, /Ustade i oživje kao Bog,/(...)”¹⁵

Djelo svetog Grgura iz Nareka je trajno nadahnuće patrističke literature, pa je tako *Pouka o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu*, knjiga autora Grgura iz Nareka doživjela svoju suvremenu armensku transliteraciju i komentar, koji je napisao nadbiskup Nareg Alemezijan iz Katolikata Velike Kuće Cilicije. Engleski prijevod izradio je Khachik Grigoryan iz Erevana, a knjigu je izdala izdavačka kuća Ankyunacar iz Erevana. Autor komentara nadbiskup Nareg Alemezijan *Pouka o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu* u zapadno armenskom jeziku obranio je 1983. godine kao doktorsku tezu postavši tako vartabedom Armenske Pravovjerne Apostolske Crkve Velike Kuće Cilicije u Antelijasu. Nadbiskup Nareg Alemezian knjigu na istočno armenskom i engleskom *Pouka o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu* je 7. prosinca 2023. godine osobno uručio sv. Ocu Franji tijekom službene audijencije. Hrvatski prijevod ujedno je i prvi prijevod izvan armenskog kulturnog kruga i iznova je potvrdio snagu kulturnih i duhovnih veza Armenaca i Hrvata, koji su stoljećima djelili istu povijesnu sudbinu. Nadbiskup Nareg 2010. godi-

¹⁵ Mate Maras, Grgur iz Nareka, *Knjiga tuge*, Molitva LXXV – Riječ Bogu iz dubine mog srca, u: *Verba volant. Zbornik u čast akademika Stjepana Krasića OP*, Split, 2019., 933 – 951.

ne dolaskom na festu sv. Vlaha otvorio je novo razdoblje i početak intezivnih duhovnih veza Dubrovnika i Armenije – imaginarne domovine svih Armenaca, koja u svojim povijesnim granicama više ne postoji, ali je Armenska Apostolska Crkva svojim apostolskim radom održava u cjelini dvaju katoliakata i dvaju patrijarhata uz armenski dio podložen Katoličkoj Crkvi i armenske protestantske zajednice.¹⁶

Autor knjige nadbiskup Nareg Alemezian 7. prosinca 2023. uručuje je osobno sv. Ocu Franji, tijekom audijencije.

Dr. sc. Vinicije B. Lupis

¹⁶ Vinicije B. Lupis, O armensko-hrvatskim kontaktima, u: *Društvena istraživanja*, 99/100, Zagreb, 2009., 203 – 217.; Vinicije B. Lupis, Sebasta u dubrovačkoj memoriji/ Sebaste in the Memory of Dubrovnik, u: *Sebasta grad svetoga Vlaha*, Ston, 2017., 61 – 119.; Arsen Duplančić, Vinicije B. Lupis, Armenski natpisi iz stoljeća u Splitu, u: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*. Sv. 113/2, Split, 2020, 447 – 462.

Prilog 1.

PASTIRSKO PISMO O PROGLAŠENJU SVETOG GRGURA IZ NAREKA NAUČITELJEM SVEOPĆE CRKVE

„FRANCISCUS PP.

LITTERAE APOSTOLICAE

Sanctus Gregorius Narecensis

Doctor Ecclesiae universalis renuntiatur.

Ad perpetuam rei memoriam.

“Vidimus stellam eius in oriente et venimus adorare eum”
(Mt 2,2).

Stella, quae in orientis caelo apparuerat, in mente et corde Magorum lumen accendit, quod ad quaerendam veram lucem eosdem incitavit, quae mundum illuminat (cfr Io 8,12), Dominum Iesum Christum, longum post iter Bethleem inventum adoratumque: “Viderunt puerum cum Maria matre eius, et procidentes adoraverunt eum” (Mt 2,11).

Inde a primis saeculis christianae religionis in oriente alias innumeras stellas accendit Spiritus Sanctus, scilicet sanctos prudentesque homines, qui suae vitae exemplis ac doctrina ad Dei mysteria cognoscenda et Christum conveniendum expeditius effecerunt iter. Stella perquam fulgida, quae numquam est exstincta, fuit etiam presbyter et monachus sanctus Gregorius Narecensis, magister et dilecti populi Armeni decus. Insignis hic theologus, mysticus et poeta sua sapientia evangelica ac insigni sua doctrina theologica, nostro quoque tempore suae genti Ecclesiaeque

universali loqui pergit, quem inde ab antiquis temporibus ipsa uti sanctum colit. Continuata eius fama cum meditationum precationumque libro coniungitur, cuius titulus Liber Lamentationum, sed qui vulgo ab Armeno populo est cognominatus Narecensis.

Praeter Evangelium in Armenia de scripto agitur maxime venerato et evulgato. Post hoc volumen finitum Gregorius Narecensis de se addit: “minimus inter poetas, postremus inter doctores”. Reapse eius perspectis scriptis, quae magno poetico afflatu pervaduntur atque amplo cultu, alto mystico sensu ac latis biblicis cognitionibus distinguuntur, procul dubio non est “minimus inter poetas” neque “postremus inter doctores”.

Ad verisimiliores opiniones in historica regione Andzevatsik circiter anno CML natus est. Eius pater, Khosrov Andzevatsi, luculentus fuit scriptor ac serius actuosus episcopus. Gregorius in familia litterarum cultrice adolevit, quae ipsius institutionem fulsit. Praeter parentem, traditio etiam duorum fratrum rettulit nomina, quorum senior fuit Ioannes et iunior Sahak, atque magistrum Ananiam Narekatsi, qui eius matris fuit consobrinus et monasterii Narecensis abbas, qui ad eius iuvenis familiaris alumniique spiritalem culturalemque provectionem multum contulit.

Gregorius iuvenis monasterium Narecense est ingressus, quod saeculo X apud ripam meridianam orientalem lacus Van conditum est, ubi praeclara aderat schola Sacrarum Scripturarum et patrologiae, atque ubi omnem suam religiosam intellectualemque vitam exegit, sanctitatis et mysticae experientiae fastigium attingens atque suam doctrinam variis in theologicis mysticisque operibus exprimens demonstransque. Dogmaticis quoque con-

troversiis operam dedit, respuens potissimum haereticas opinationes sectae Thondrakianorum, ac quoad doctrinam etiam oppugnatus et falso insimulatus. Iam vivens Gregorius Narecensis sanctitatis miraculorumque egregia est circumdatus fama et praeclarae doctrinae et impensae spiritualitatis est habitus vir. Circiter anno MV e vita cessit, id est paulo post Librum Lamentationum scriptum, anno vero MIII. In monasterio Narecensi, prope templum sanctae Sandukht est sepultus. Continuo post obitum sanctus est veneratus atque ad eius sepulcrum accedere consueverunt Armeni fideles. Eius memoriam firmius tenuit populus, etiam post territorium anno MLXXI vastatum. Ferales post eventus et caedes annorum MCMXV-MCMXVI sive monasterium sive sancti monachi Armeni sepulcrum prorsus deleta sunt.

Gregorii Narecensis nomen Armenae Ecclesiae in calendarium mature est illatum atque die XXVII mensis Februarii festum statutum est. Hac die eius memoria etiam apud Martyrologium Romanum invenitur, ubi Armenus monachus ut sanctus exhibetur, magnus quidem mysticus ac “doctor Armenorum”. Suas propter eximias theologicas cogitationes nec non doctrinae dogmaticae mysticaeque vim saeculorum decursu crebrescentem famam obtinuit. Eius intercessioni complura miracula sunt adscripta. Haud ille multum scripsit. Ipsius maxime celebratum opus fuit Liber Lamentationum. Quaedam eiusdem sunt relatae laudationes (Sanctae Crucis, Dei Matris, sanctorum Apostolorum, sancti Iacobi Nisibensis), hymni et odes (circiter viginti carmina religiosa), in Canticum Canticorum commentarium atque epistula tractatus abbati Kedchav missa in qua de Ecclesiae mysteriis et de haeresi Thondrakianorum agitur. Quaedam an ad eum pertineant dubitatur, scilicet Commentarium in Iob, “Oratio de recta

fide inculcanda et de integra virtute tenenda”, homilia de conscientiae examine, canon precationum, consolationis sermo pro defunctis, commentarium denique in precationem quae est Pater Noster.

Altas ob suas theologicas sententias, novas suas cogitationes et suae poesis vim sive a populo sive a doctis hominibus semper est magni aestimatus. Magis ac magis quibusdam Ecclesiae Patribus est comparatus, scilicet Ioanni Chrysostomo, Ephraem Syro, Gregorio Illuminatori. Ipsius opus gradatim omnem vitae religiosae cultusque provinciam pervasit: poesim, miniaturam, musicam, hagiographiam, liturgiam et laographiam.

Insuper Gregorius Narecensis ante omnia defensorem se praestat et theologum supernaturalis efficaciae sacramentorum. Copia de hac re tractanda ei praebita est doctrinae erroribus Thondrakianorum, qui religionis christianae originem repetere prae se ferebant, hierarchiam, sacramenta, Ecclesiam et liturgiam respuentes. Ipsorum quidem caritatis fraternique amoris una erant praecepta. Gregorius saepenumero de his egit ut efficaciam sacramentorum et ministerium sacramentale transmissionis Ecclesiaeque mediationis confirmaret, gratiae divinae vitaeque interioris comprobans momentum.

Quoad alias eiusdem dogmaticas sententias, Gregorius Narecensis principem locum Sanctissimae Trinitati tribuit, cuius effigiem in hominis anima cernit ac potissimum cum theologalibus virtutibus comparisonem instituit. Ad eiusdem mentem trinitarium mysterium intellegitur cum Verbum incarnatum consideratur. Hoc modo trinitaria familiaritas obtinetur Eius, qui ante omnia saecula natus est a Patre. Sat scimus relationem, qua Spiritus Sanctus distinguitur ab aliis duabus Personis, aliter Ori-

entalem interpretari quam traditionem Latinam, saeculis quaestione Filioque obstrictam. Constantinopolitana formula firmiter retenta, Gregorius Narecensis trinitarium Incarnationis nexum in lucem profert, traditioni Armenae fidelis. Intellegit insuper Spiritum Sanctum veluti caritatis experientiam inter Patrem et Filium, affirmans porro tres divinas Personas in creationis opere implicari.

Peculiarem locum obtinet Panaghia, “Ea quae nihil aliud est quam sanctitas”, “Tota Sancta”, cuius Gregorius extollere titulos “Matris Domini” non desinit et “Matris Dei”, cuiusque totam puritatem magnificat et maxime angelicam innocentiam collustrat Eius quae e Creatoris manibus intemerata orta est. Unde necessitas adest magna in Maria privilegia praesumendi, quae cum divinae maternitatis munere coniunguntur, ut Immaculata Conceptio et Assumptio in caelum, atque utique “absoluta coram peccato Deiparae invulnerabilis natura, atque ipsius officium Mediatrix, ut inter Deum et Hominem pontis”. Verbum LXXX Gregorii merito “inter praeclariores precationes [Mariales], ex hominis corde manantes” recensetur.

Aliae theologicae et mysticae considerationes Gregorii Narecensis Verbi Incarnationi dicantur, perfecti hominis ac Dei, cuius divinitatem et ab aeterno generationem semper tuita est Ecclesia Armena; Ecclesiae, quae est credentium populus, Christi Sponsa, Domini Arca, omnium credentium mater, quae christifideles coniungit cum angelis cuiusque nationales peculiaritates in universalem Ecclesiam confluere debent; sacramentis, iis potissimum quae ad christianam initiationem attinent, nominatim baptismo qui hominem per Ecclesiae mediatricem actionem novam creaturam efficit, confirmationi sacri chrismatis unctione quae Trinitatis in christiani anima inhabitacionem corroborat, paenitentiae tandem sacramento.

Apud Gregorium admodum peculiaris pars de re mystica agit, quae non est experientia rerum tantum humanarum vel naturalis spiritus elatio, sed Dei tactus, fructus superioris illuminationis, quae homini praebetur quaeque directo cum fidei actu nequitur, id est absolutae acceptione fiducia, tota deditione qua sua in vita homo se manifestanti, loquenti, invadenti Deo reserat, cuius ideo experientia ad transformantem beatificantemque coniunctionem perducit.

Experientiae mysticae Narecensis peculiaritas haec prae se fert summatim elementa: I certum deformitatis peccati sensum; II transcendentiae Dei sensum, qui secum fert totam peccati repulsam; III humanae finitionis coram Deo sensum; IV perceptionem humanum verbum ad exprimendum et se exprimendum omnino esse incongruum; V perceptionem decretorium esse gratiae opus, quae humani verbi vacuitatem superat et imbecillitatem ac plenitudini omnipotentiaeque redemptrici divini Verbi reserat; VI progressum tandem cuiusdam habitus, qui definitur “mystica abyssi”, ubi apophasis substituitur aphasia, quae est dicendi incapacitas, quae summatim perstringit inter “verbum” et “Verbum” dialecticae salvificae difficultatem.

Sanctus iam vivus habitus et post mortem, ipse ob perfectam fidei orthodoxiam potissimum eminet. Suae nationis Ecclesiae persequens traditionem, Concilii Oecumenici Ephesini (anni CDXXXI) christologiam ipse tenuit, ita ut in Concordiae Formula explicatur, quam Ioannes Antiochenus confecit, quamque verbum de verbo anno CDXXXIII accepit Cyrillus Alexandrinus, Ecclesiae doctor: “Nos itaque confitemur Dominum nostrum Iesum Christum, Dei Filium, Unigenitum, perfectum Deum et perfectum hominem”.

Doctrinalis eius haereditas prorsus peculiaritate pollet. Eius ad mentem theologia magis est ars Deo quam de Deo loquendi. Cum quidem omni dolo et omni fucato sermone exiit, ut Creatoris intuitus directo attingatur, homo sui peccati fit conscius, sed magis redemptionis gratiam percipit, id est divinum amorem eiusque potentiam. Arbitramur insuper eius doctrinam bonum esse universalis Ecclesiae, liquidam aquam ac panem omni aetate alentem et in omnibus regionibus.

Has cunctas propter causas, sacri Armeniae Pastores saepius a Summis Pontificibus flagitarunt ut sanctus Gregorius Narecensis doctor proclamaretur Ecclesiae Universalis. Postulationem memoramus, quam anno MCMLXXXVIII Patriarcha Ioannes Petrus XVIII Kasparian Summo Pontifici sancto Ioanni Paulo II attulit. Ad Praefecti tunc Congregationis pro Doctrina Fidei, Iosephi S.R.E. Cardinalis Ratzinger consilium, inquisitiones de sanctitate et doctrina sancti Gregorii Narecensis agitari sunt coepae, quae copiosos fructus genuerunt. Hac de re multum quoque egit Patriarcha Narcissus Petrus XIX Tarmouni, qui Summo Pontifici Benedicto XVI postulationem iteravit. Cum primum saeculum adpeteret Armenorum caedis (ab anno MCMXV), idem Patriarcha a Nobis quaesivit ut sanctus Gregorius universalis Ecclesiae Doctor proclamaretur, hac vertente centenaria memoria. Nobis consentientibus, Positio super Ecclesiae Doctoratu parata est. Congregatio pro Doctrina Fidei candidati eminentem doctrinam est suffragata. Theologi Consultores Congregationis de Causis Sanctorum, in congressione peculiari die XIII mensis Ianuarii anno MMXV coadunati, peculiaritatem, universalitatem theologicumque pondus scriptorum sancti Gregorii iudicaverunt et unanimiter comprobave-

runt, qui mirabiliter theologiam et mysticam coniunxit. Die XVII mensis Februarii eiusdem anni, Causam ponente Venerabili Fratре Nostro Angelo S.R.E. Cardinali Amato, Congregationis de Causis Sanctorum Praefecto, Sessio Plenaria Cardinalium Episcoporumque eiusdem Dicasterii habita est, qui in doctrina sancti Armeni ea signa agnoverunt, quae requiruntur ad proclamationem Doctoris Ecclesiae. In Audientia die XXI mensis Februarii anno MMXV eidem Praefecto concessa, libenter Cardinalium Episcoporumque vota recepimus, statuentes Nos Doctoris Ecclesiae universalis titulum sancto Gregorio Narecensi collaturos, interveniente sollemni celebratione in Papali Basilica S. Petri, die XII mensis Aprilis.

Quod hodie, Deo iuvante cunctaque plaudente Ecclesia, praesertim pastoribus et fidelibus Armenorum, factum est. In Petriano enim templo, plurimis adstantibus S.R.E. Cardinalibus sacrisque et Romanae Curiae et Catholicae Ecclesiae Praesulibus cum Patriarcha Ciliciae Armenorum, acta omnia confirmantes et petitorum vota perlibenter implentes, haec inter divinum sacrificium pronuntiavimus verba:

“Nos, vota plurimorum Fratrum in Episcopatu multorumque christifidelium totius orbis explentes, de Congregationis de Causis Sanctorum consulto, praehabito voto Congregationis pro Doctrina Fidei ad eminentem doctrinam quod attinet, certa scientia ac matura deliberatione deque apostolicae potestatis plenitudine Sanctum Gregorium Narecensem, presbyterum et monachum, Ecclesiae universalis Doctorem declaramus. In nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti”.

Haec edicimus et statuimus decernentes praesentes Litteras firmas, validas atque efficaces semper exstare ac per-

manere suosque plenos atque integros effectus sortiri et obtinere; sicque rite indicandum esse ac definiendum; irritumque ex nunc et inane fieri, si quidquam secus, super his, a quovis, auctoritate qualibet, scienter sive ignoranter attentari contigerit.

Datum Romae, apud Sanctum Petrum, sub anulo Piscatoris, die duodecimo mensis Aprilis, Dominica II Paschae seu Divinae Misericordiae, anno Domini bismillesimo quinto decimo, Pontificatus Nostri tertio.

FRANCISCUSAAS, vol. CVII (2015), 5, 421-426“

Prilog 2.

DEKRET O NADNEVNU ŠTOVANJA SV.
GRGURA IZ NAREKA U KATOLIČKOJ CRKVI

CONGREGATIO DE CULTU DIVINO ET
DISCIPLINA SACRAMENTORUM

Prot. N. 40/21

DECREE

on the Inscription of the Celebrations of Saint Gregory of Narek, Abbot and Doctor of the Church, Saint John De Avila, Priest and Doctor of the Church and Saint Hildegard of Bingen, Virgin and Doctor of the Church, in the General Roman Calendar

The combination of holiness with knowledge in the experience of the mystery of Jesus Christ is inextricably linked to the mystery of the Church. This link between holiness and understanding things divine and also human shines out in a very special way in those who have been given the title “Doctor of the Church”. Indeed, the wisdom that characterises these men and women is not solely theirs, since by becoming disciples of divine Wisdom they have themselves become teachers of wisdom for the entire ecclesial community. It is in this light that the holy “Doctors” are inscribed in the General Roman Calendar.

Therefore, considering the recent declarations of the title of Doctor of the Church conferred upon Saints of great importance of the West and the East, the Supreme Pontiff Pope FRANCIS has decreed the following celebrations to

be inscribed in the General Roman Calendar with the rank of Optional Memorial:

Saint Gregory of Narek, Abbot and Doctor of the Church, on 27 February,

Saint John De Avila, Priest and Doctor of the Church, on 10 May,

Saint Hildegard of Bingen, Virgin and Doctor of the Church, on 17 September.

These new Memorials are to be inscribed in all Calendars and Liturgical Books for the celebration of Mass and the Liturgy of the Hours; the liturgical texts to be adopted, attached to the present decree, are to be translated, approved and, after confirmation by this Dicastery, published by the Episcopal Conferences.

Anything to the contrary notwithstanding.

From the Congregation of Divine Worship and the Discipline of the Sacraments, 25 January 2021, on the Feast of the Conversion of Saint Paul, Apostle.

Robert Card. Sarah
Prefect

✠ Arthur Roche
Archbishop Secretary

CONCISE INSTRUCTION ON THE ORTHODOX
FAITH AND VIRTUOUS AND PURE LIFE BY
THE HOLY VARTABED AND MOST BLESSED
MONK GREGORY

WRITTEN BY REQUEST OF HIS RELATIVE
CHANCELLOR VARTAN

1. Loving the Lord's instruction, who bestows upon all abundantly according to his benevolent and generous goodness, without reproach, for which he said: "*For everyone who asks receives, and everyone who searches finds*" (Mt 7:8). He also superbly provided the intelligible bread of knowledge and wine of wisdom for those rational people, who were longing for them. Through the loud voice of preachers, he called them to the feast, as told by the author of Proverbs, and he dictated for us to do the same by saying: "*Give to the one who asks of you*" (Mt 5:42).

If it is right to fulfill the physical needs of the indigent people, to whom the Lord promised to give instead the kingdom prepared from the beginning of the world, then how much more praiseworthy is to fill up the souls of those who are poor in spirit (cf. Mt 5:3)? The soul is paramount, greater and venerable than the body, being the image of God, while the body is secondary and earthly. Actually, our Lord demonstrated this, because it is written that he only twice fed by bread the people who followed him, but he was always feeding them at the proper time by his teaching of the life-giving word, which is the food for the soul, according to the word that "*one does not live by bread alone but by every word that comes from the mouth of God*" (Mt 4:4). Likewise, by the parable of the wise servant he recommended to give food to his fellow-servants on time, and by the example of talents—about giving twice as much to the one who invested his talents, as

**SAŽETE POUKE O PRAVUVJERJU I
KRJEPOSNOM I ČISTOM ŽIVOTU KOJE JE
SASTAVIO SVETI CRKVENI NAUČITELJ
(VARTABED) I NADASVE BLAGOSLOVLJENI
MONAH GRGUR**

NAPISANE NA ZAHTJEV NJEGOVA ROĐAKA
KANCELARA VARTANA

1. Ljubeći pouku Gospodnju, koji sve obilato daruje po svojoj blagonaklonoj i plemenitoj dobroti, bez prijekora, za koju je rekao: „*Doista, tko god ište, prima; i tko traži, nalazi*” (Mt 7,8). On je također uzvišeno osigurao razumljiv kruh spoznaje i vino mudrosti za one razumne ljude, koji su čeznuli za njima. Gromkim glasom propovjednika pozvao ih je na gozbu, kako nam pripovijeda autor Mudrih izreka, a nama je naredio da učinimo isto govoreći: „*Tko od tebe što zaište, podaj mu*” (Mt 5,42).

Ako je ispravno ispuniti tjelesne potrebe ubogih ljudi, kojima je Gospodin umjesto toga obećao dati kraljevstvo pripravljeno od početka svijeta, koliko je onda vrjednije hvale ispuniti duše onih koji su siromašni duhom (usp. Mt 5,3)? Duša je najvažnija, veća i časnija nego tijelo, jer je slika Božja, dok je tijelo sporedno i zemaljsko. Zapravo, naš Gospodin je to pokazao, jer pisano je da je samo dvaput kruhom nahranio narod koji ga je slijedio, ali ih je uvijek hranio u pravo vrijeme svojim učenjem o živodajnoj riječi, koja je hrana za dušu, prema riječi da „*Ne živi čovjek samo o kruhu, nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta*” (Mt 4,4). Isto tako, prisposodobom o mudrom slugi preporučio je da se slugama daje hrana na vrijeme, a primjerom o talentima – o dvostrukom davanju onome tko

well as to the one who did not invest his talents—he showed that it is necessary to give to the one who asks for it (cf. Mt 24:45–51, 25:14–30).

2. My dear, toward you I have not one but two obligations. First, because of the above-mentioned command of the Lord, which orders us to give to those who ask, and second, because of our blood relation and the fact of being reared together.

If I fail to do that, I fear from the loud voice of trumpets of prophets and apostles, one of them saying: *“Not to hide yourself from your own kin”* (Is 58:7), or the other saying: *“Whoever does not provide for relatives, and especially for family members, has denied the faith and is worse than an unbeliever”* (1 Tim 5:8). But beware and hasten to live out the things I say to you, like the diligent and faithful servant, who was watchfully waiting for his Lord’s return, because the apostle says: *“For it is not the hearers of the law who are righteous in God’s sight but the doers of the law who will be justified”* (Rom 2:13). As I would be condemned if I do not give as an ignorer of the Lord’s words, so you would be condemned if you do not follow by deed the words that you receive. It is said that the one who hides the coin of the Lord’s word, will be thrown into the external darkness, and so is said that the word uttered by those who deposited coins with bankers into the ears of people. Those who know the will of the Lord and do not act according to his will, shall receive a severe beating (cf. Mt 25:14–30). But he, who is the master of all storages of goods, and wishes everybody to be saved and reach the knowledge of truth, will grant us also the opportunity to act according to his good will as a faithful servant of the word of knowledge; the word, which is the bread from heaven as food for souls, and to distribute it to us through the law.

You should readily and favorably accept from the good sower, and give abundant fruit like a fruitful and fertile land, taking the fourth part of the seed of life (cf. Mt 13:1–9).

je uložio svoje talente, kao i onome koji nije uložio svoje talente – pokazao je da je potrebno dati onome tko to traži (usp. Mt 24,45–51, 25,14–30).

2. Predragi moji, prema vama imam ne jednu, nego dvije obveze. Prvo, zbog gore navedene zapovijedi Gospodnje, koja nam naređuje da dajemo onima koji traže, i drugo, zbog našega krvnog srodstva i činjenice da smo zajedno odgojeni.

Ne uspijem li to učiniti, bojim se gromkog glasa trublja prorokā i apostolā, od kojih jedan govori: „*Ne krij se od onog tko je tvoje krvi*” (Iz 58,7), ili drugi govori: „*Ako li se tkogod za svoje, navlastito za ukućane, ne stara, zanijekao je vjeru i gori je od nevjernika*” (1 Tim 5,8). Ali pazite i požurite se živjeti ono što vam kažem, poput marljivog i vjernog sluga koji je budno čekao povratak svoga gospodara, jer apostol kaže: „*Ne, pred Bogom nisu pravedni slušatelji Zakona, nego – izvršitelji će Zakona biti opravdani*” (Rim 2,13). Kao što bih ja bio osuđen ako ne dajem poput onoga tko ne zna riječi Gospodnje, tako biste i vi bili osuđeni ako djelom ne slijedite riječi koje primате. Rečeno je da će onaj tko sakrije novčić riječi Gospodnje biti bačen u izvanjsku tamu, i tako je rečeno za riječ koju su izgovorili u uši ljudi što su kod bankara položili novčiće. Oni koji znaju volju Gospodnju, a ne postupaju po njegovoj volji, bit će teško kažnjeni (usp. Mt 25,14–30). Ali on, koji je gospodar svih skladišta dobara, i želi da se svi spase i dosegnu spoznaju istine, dat će nam također priliku da djelujemo prema njegovoj dobroj volji kao vjerni sluga riječi spoznaje; riječi koja je kruh s neba kao hrana dušama, i da nam ga podijeli po zakonu.

Trebate spremno i blagonaklono prihvaćati od dobroga sijača i davati obilan rod poput plodonosne i dobre zemlje, uzimajući četvrtinu sjemena života (usp. Mt 13,1–9).

3. Now, let us begin from where it is worthy to begin with—from the confession of faith, which is the foundation and the root of all goodness. The Lord also set this as the foundation of the Church by saying to the first confessor, Peter, that by your confession you are like a firm and immovable rock and I will build my Church on this rock (cf. Mt 16:18)—that is all the believers and true confessors of the consubstantial and united Trinity. Also, the builder of the Church, Paul, says: You are “*built upon the foundation of the apostles and prophets*” (Eph 2:20), and like a skilled architect I laid the foundation of the faith in the Holy Trinity (cf. 1 Cor 3:10). Upon this the building of all virtues is beautifully erected.

4. Therefore, this is the confession of orthodox faith: To believe in God the Father, true essence, perfect being, uncreated, without beginning, beyond time, beyond reason, inconceivable, invisible, ineffable, unattainable, simple, inscrutable, immense, infinite, placeless, unembraceable, unalterable, unchanging, sublime, beyond being, beyond light, beyond expression. Not created by anyone nor created himself, nothing is before him, no one is equal to him. He is the beginning and cause of all, by begetting and by bringing about the procession of the consubstantial Ones, and by creating the creatures.

5. And his Only-Begotten Word and offspring beyond understanding: the form and radiance, representation of essence (cf. Heb 1:3), living seal, wisdom and power, having all the God-befitting designations of the Father, who essentially has these by having the same nature. God from God, uncreated from the uncreated, timeless from the timeless, life from life, light from light. Not junior to the Father though he is begotten, but as much as the Father is Father, the Son is Son, because the Father is the Father of the Son. If the Father had not the Son, he could not have possessed Fatherhood, and the Son could not have been the Son without the Father. The properties of both are known by their relations with each other.

3. Sada, počnimo od mjesta gdje je vrijedno početi – od vjeroispovijesti, koja je temelj i korijen svake dobrote. To je Gospodin također postavio kao temelj Crkve, rekavši prvom ispovjedniku, Petru: „*Ti si Petar - Stijena i na toj stijeni sagradit ću Crkvu svoju...*” (usp. Mt 16,18) – to su svi vjernici i pravi ispovjednici jednobitnoga i sjedinjenog Trojstva. Također Pavao, graditelj Crkve, kaže: Vi ste „*nazidani na temelju apostolā i prorokā*” (Ef 2,20), a ja sam poput mudrog graditelja položio temelj vjere u Presveto Trojstvo (usp. 1 Kor 3,10). Na tome je lijepo podignuta zgrada svih vrlina.

4. Dakle, ovo je ispovijedanje pravovjernosti: Vjerovati u Boga Oca, istinsku bit, savršeno biće, nestvoreno, bez početka, onkraj vremena, onkraj razuma, nepojmljivo, nevidljivo, neizrecivo, nedostižno, jednostavno, nedokučivo, golemo, beskonačno, bez mjesta, neobuhvatljivo, nepromjenljivo, postojano, uzvišeno, onkraj postojanja, onkraj svjetla, onkraj izražaja. Nitko ga nije stvorio niti je sam sebe stvorio, ništa nije prije njega, nitko mu nije ravan. On je početak i uzrok svega, rađajući i dovodeći do nizanja istobitnih bića, i stvarajući stvorenja.

5. I njegova Jedinorođena Riječ i potomstvo onkraj razumijevanja: oblik i sjaj, prikaz biti (usp. Heb 1,3), živi pečat, mudrost i moć, imajući sve Bogu dolične oznake Oca, koji u biti ima njih imajući istu narav. Bog od Boga, nestvoreno od nestvorenoga, bezvremen od bezvremenoga, život od života, svjetlo od svjetla. Nije mlađi od Oca premda je rođen, nego koliko Otac je Otac, Sin je Sin, jer Otac je Otac Sina. Da Otac nije imao Sina, ne bi mogao posjedovati Očinstvo, a Sin ne bi mogao biti Sin bez Oca. Svojstva obaju poznaju se po njihovim međusobnim odnosima.

6. The Holy Spirit proceeds from the Father ineffably, not like the birth of the Son but proceeding out of the essence of the Father, as *“the Spirit of truth who comes from the Father”* (Jn 15:26). He is consubstantial with the Father and glorified with the Son. He is the same in nature, united and equal to the consubstantial Ones and the things that have been said about the qualities of being uncreated, and the rest of qualities of the Father and the Son are also said about him. There is nothing superior or inferior inside the venerable Trinity but they are similar, equal, and alike in everything except the properties of Persons, and things that follow them—that the Father is Father, the Son is Son, and the Spirit is Spirit. One should not acknowledge or call the Father Son or Spirit, nor the Son Father or Spirit, and nor the Spirit Father or Son but the Father should always be called Father, the Son always Son, and the Spirit always Spirit of God.

7. Now they are distinguished according to their individual properties and attributes. Parenthood, begetting and procession, because the Father is never a begetting or a procession; the Son never begets nor proceeds; and the Spirit is never begotten or begets. Begetting is always proper to the Father, the being begotten is always proper to the Son, and procession is always proper to the Spirit, because as the Persons are unchangeable, so their attributes are. The Father is the cause and the beginning of the consubstantial Ones—by begetting and by procession. But anyone who thinks that the two consubstantial Ones were created in time, should know that they are without cause and without beginning, because they have the same nature as the One who everlastingly was the beginning and the cause of all things. Neither senior nor junior, not greatness and smallness, not uncreatedness and creation should be known in consubstantial Ones, but except for their personal attributes they are equal and same in nature, divinity, uncreatedness, power, greatness, glory, honor, inaccessibility, invisibility, ineffability, wisdom, goodness, crea-

6. Duh Sveti neizrecivo izlazi od Oca, ne kao rođenje Sina, nego izlazi iz Očeve biti, kao „*Duh istine koji od Oca izlazi*” (Iv 15,26). On je istobitan s Ocem i proslavljen sa Sinom. On je isti po naravi, sjedinjen i jednak s Istobitnima i stvarima koje su rečene o svojstvima onoga što je nestvoreno, a o njemu se također govori u ostalim svojstvima Oca i Sina. Ne postoji ništa više ili niže unutar časnoga Trojstva, nego su oni slični, jednaki i isti u svemu osim u svojstvima Osoba i stvarima koje ih slijede – da Otac je Otac, Sin je Sin i Duh je Duh. Ne bi trebalo priznavati ni nazivati Oca Sinom ili Duhom, ni Sina Ocem ili Duhom, ni Duha Ocem ili Sinom, nego Oca uvijek treba zvati Ocem, Sina uvijek Sinom i Duha uvijek Duhom Božjim.

7. Sada se razlikuju prema pojedinačnim svojstvima i osobinama. Roditeljstvo, rođenje ili proizlaženje, jer Otac nikada nije rođenje ni proizlaženje; Sin nikada ne rađa niti proizlazi; a Duh nikada nije rođen niti rađa. Rađanje je uvijek prikladno Ocu, rođeno biće uvijek je prikladno Sinu, a proizlaženje je uvijek prikladno Duhu, jer kao što su Osobe nepromjenljive, tako su i njihove kakvoće. Otac je uzrok i početak istobitnih Bića – rađanjem i proizlaženjem. Ali tko god misli da su dva istobitna Bića stvorena u vremenu, treba znati da su bez uzroka i bez početka, jer imaju istu narav kao Biće koje je vječno bilo početak i uzrok svih stvari. Ni stariji ni mlađi, ni veličina ni neznatnost, ni nestvorenost ni stvorenost ne bi trebali biti poznati u istobitnim Bićima, nego su osim svojih osobnih kakvoća jednaki i isti po naravi, božanstvu, nestvorenosti, moći, veličini, slavi, časti, nedostupnosti, nevidljivosti, neizrecivosti, mudrosti, dobroti, stvaranju, providnosti. Otac je nestvoren i stvoritelj razumnih i osjetilnih bića; on je svjetlo i tvorac svjetla, život i davatelj života svima, mudrost i davatelj mudrosti svima, svet i posvetitelj sveta-

tion, providence. The Father is uncreated and the creator of intelligible and sensible beings; he is light and the creator of light, life and life-giver of all, wisdom and giver of wisdom to all, holy and sanctifier of saints, good and giver of goods, mighty and the empowerer of those who are empowered, perfect and perfecter of the perfect ones, full and filler of the needy, eternal and giver of eternal life, timeless and definer of times, because time and eternity, and all intelligible and sensible creatures subject to them came into being by his command, are governed and remain in indestructible firmness in and through him.

These briefly define the confession of the Holy Trinity. To them one must also add the mystery of the [divine] economy.

8. One of these unattainable Persons, begotten from the Father timelessly and incorporeal before the ages, consubstantial and of the same glory as the Spirit, by the consent and at the pleasure of consubstantial Ones, descended from his ineffable glory and infinite grandeur for the restoration of the effaced and corrupted image created by him. For this he did not apply his natural almighty power but utilized his immeasurable wisdom. Through the annunciation of the archangel, he dwelt in the womb of the Most-blessed and glorified Virgin Mary, which was cleansed by the Holy Spirit. From her nature he is clothed with the body together with the soul and mind, and as a perfect man and true God mixed the unmixable things into an unconfused union by a new and wonderful mixture. Because neither the simplicity of uncompounded and incorporeal essence of divinity was changed into material and compounded denseness of the body, nor the thick nature of the body changed into the thin and immaterial simplicity of divinity, but kept the properties of each nature without confusion, connecting them ineffably, above any natural mixture and union—one Son and one Lord Jesus Christ from two perfect natures. In the furnace of the fire-bearing womb the Most-ingenuous fused again our nature into the initial incor-

ca, dobar i davatelj dobara, moćan i osposobitelj onih koji su osposobljeni, savršen i usavršitelj savršenih, potpun i upotpunitelj potrebnih, vječan i davatelj vječnog života, bezvremen i odreditelj vremenā, jer vrijeme i vječnost, i sva razumna i osjetilna stvorenja koja su im podložna nastala su po njegovoj zapovijedi, upravljana su i ostaju u neuništivoj čvrstoći u njemu i kroz njega.

Oni ukratko određuju ispovijedanje Presvetoga Trojstva. Njima također treba dodati otajstvo [božanskoga] gospodarenja.

8. Jedna od ovih nedostižnih Osoba, rođena od Oca bezvremenski i netjelesna prije vjekova, istobitna i iste slave kao Duh, uz pristanak i po volji istobitnih Bića, sišla je iz svoje neizrecive slave i beskrajne veličine da obnovi izbrisane i iskvarene slike koje je on stvorio. Za to nije primijenio svoju naravnu svemoguću moć, nego se poslužio svojom neizmjernom mudrošću. Po arkandelovu navještenju on se nastanio u krilu Presvete i slavljene Djevice Marije, koju je očistio Duh Sveti. Iz njezine naravi on se zaodjenuo tijelom skupa s dušom i umom, te je kao savršen čovjek i pravi Bog spojio nespojive stvari u nepomućeno jedinstvo u novoj i divnoj mješavini. Jer niti se jednostavnost nesložene i bestjelesne biti božanstva promijenila u materijalnu i složenu gustoću tijela, niti se gusta narav tijela promijenila u tanku i nematerijalnu jednostavnost božanstva, nego je zadržala svojstva svake naravi bez zabune, povezujući ih neizrecivo, iznad svake naravne mješavine i jedinstva – jedan Sin i jedan Gospodin Isus Krist od dviju savršenih naravi. U peći ognjenosne utrobe Najmudriji je ponovno slio našu narav u početnu neraspadljivost. I budući da je čovječanstvo bilo raspadljivo ne samo djelomično zbog grijeha, nego potpuno u svojoj duši, tijelu i umu, Riječ se zaodjenula u sve to i povezala ih sa sobom da bi svojom

ruption. And since mankind was corrupted not merely in part by sin but completely in his soul, body and mind, the Word clothed himself in all those, and connected them to himself so that he could by his innocence and incorruption turn the sinful humans into innocent humans, and the corrupted humans into incorruptible humans.

9. The Word bore all human spirit, except sin. This means that he felt hunger in order to give food for all the living; he felt thirst in order to give the water of life to his believers; he who is the rest for the believers, worked; he who watches over Israel with a sleepless eye, slept; he who wiped away tears from the faces of all, wept; he walked thirty years on earth, without revealing the glory of his divinity until reaching the full age.

Then the All-holy one, free from sin and not in need of purification, came to be baptized. He was baptized by the son of a barren woman, showing us the grace of purity. He was attested by the Father as the beloved Son and performer of his will, thus making us the adopted sons of the Father. He was revealed by the dove-like descent of the kindred Spirit, symbolizing the descent of the grace on us. He was led to the desert by the Spirit, fasted for forty days, defeated the Tempter, gave the grace of victory to us and taught us to defeat the Tempter by fasting. Catching the Haughty one and tying up the Giant, he then returned by his great power to take back his possessions, which were unlawfully seized by deception and not by strength. And then he began to spread out his doctrine and perform his miracles by which he recovered the entire pillage from the one who held them captive (cf. Mt 12:29, Mk 3:27, Lk 11:21–22).

10. At the consummation of all these, according to the prediction of the prophets, he voluntarily came to sufferings. Through his incarnation and sinlessness he cleansed our human nature and justified it before the Father, the angels

nevinošću i neraspadljivošću mogla pretvoriti grješne ljude u nevine ljude, a raspadljive ljude u neraspadljive ljude.

9. Riječ je donijela sav ljudski duh, osim grijeha. To znači da je on osjetio glad da bi nahranio sve žive; on je osjetio žeđ da bi napojio vodom života svoje vjernike; on, koji je odmor za vjernike, radio je; on, koji bdije nad Izraelom neusnulim okom, usnuo je; on, koji je obrisao suze s lica svih, zaplakao je; on je trideset godina hodio po zemlji, a da nije otkrio slavu svoga božanstva sve dok nije navršio punu dob.

Tada je Presveti, slobodan od grijeha, kojemu nije trebalo očišćenje, došao da se krsti. Krstio ga je sin nerotkinje, pokazujući nam milost čistoće. Njega je potvrdio Otac kao ljubljenoga Sina i izvršitelja njegove volje, tako smo postali posvojeni sinovi Oca. Objavio se silaskom srodnoga Duha u obliku goluba, simbolizirajući silazak milosti na nas. Duh ga je odveo u pustinju, postio je četrdeset dana, pobijedio Napasnika, dao nam milost pobjede i naučio nas postom pobjeđivati Napasnika. Uhvativši Ohologa i svezavši Diva, on se zatim vratio po svojoj velikoj moći da preuzme natrag svoje posjede, koji su mu bili protuzakonito oduzeti prijevarom, a ne snagom. I tada je počeo širiti svoj nauk i činiti čudesa kojima je povratio sav plijen od onoga koji ih je držao u sužanjstvu (usp. Mt 12,29, Mk 3,27, Lk 11,21–22).

10. Po svršetku svega ovoga, prema predviđanju proroka, dobrovoljno je zapao u patnje. Svojim utjelovljenjem i bezgrješnošću očistio je našu ljudsku narav i opravdao je pred Ocem, anđelima i pretpostavljenim knezom ovoga svijeta – jer taj nije našao ništa od svoga u sebi (usp. Iv 14, 30) – ali dug za grijehe naših praroditelja ostao je u našoj naravi, i zato je svoje bezgrješno tijelo dao kao prinos i žrtvu

and the supposed prince of this world—because this one did not find anything from his own in him (cf. Jn 14:30)—but the debt of the sins of our forebears remained in our nature, and this is why he gave his sinless body as an offering and sacrifice of reconciliation to the Father for the creatures and as a fattened calf and an innocent lamb he took away the sins of the world (cf. Jn 1:29).

And since it was not possible for the divine nature, which is not subject to suffering and death, to undergo suffering and death, he clothed himself in the body subject to suffering so that the one who is not subject to suffering might suffer and the one who is not subject to death might die, and thus liberate those who are subject to punishment from condemnation for transgressions. It was not that one suffered and another did not, or one died and another remained immortal, but one and the same who was impassible in his suffering and immortal in his death.

11. Not only this, but being an infinite and incomprehensible nature, he was on the cross and on the right hand of the Father, in the grave and on the four-sided throne, in the lower parts of hell and above all heights, confronted by scribes and pharisees and praised by seraphim with the Father and the Spirit, his body in the grave and his soul in dark dungeon of hell, his divinity not separated from his body and soul. Divinely and sovereignly, he rose from the dead with the same body in which he suffered and died. He appeared to his disciples and confirmed their faith in the resurrection by his appearance, touch, talk and sharing of food. He ascended to heaven in the glory proper to his Father and sat at the right hand of the Father (cf. Mk 16:19), from where he never was departed. He promised to come again with the glory of the Father and with judgmental authority to truly raise all into eternal life and everlasting immortality, which now he had renewed by hope.

pomirenja Ocu za stvorenja i kao pretilo tele i nevino janje oduzeo je grijehe svijeta (usp. Iv 1,29).

A budući da božanskoj naravi, koja nije podložna patnji i smrti, nije bilo moguće podnijeti patnju i smrt, on se zao-djenuo u tijelo podložno patnji, da bi onaj koji nije podložan trpljenju mogao trpjeti i onaj koji nije podložan smrti mogao umrijeti, i tako osloboditi one koji su podložni kazni zbog osude za prijestupe. Nije to bilo da je jedan patio, a drugi nije, niti je jedan umro, a drugi ostao besmrtn, nego je jedan te isti bio neosjetljiv u svojoj patnji i besmrtn u svojoj smrti.

11. Ne samo to, nego budući da je on beskrajna i nedokučiva narav, bio je na križu i s desne Ocu, u grobu i na četverostranom prijestolju, u donjim dijelovima pakla i iznad svih visina, gdje se suočio s pismoznancima i farizejima, a hvalili ga serafini s Ocem i Duhom; njegovo tijelo bijaše u grobu i njegova duša u mračnoj tamnici pakla, ali njegovo božanstvo nije bilo odvojeno od njegova tijela i duše. Božanski i uzvišeno uskrsnuo je od mrtvih s istim tijelom u kojem je trpio i umro. Ukazao se svojim učenicima, i svojom pojavom, dodirom, razgovorom i dijeljenjem hrane potvrdio njihovu vjeru u uskrsnuće. Uzašao je na nebo u svojoj slavi k Ocu i sjeo s desne Ocu (usp. Mk 16,19), odakle nikada nije otišao. Obećao je da će ponovno doći sa slavom Očevom i sa sudačkom ovlašću kako bi uistinu sve uskrisio u vječni život i vjekovječnu besmrtnost, koju je sada obnovio nadom.

Ovo je sažeta ispovijest pravovjernosti u spasonosno gospodarenje Jedinorođene Riječi po volji Oca i Duha.

12. Ali također trebamo znati da je ime vjere, iako je jedno, ipak podijeljeno na mnoge dijelove.

This is the summarized confession of orthodox faith of the salvific economy of the Only-Begotten Word according to the will of the Father and the Spirit.

12. But we should also know that though the name of faith is one, it is nevertheless divided into many parts.

The greatest and the first foundation and root of faith is the above-mentioned, and one should follow this, and believe in all the salvific mysteries given to us by God. That is to believe in Christ's universal Church, who by true and indubitable faith confesses the consubstantial and worshipped Trinity and the incarnate Only-Begotten as perfect God and perfect man; the impassible and immortal one, who suffered and died for us, rose and ascended into heaven and is seated at the right hand of the Father, and who will come again. All those who confess these, are considered the one Church of Christ, body and members of one head, Christ (cf. Col 1:18), as told by the apostle (cf. 1 Cor 6:15).

One should not, over small matters of ecclesiastical tradition, rend and divide with damning words the body of Christ procured by the cross and sufferings, and redeemed, sanctified and united to himself by his salvific blood.

13. We should also believe in holy baptism, which cleanses all sins. Those born corruptly of body are thus born incorruptibly as children of the Heavenly Father, into brotherhood with the Only-Begotten, communion with the Holy Spirit, and as heirs of the Kingdom of Heaven.

14. We should also believe in the body and blood of the Son of God offered on the holy altar, that they are the true body and blood of Christ. He, who said that even if heaven and earth will pass away, my words will never pass away (cf. Mt 24:35), by the same word said this is my body and blood for the expiation and forgiveness of sins for those who partake them with faith and holiness (cf. Mt 26:26–28, Mk 14:22–25, Lk 22:14–20, 1 Cor 11:23–29), and although they be sin-

Najveći i prvi temelj i korijen vjere je ovo što je gore napomenuto, i čovjek treba to slijediti, te vjerovati u sva spasonosna otajstva koja su nam dana od Boga. To znači da vjeruje u Kristovu sveopću Crkvu onaj tko u pravoj i nedvojbenoj vjeri ispovijeda istobitno i štovano Trojstvo i utjelovljenog Jedinorođenca kao savršenog Boga i savršenog čovjeka; neosjetljivoga i besmrtnoga, koji je za nas trpio i umro, uskrsnuo i uzašao na nebo i sjedi s desne ruke Ocu i koji će opet doći. Svi oni koji to ispovijedaju, smatraju se jednom Kristovom Crkvom, tijelom i udovima jedne glave, Krista (usp. Kol 1,18), kako kaže apostol (usp. 1 Kor 6,15).

Čovjek ne treba zbog sitnica crkvene predaje kidati i dijeliti osuđujućim riječima Kristovo tijelo stečeno po križu i mukama, a otkupljeno, posvećeno i sjedinjeno s njim po njegovoj spasonosnoj krvi.

13. Trebamo također vjerovati u sveto krštenje, koje očišćuje sve grijehе. Oni koji se rode s raspadljivim tijelom, tako se rađaju neraspadljivo kao djeca nebeskoga Oca, u bratstvu s Jedinorođencem, u zajedništvu s Duhom Svetim, i kao baštinici Kraljevstva nebeskoga.

14. Trebamo također vjerovati u tijelo i krv Sina Božjega prinesene na svetom žrtveniku, da su pravo tijelo i krv Kristova. On koji je rekao: „*Nebo će i zemlja uminuti, ali riječi moje ne, neće uminuti*” (usp. Mt 24,35), istom je riječju rekao da je to njegovo tijelo i krv za okajanje i oproštenje grijehа onima koji ih dijele s vjerom i svetošću (usp. Mt 26,26–28, Mk 14,22–25, Lk 22,14–20, 1 Kor 11,23–29), te iako su grješni, oni se očišćuju ispovijedanjem i pokajanjem, i oni dolaze k njemu jedući tu istinsku hranu. Oni žive u njemu i on u njima. Iako umiru tjelesno, oni u sebi imaju sjeme pravoga života, u duhovnom prolje-

ful, they are cleansed by confession and repentance, and they come to me by eating this true food. They dwell in me and I in them. Though they die bodily, they have the seed of true life in them, in the spiritual spring—which is the general resurrection—and will be renewed and bud in true and eternal life, not tasting forever the bitter death of souls.

15. We should also believe in the repentance of sins; that God, who loves humans, says: *“I have no pleasure in the death of the wicked but that the wicked turn from their ways and live”* (Ez 33:11) gave us soap for washing and cleansing of the Church. Though his first will was that we might stay in sanctity and justice in sinlessness, but as the creator of our nature he knows our weaknesses—that we are easy to slip and err, that we always veer down from the height of virtue, that we have a cunning and crafty enemy adept at evildoing. That is why by his second will, as with his first will—according to his abundant mercy, non-malignant benevolence and great love, by which the loving Father sacrificed his Son for us, and the Only-Begotten sacrificed himself and the co-glorified Holy Spirit—gave us confession, so that those members of Christ who were rotten and polluted by sins, might be healed and reunited to the head, to Christ to whom they belonged. That is why we should believe that no matter how enormous our sins, by repentance and confession, by tears and mercy, by fasting and praying, and other good deeds suitable for these, they will be whitened as snow, and if they are stained with blood as with an inerasable cochineal, they will become clean like a fleece (cf. Isa 1:18).

16. We should also believe in the resurrection of the dead and in the eternal judgment, which is the beginning and the root of all good deeds. We could not please God without it! If we are not secure in the hope of resurrection, how could we pursue the works of virtue? If we do not fear of judgment, how will we stop sinning? For if we, who believe in resurrection and expect judgment, are sinning everyday, what would

ću – koje je opće uskrsnuće – i bit će obnovljeni i pupat će u istinskom i vječnom životu, ne kušajući zauvijek gorku smrt duša.

15. Trebamo također vjerovati u pokajanje grijeha; da Bog, koji voli ljude, kaže: „*Nije meni do smrti bezbožnikove, nego da se odvrati od zloga puta svojega i da živi*” (Ez 33, 11), dajući to kao sapun za pranje i čišćenje Crkve. Iako je njegova prva volja bila da ostanemo u svetosti i pravdi u bezgrješnosti, ali kao tvorac naše naravi on zna naše slabosti — da se lako poskliznemo i pogriješimo, da uvijek padnemo s visine krjeposti, da imamo lukavog i podmuklog neprijatelja vještog u činjenju zla. Zato po svojoj drugoj volji, kao sa svojom prvom voljom — u skladu sa svojim obilnim milosrđem, s bezazlenom dobrohotnošću i velikom ljubavlju, kojom je ljubazni Otac žrtvovao za nas svoga Sina, i s Jedinorođencem koji je žrtvovao sebe, i jednako s preslavnim Duhom Svetim — dao nam je ispovijed, da bi se oni Kristovi udovi, koji su bili truli i zagađeni grijesima, mogli izliječiti i ponovno ujediniti s glavom, s Kristom kojemu su pripadali. Stoga trebamo vjerovati da će se oni — koliko god njihovi grijesi bili golemi, pokajanjem i ispovijedanjem, suzama i milosrđem, postom i molitvom, i drugim dobrim djelima koja su njima prikladna — zabijeljati poput snijega, i budu li umrljani krvlju kao s neizbrisivom grimiznom bojom, postati čisti poput runa (usp. Iz 1,18).

16. Trebamo također vjerovati u uskrsnuće mrtvih i u vječni sud, koji je početak i korijen svih dobrih djela. Bez toga ne bismo mogli ugoditi Bogu! Ako nismo sigurni u nadu uskrsnuća, kako bismo mogli težiti djelima krjeposti? Ako se ne bojimo osude, kako ćemo prestati grijешiti? Jer ako mi, koji vjerujemo u uskrsnuće i očekujemo sud, svaki dan grijeshimo, što bismo činili da nemamo straha od

we do if we had not the fear of judgment? Then we would perform all kinds of abominable sins: Murder, appropriation, lawlessness, robbery, fornication, sodomy, pride, envy, hatred, and similar various and manifold evil deeds.

That is why it is immensely important to believe in the resurrection and the judgment, so that as if having bridle on our mouths, we will repel the offence of the evil and advance in virtues.

17. We should also believe that the resurrection and judgment will not be only for souls, as some thought, but also for bodies; especially for bodies because soul is immortal. Death is nothing else but detachment of the soul from the body, and resurrection is tying them into an indivisible union. As they lived together in this world in a good or bad course, similarly they will enjoy or suffer together. Nor as some babbled will another body be raised instead of the one, which died, but the same which died. For God is not unjust to punish or crown one for another, as told by the apostle *“each may receive due recompense for actions done in the body, whether good or evil”* (2 Cor 5:10).

18. Again, we should believe that the worthy ones will receive the Kingdom of Heaven and eternal life, because this makes the burden of law easy and the yoke of the commandment sweet, makes difficult things effortless, makes rocky paths smooth, makes narrow ways easy to go, and makes tight tracks broader than the spacious ones. This same belief vanquished the opposing forces of the body: It stamped out the fire, blunted the sword, fought the beasts, cut the fetters, thwarted the weapons, broke the bows, disdained hunger, disregarded nakedness, opposed the tyrants, assailed death, and defeated all the hostile powers that rose against it.

19. You can find this proper order of faith in the universal confession of faith of the holy and ecumenical council at Nicaea that the believers, great and small, day after day offer up in various languages. For after professing the consubstan-

suda? Tada bismo činili sve vrste gnusnih grijeha: ubojstvo, prisvajanje, bezakonje, pljačku, blud, sodomiju, oholost, zavist, mržnju i slična razna i višestruka zlodjela.

Zato je neizmjereno važno vjerovati u uskrsnuće i sud, da bismo odbijali prijestupe zla i napredovali u krjepostima, kao da imamo uzdu na ustima.

17. Trebamo također vjerovati da uskrsnuće i sud neće biti samo za duše, kako su neki mislili, nego i za tijela; posebno za tijela jer je duša besmrtna. Smrt nije ništa drugo nego odvajanje duše od tijela, a uskrsnuće ih povezuje u nedjeljivo jedinstvo. Kao što su živjeli zajedno na ovom svijetu u dobru ili zlu, slično će uživati ili trpjeti zajedno. Niti će, kao što su neki brbljali, ustati drugo tijelo umjesto onoga koje je umrlo, nego isto ono koje je umrlo. Jer Bog nije nepravedan da kazni ili okruni jedno za drugo, kao što je rekao apostol: *„Jer svima nam se pojaviti pred sudištem Kristovim da svaki dobije što je kroz tijelo zaradio, bilo dobro, bilo zlo”* (2 Kor 5,10).

18. Opet, trebamo vjerovati da će vrijedni primiti Kraljevstvo nebesko i život vječni, jer je zbog toga teret zakona lagan i jaram zapovijedi sladak, zbog toga su teške stvari lake, kamenite staze glatke, uski putovi lako prohodni i tijesne staze šire od prostranih. Ovo isto vjerovanje pobjeđivalo je suprotstavljene sile tijela: utr njivalo je vatru, otupljivalo mač, nadjačavalo zvijeri, raskidalo okove, ometalo oružje, slamalo lukove, preziralo glad, zanemarivalo golotinju, odupiralo se tiranima, napadalo smrt, i poražavalo sve neprijateljske sile koje su protiv njega ustajale.

19. Možete naći ovaj pravi red vjere u sveopćem ispovijedanju vjere svetoga i ekumenskoga sabora u Niceji koju vjernici, veliki i mali, iz dana u dan nude na raznim jezicima. Jer nakon ispovijedanja istobitnog i štovanog Trojstva

tial and revered Trinity and the dispensation of the incarnation, they attach to this that *"We believe in one, holy, catholic and apostolic Church, in one baptism, repentance, remission of sins, resurrection of the dead, eternal judgment of souls and bodies, the Kingdom of Heaven and life eternal."* This is the complete and flawless confession of faith, built on the foundation of the apostles and prophets.

20. However, there is no perfect salvation without deeds of virtue, because it is written that *"faith without works is also dead"* (Jas 2:26), as well as works are dead without faith. For the demons also believe, as told by the apostle (cf. Jas 2:19); not only do they believe but also tremble. However, without works they gain no benefit. Those who will prepare a royal crown to offer to the Heavenly King, and by which their head, Christ, will be crowned, they have to adorn the pure gold of faith with various precious stones of virtues, as told by Solomon. Referring to this, Paul says: *"Like a wise master builder I laid a foundation, and someone else is building on it. Let each builder choose with care how to build on it. ... Now if anyone builds on the foundation with gold, silver, precious stones, wood, hay, straw"* these are works: Gold is prudent wisdom, silver is rational virtue, precious stones are various good works, while wood, hay and reed are the evil deeds. Wood signifies dense sins committed by works, which is characteristic of the body; flexible and inconstant reed shows sins of chatter committed by tongue; easily grown hay shows the sins of prolific and sundry movements of mind. And Paul adds to these that *"the work of each builder will become visible, for the day will disclose it, because it will be revealed with fire, and the fire will test what sort of work each has done."* For if it is gold or silver, not only will it not perish in fire but will become brighter through purification, and if it had any mixture of rust, it will become clean and glitter. If it is wood, hay and reed, it will be easily consumed and eradicated. So that we do not think that with the

i providonosnog utjelovljenja, oni uz to pridodaju: „*Vjerujemo u jednu, svetu, katoličku i apostolsku Crkvu, u jedno krštenje, pokajanje, oproštenje grijeha, uskrsnuće mrtvih, vječni sud dušama i tijelima, Kraljevstvo nebesko i život vječni.*” Ovo je potpuno i besprijekorno ispovijedanje vjere, izgrađeno na temelju apostolā i prorokā.

20. Međutim, nema savršena spasenja bez djela krjeposti, jer je zapisano da je „*i vjera bez djela mrtva*” (Jak 2,26), kao što su i djela mrtva bez vjere. Jer „*i đavli vjeruju, i dršću*”, kako je rekao apostol (usp. Jak 2,19). Međutim, bez djela ne dobivaju nikakvu korist. Oni koji će pripremiti kraljevsku krunu da je prinesu Nebeskom Kralju, i kojom će biti okrunjen njihov glavari, Krist, moraju okriti čisto zlato vjere raznim dragocjenim kamenjem krjeposti, kako je rekao Salomon. Govoreći o tome, Pavao kaže: „*Kao mudri graditelj postavih temelj, a drugi naziđuje; ali svaki neka pazi kako naziđuje... Naziđuje li tko na ovom temelju zlatom, srebrom, dragim kamenjem, drvom, sijenom, slamom*”, to su djela: zlato je razborita mudrost, srebro je razumna krjepost, drago kamenje su razna dobra djela, dok su drvo, sijeno i trska zlodjela. Drvo označava teške grijehe počinjene djelima, što je svojstveno tijelu; savitljiva i nepostojana trska pokazuje grijehe brbljanja počinjene jezikom; lako uzgojeno sijeno pokazuje grijehe obilnih i različitih pokreta uma. A Pavao tome dodaje da „*svačije će djelo izići na svjetlo. Onaj će Dan pokazati jer će se u ognju očitovati. I kakvo je čije djelo, oganj će iskušati*”. Jer ako je zlato ili srebro, ne samo da neće nestati u vatri, nego će kroz pročišćavanje postati svjetlije, te ako ima ikakve mješavine hrđe, ona će postati čista i svjetlucava. Ako je drvo, sijeno i trska, lako će se potrošiti i iskorijeniti. Tako da ne pomislimo da će s djelom koje izgori graditelj također propasti i nestati, on dodaje da će

work that is burned the builder will also be consumed and perish, he adds that “*the builder will be saved*,” and so that we do not think that the builder will live on in the real sense, he adds “*but only as through fire*,” meaning that the combustible builder also has immortality; that he is always burned and never dies (1 Cor 3:10–15).

21. Now, those who face various temptations on such beautiful, God-founded and apostle-laid foundation—which is not moved by the winds and does not collapse from the rains and does not fall down from the raising waters of the rivers (cf. Mt 7:24–25)—should erect their building with materials of spiritual and physical virtues, which become more radiant when coming close to the fire of the last judgement, and are not destroyed.

22. And since the rational person by being intelligible, akin to the heavenly creatures and an image of God is prior and more precious in every way than the body, it is appropriate first to adorn its parts with its own and natural virtues.

And since soul consists of three parts—reason [*ῥᾱν*, *logos*], spirit [*θυμὴ*, *thymos*] and appetite [*ἐπιθυμία*, *eros*]¹—by the divinely established command and order, when it is governed with upright nature, does not fall short of imitating the heavenly beings. Each of these parts has its own virtue: The virtue of reason is prudence, the virtue of spirit is courage, and the virtue of appetite is temperance. The function of prudence is to choose the good from the bad. The function of courage is to bravely carry out what prudence has chosen. The function of the good sense is to ignite in love of God according to that choice and its implementation, thus reinforcing the predominant virtues of prudence and courage in their natural faculties.

23. It is worthwhile also to see their proper arrangement. Reason is preferred as more sublime than the others and is like a prince and commander of the others, because its task is to rationalize, and according to that convey to both spirit

se „*graditelj spasiti*”, a da ne mislimo da će graditelj živjeti u pravom smislu riječi, dodaje „*ali samo kroz vatru*”, što znači da zapaljivi graditelj također ima besmrtnost; da uvijek gori i nikada ne umre (1 Kor 3,10-15).

21. Sada, oni koji se suočavaju s raznim iskušenjima na tako lijepom temelju, koji je Bog utemeljio i apostoli ga položili — koji ne pomiču vjetrovi i ne ruše ga kiše i ne pada od nabujalih voda iz rijeka (usp. Mt 7,24–25) — trebaju podići svoju zgradu materijalima duhovnih i tjelesnih krjeposti, koje postaju blistavije kada se približe ognju posljednjega suda, a ne budu uništene.

22. I budući da je razumna osoba po tome što je spoznatljiva, srodna s nebeskim stvorenjima i slikom Božjom, u svakom pogledu važnija i dragocjenija od tijela, prikladno je najprije ukrasiti joj dijelove njezinim vlastitim i prirodnim krjepostima.

I budući da se duša sastoji od tri dijela — razuma [*puñ*, *logos*], duha [*guunuiñ*, *thymos*] i poriva [*guññnyññ*, *eros*] — prema božanski uspostavljenoj zapovijedi i redu, kada se njome upravlja s pomoću krjeposne naravi, ona ne zaostaje u oponašanju nebeskih bića. Svaki od ovih dijelova ima svoju krjepost: krjepost razuma je razboritost, krjepost duha je hrabrost, a krjepost poriva je umjerenost. Svrha razboritosti je razlučiti dobro od lošega. Svrha hrabrosti je smiono izvršiti ono što je razboritost razlučila. Svrha zdravog razuma je planuti u ljubavi prema Bogu u skladu s tim izborom i njegovom provedbom, jačajući tako prevladavajuću krjepost razboritosti i hrabrosti u njihovim naravnim sposobnostima.

23. Također je vrijedno vidjeti njihov svojstven raspored. Razumu se daje prednost kao uzvišenijem od ostalih, on je kao knez i zapovjednik ostalih, jer je njegova zadaća obja-

and to appetite what is necessary to each of them. The work of spirit is to approve and implement the orders with courage, and to have command over appetite, so that it could keep the entrusted things whole and holy with commendable longing towards God and the divine commandments. Reason is sovereign, and none of the other two dominate over it. Spirit is dominated by reason and dominates over appetite. Appetite is dominated by spirit and does not dominate over anything.

24. This is also demonstrated by their position in our body. Reason is in the head and in the cortex of the brain and in the brain. As the head is the most sublime and is perceived as the first among the members of body, it is the king, the prince and the commander over the whole body, so reason, having its royal seat there, is able to dominate over the lower ones—spirit and appetite. Spirit is in the heart—lower than the head. It is dominated by reason, which is higher, and dominates over appetite, which is lower. Appetite resides in the kidneys and in the lower organs of belly, that is why it is dominated by spirit, which is higher than appetite, and appetite does not dominate over anything, for there is nothing lower than appetite to dominate over.

25. This appropriate arrangement is seen in a wonderful and weighty parallel. God, being sovereign and king over all creatures, dominates over all of them, including man, but he is not dominated by anyone. God created man in his image and ordered him to dominate over all visible creatures who were under his jurisdiction, and in turn all the sensible creatures are under the jurisdiction of man, and they do not dominate over any other thing.

26. Now, as long as this arrangement is beautifully directed to us according to the natural order, everything takes place properly and according to the rules of the apostle (cf 1 Cor 14:40), and the orders of Lord's commandments are fulfilled without hindrance; thus, reason always contemplates divine things, according to the Holy Scripture: *"Keep these words*

sniti, i u skladu s tim prenijeti i duhu i porivu ono što je svakomu od njih potrebno. Djelo duha je hrabro odobravati i provoditi naredbe, te imati upravu nad porivom, tako da bi mogao sačuvati povjerene stvari da budu cijele i svete s hvalevrijednom čežnjom prema Bogu i božanskim zapovijedima. Razum je vrhovan i nijedan od drugih dvaju nije njemu nadmoćan. Duhu je nadmoćan razum i nadmoćan je porivu. Poriv je podložan nadmoći duha i ničemu nije nadmoćan.

24. To također dokazuje njihov položaj u našem tijelu. Razum je u glavi i u kori mozga i u mozgu. Kako je glava najuzvišenija i smatra se prvom među udovima tijela, ona je kralj, princ i zapovjednik nad cijelim tijelom; tako je razum, koji ima svoje kraljevsko sjelo, sposoban biti nadmoćan nižima — duhu i porivu. Duh je u srcu — niže nego glava. Njemu je nadmoćan razum, koji je viši, a sâm je nadmoćan porivu, koji je niži. Poriv se nalazi u bubrežima i u donjim trbušnim organima, zato je njemu nadmoćan duh, koji je viši od poriva, a poriv nije nadmoćan ničemu, jer nema ničega nižeg od poriva čemu bi bio nadmoćan.

25. Ovaj prikladni raspored vidi se u divnoj i značajnoj usporedbi. Bog, kao vladar i kralj nad svim stvorenjima, nadmoćan je svima njima, uključujući čovjeka, ali nitko nije nadmoćan njemu. Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i naredio mu da bude nadmoćan svim vidljivim stvorenjima koja su bila pod njegovom sudskom vlasti, i sa svoje strane sva su osjetilna stvorenja pod sudskom vlasti čovjeka, i nemaju nadmoći ni nad čime drugim.

26. Sada, sve dok nam je ovaj raspored lijepo upućen prema naravnom poretku, sve se odvija dolično i prema apostolovim pravilima (usp. 1 Kor 14, 40), a naredbe Gospodinovih zapovijedi ispunjavaju se bez smetnje; tako

that I am commanding you today in your heart. Recite them to your children and talk about them when you are at home and when you are away, when you lie down and when you rise” (Deut 6:6–7), and according to the other saying: “*Their delight is in the law of the LORD, and on his law they meditate day and night*” (Ps 1:2). Additionally, every deed, either good or bad, we first think and then implement, and without thinking we do nothing. Therefore, anyone who thinks properly and honestly, in the same way he carries out the work.

When reason implements its authority and acts wholesomely, then it dominates over spirit and commands to carry out all kinds of good works, and spirit, by submitting to all commands, carries out what is good with courage and heroism. In the same way, spirit, following reason, remains in the obedience of reason and dominates over appetite. Appetite, wholesomely following reason, does not rebel against the commands of spirit, but like a complying slave, obediently carries out all commands, and does not rebel against any of them, because no one is under its dominion.

27. Reason has also another part called justice, and this is the governor, the administrator and the judge of all parts because through it, as through a tool, reason directs all, keeping each part unfailingly in its natural moves. Thus, reason is prudent, spirit is courageous, and appetite is chaste. Henceforth, nothing obstructs or blocks the will of God to be actualized in man. For this purpose, Lord gave us strength and requires implementation. Reason meditates upon the right and useful things, and justice distributes it to the subordinates, and they implement it without hesitation. Spirit is like a tamed beast, i.e., a dog, in the hands of prudence, because dogs have dual natural impulses—they love their lords, flatter them but are hostile to foreigners, and manifest savage and devouring behavior and action towards them. So is spirit, when keeps reason honestly and becomes a courageous and beloved implementer of everything that was fairly con-

razum uvijek promišlja božanske stvari, prema Svetom pismu: „*Riječi ove što ti ih danas naređujem neka ti se urežu u srce. Napominji ih svojim sinovima. Govori im o njima kad sjediš u svojoj kući i kad ideš putem; kad liježeš i kad ustaješ*” (Pnz 6,6–7), a prema drugoj izreci: „...*već uživa u zakonu Gospodnjem, o zakonu njegovu misli dan i noć*” (Ps 1,2). K tomu, svako djelo, bilo dobro ili loše, mi prvo smislimo pa zatim provedemo, i bez razmišljanja ništa ne činimo. Dakle, tko ispravno i pošteno razmišlja, na isti način obavlja posao.

Kada razum provodi svoju vlast i djeluje zdravo, tada je on nadmoćan duhu i zapovijeda vršenje svih vrsta dobrih djela, a duh, podvrgavajući se svim zapovijedima, sa hrabrošću i junaštvom izvršava ono što je dobro. Na isti način duh, slijedeći razum, ostaje u poslušnosti razuma i nadmoćan je porivu. Poriv, koji zdravo slijedi razum, ne buni se protiv zapovijedi duha, nego poput pokorna roba, poslušno izvršava sve zapovijedi i ne buni se ni protiv jedne od njih, jer on nikomu nije nadmoćan.

27. Razum također ima još jedan dio koji se zove pravda, a to je ravnatelj, upravitelj i sudac svih dijelova jer kroza nj, kao kroz oruđe, razum upravlja svime, održavajući svaki dio nepogrješivo u svojim naravnim pokretima. Tako, razum je razborit, duh hrabar i poriv je čedan. Otuda ništa ne prijeći niti smeta da se volja Božja ostvaruje u čovjeku. Za tu svrhu Gospodin nam je dao snagu i zahtijeva provedbu. Razum razmišlja o ispravnim i korisnim stvarima, i pravda to dijeli podređenima, a oni to bez oklijevanja provode. Duh je kao pripitomljena zvijer, to jest pas, u rukama razboritosti, jer psi imaju dvostruke naravne impulse — vole svoje gospodare, laskaju im, ali su neprijatelji strancima, i prema njima pokazuju divljačko i proždrljivo ponašanje i po njemu djeluju. Takav je duh, kad pošteno

templated by reason, but with great outburst stands against the alien thoughts and works, and drives away or severely devours them, thus not allowing them to damage any of the domesticated creatures.

28. Likewise, when the appetite is controlled by reason, it becomes moderation and love under the guidance of courage; it is unmoved by filthy desires and easily moved to the love and longing of all good things. By the assistance of justice, it orderly arranges the law of love, giving the greatest love to God, according to God's commandment, which says: "*You shall love the Lord your God with all your heart and with all your soul and with all your might*" (Deut 6:5). No one of the creatures can replace this, as David says about it: "*Whom have I in heaven but you? And there is nothing on earth that I desire other than you. My flesh and my heart may fail, but God is the strength of my heart and my portion forever*" (Ps 73:25–26). He wanted to be in God's presence like a thirsty man who longs for water, and added: "*You are my refuge, my portion in the land of the living*" (Ps 142:5). Amazingly, Paul shows splendidly the advantage of his love, because he boasts over all difficulties by saying: "*Who will separate us from the love of Christ? Will affliction or distress or persecution?*" (Rom 8:35), because "*for your sake we are being killed all day long*" (Rom 8:36). And since not only the bitter and difficult things are against God's love but also the easy and desirable ones, so he also adds them, and says: "*For I am convinced that neither death, nor life, nor angels, nor rulers, nor things present, nor things to come, nor powers, nor height, nor depth, nor anything else in all creation will be able to separate us from the love of God in Christ Jesus our Lord*" (Rom 8:38–39). What he says is this: If anyone would torture and kill me with all kinds of torments to separate me from Christ's love, I will endure all tortures and death with joy, rather than to be separated from Christ. And again, he says: If someone gave me the heaven and all goods in heaven,

čuva razum i postaje hrabri i voljeni provoditelj svega što je razum pošteno promislio, ali se s velikom žestinom protiv tuđim mislima i djelima, te ih tjera ili grubo proždire, ne dopuštajući im tako da nanesu štetu bilo kojem od pripitomljenih stvorenja.

28. Slično tomu, kada je poriv pod nadzorom razuma, on postaje umjerenost i ljubav pod vodstvom hrabrosti; ne pokreću ga prljave želje i lako ga pokreću ljubav i čežnja za svim dobrim stvarima. Uz pomoć pravde on spremno uređuje zakon ljubavi, dajući najveću ljubav Bogu, prema Božjoj zapovijedi koja kaže: *„Ljubi Gospodina Boga svojega svim srcem svojim, i svom dušom svojom i svim umom svojim”* (usp. Pnz 6,5). Nitko od stvorenja to ne može nadomjestiti, kao što David o tome kaže: *„Koga ja imam u nebu osim tebe? Kad sam s tobom, ne veselim se zemlji. Malaksalo mi tijelo i srce: okrilje srca moga, i baštino moja, o Bože, dovijeka”* (Ps 73,25-26). Želio je biti u Božjoj prisutnosti kao žedan čovjek koji čezne za vodom i dodao je: *„Ti si mi utočište, ti si dio moj u zemlji živih”* (Ps 142,6). Izvanredno i sjajno Pavao pokazuje prednost svoje ljubavi, jer se hvali svim teškoćama govoreći: *„Tko će nas rastaviti od ljubavi Kristove? Nevolja? Tjeskoba? Progonstvo?”* (Rim 8,35), jer *„Poradi tebe ubijaju nas dan za danom”* (Rim 8,36). A budući da nisu samo gorke i teške stvari protivne Božjoj ljubavi, nego također one lake i poželjne, tako on i njih dodaje, pa kaže: *„Uvjeren sam doista: ni smrt ni život, ni anđeli ni vlasti, ni sadašnjost ni budućnost, ni sile, ni dubina ni visina, ni ikoji drugi stvor neće nas moći rastaviti od ljubavi Božje u Kristu Isusu Gospodinu našem“* (Rim 8,38-39). Ovo je ono što on kaže: Ako bi me tko mučio i ubijao svakojakim mukama da me odvoji od Kristove ljubavi, s radošću ću radije podnijeti sve muke i smrt, nego da se odvojim od Krista. I opet kaže: Kad bi mi netko dao nebo i sva dobra na nebu, svu Zemlju i poželjne stvari na zemlji, i ne samo to nego čak ako bi bilo većih i poželjnijih stvari od ovih, koje nismo ni vidjeli ni čuli, i pomoću njih

the whole earth and desirable things on earth, and not only this but even if there were things greater and more desirable than these, which we have not even see or hear about, and by means of them anyone would try to separate me from Christ's love, I would despise and neglect them all as useless filth, and would choose Christ's love.

29. This is followed by the second part of love—the one towards men, as established in the Law and Gospels, because after saying: *"You shall love the Lord your God with all your heart,"* he adds *"you shall love your neighbor as yourself,"* and then *"on these two commandments hang all the Law and the Prophets"* (Mt 22:37–40). Though it refers to two loves, allocating them to God and to the neighbor, but it is one, because it is love. The Source of all truth told correctly that all commandments are contained in love, because there is no commandment outside love, when one shows love towards God and men, which is fair, unblemished and without hypocrisy. When one loves God with all his heart, he despises everything which obstructs love of God—that is glory, wealth, honor, authority, property, father and mother, brothers, sisters, wife, sons and even himself, as the Lord said: *"Whoever comes to me and does not hate father and mother, wife and children, brothers and sisters, yes, and even life itself, cannot be my disciple"* (Lk 14:26). It is evident that those who truly loved God not only shunned worldly wealth and glory and paid no attention to their families and children, but also subjected themselves to various kinds of tortures and to death. The one, who has sincere and pure love toward his neighbor, does not think about or do anything evil to him, i.e., does not hate and envy him, does not deprive him or harm him, does not steal his property, does not plan to kill him, does not trample upon him, does not behave craftily towards him, does not lie to him, does not betray him even if he knows that his neighbor has caused great damage to him, does not brag on him, does not boast on him, does not fight with him,

me tkogod pokušao odvojiti od Kristove ljubavi, ja bih ih sve prezreo i zanemario kao nekorisnu prljavštinu, a izabrao bih Kristovu ljubav.

29. Nakon toga slijedi drugi dio ljubavi – onaj prema ljudima, kako je ustanovljeno u Zakonu i Evandeljima, jer nakon što je rekao: „*Ljubi Gospodina Boga svoga svim srcem svojim*“, dodaje „*Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga*“, i zatim „*O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci*“ (Mt 22,37-40). Iako se odnosi na dvije ljubavi, udjeljujući ih Bogu i bližnjemu, ali ona je jedna, jer je ljubav. Izvor svake istine ispravno je rekao da su sve zapovijedi sadržane u ljubavi, jer nema zapovijedi izvan ljubavi, kada se pokazuje ljubav prema Bogu i ljudima, koja je poštena, neokaljana i bez licemjerja. Kada tko voli Boga svim srcem svojim, on prezire sve što priječi ljubav prema Bogu — to jest slavu, bogatstvo, čast, vlast, imanje, oca i majku, braću, sestre, ženu, sinove pa čak i sama sebe, kao što je Gospodin rekao: „*Dođe li tko k meni, a ne mrzi svog oca i majku, ženu i djecu, braću i sestre, pa i sam svoj život, ne može biti moj učenik*“ (Lk 14,26). Očito je da oni koji su istinski ljubili Boga ne samo da su se klonili svjetovnog bogatstva i slave i nisu obraćali pažnju na svoje obitelji i djecu, nego su se sami podvrgavali raznim vrstama mučenja i smrti. Onaj tko ima iskrenu i čistu ljubav prema bližnjemu, ne misli i ne čini mu ništa loše, to jest, ne mrzi ga i ne zavidi mu, ne uskraćuje mu i ne nanosi mu štetu, ne krade mu imovinu, ne snuje da ga ubije, ne gazi ga, ne ponaša se lukavo prema njemu, ne laže mu, ne izdaje ga čak ako zna da mu je bližnji nanio veliku štetu, ne hvasta se uime njega, ne diči se uime njega, ne svađa se s njim, ne prezire ga, ne iskazuje neprijateljstvo prema njemu, ne kleveće ga, ne ocrnjuje ga, ne zamjera mu, nije kivan na njega, ne vrijeđa ga, ne tuži se protiv njega (2 Kor

does not despise him, does not show enmity towards him, does not slander him, does not defame him, does not resent him, does not grudge him, does not insult him, does not complain against him (2 Cor 13:4–6), does not do any evil to him nor wants others to do any evil to him. He wishes his neighbor everything that is good and does as much good as he can. He wishes his neighbor to be healthy in body, virtuous in spirit, successful in all conditions of life—robust in physical goods, rich in honor, advanced in authority, glorified by everyone, prosperous in household. He wishes his neighbor to have a suitable wife, good-tempered and educated children, to be thoughtful, restrained in speech, so that he might be loved by everyone. If his neighbor is poor, he wants to satisfy his wants, if he is sick, he hastens with a cure, and if he is contrary, he tries to bear it as much as he can. He mourns with the sorrowful and rejoices with the cheerful. There is no evil that he wishes for his neighbor and there is no good that he does not wish for him.

Not only this but *“love covers a multitude of sins”* (1 Pet 4:8) and hatred covers the multitude of virtues. Just as when a hated man seen doing good deeds will seem evil, so a beloved man seen doing wickedness will seem good. All these, and even more than these are said by the apostle as ingredients of love. Do you not see that everything taught in the Law, the Prophets and the Gospels is contained in love? That is why Christ told his disciples: *“By this everyone will know that you are my disciples, if you have love for one another”* (Jn 13:35). He did not say that the sign of being my disciples is when you heal the sick or give light to the blind or cure the lame or drive out the demons or raise the dead or move mountains, but when you love each other. The Lord knew that when they love God and their neighbor with true love, by this they fulfill all the commandments.

30. Therefore, as we showed above, when the soul’s parts keep this proper arrangement—so that the prince remains in

13,4–6), ne čini mu nikakvo zlo niti želi da mu drugi čine zlo. Bližnjemu želi sve što je dobro i čini mu dobro koliko može. On želi svomu bližnjem da bude zdrava tijela, krjeposna duha, uspješan u svim životnim uvjetima — snažne tjelesne građe, bogat čašću, napredan ugledom, slavljen od svih, uspješan u kućanstvu. On želi da njegov bližnji ima prikladnu ženu, dobru i obrazovanu djecu, da bude promišljen, suzdržan u govoru, tako da ga svatko voli. Ako mu je njegov bližnji siromašan, on želi zadovoljiti njegove potrebe, ako je bolestan, on se požuruje s lijekom, te ako mu je protivan, pokušava to podnositi koliko god može. Tuguje s ožalošćenima i raduje se s veselima. Nema zla koje želi bližnjemu i nema dobra koje mu ne želi.

I ne samo to, nego „*ljubav pokriva mnoštvo grijeha*“ (1 Pt 4,8), a mržnja pokriva mnoštvo krjeposti. Upravo kao što će omražen čovjek viđen da čini dobra djela izgledati zlo, tako će voljen čovjek viđen da čini zlo izgledati dobro. Sve to, pa čak i više od toga apostol kaže da su sastojci ljubavi. Zar ne vidite da je sve što se uči u Zakonu, Prorocima i Evanđeljima sadržano u ljubavi? Zato je Krist rekao svojim učenicima: „*Po ovom će svi znati da ste moji učenici, ako budete imali ljubavi jedni za druge*“ (Iv 13,35). Nije rekao da je znak da su njegovi učenici kada liječe bolesne ili daju svjetlo slijepima ili liječe bolesne ili istjeruju demone ili dižu mrtve ili pomiču planine, nego kada vole jedni druge. Znao je Gospodin da oni, kad istinskom ljubavlju ljube Boga i bližnjega, time ispunjavaju sve zapovijedi.

30. Prema tome, kao što smo gore pokazali, kada dijelovi duše održavaju ovaj ispravan poredak — tako da knez ostaje kao vladar — a podređeni dijelovi ostaju u poslušnosti, sva se ova dobra djela provode bez pogriješke. Ipak, ako se pravilan poredak iskrivi i robovi ustanu protiv gospodarā i prigraabe vlast i porobe gospodare, to jest poriv bude

the sovereignty—and the subordinate parts remain in obedience, all these good works are implemented without fault. Yet, if the proper arrangement is distorted and the slaves rise against the lords and seize the power and enslave the lords, i.e., appetite dominates over spirit, and spirit dominates over reason, everything gets confused and breaks down, and each of them is moved to their opposite direction. And according to this action, also the names get changed, and from that moment on they are not any more prudence, courage, chastity and justice but foolishness, anger, and lawlessness, because reason does not think what is right, neither spirit fights against the evil, nor appetite purely longs for God and godly things. And the justice is no more their leader, overseer and governor but, displaced from natural to unnatural, is badly destroyed according to the word of Proverbs: *“Under three things the earth trembles: ... A slave when he becomes king, and a fool when gluttoned with food and a maid when she supplants her”* (Pr 30:21–23). For the slave spirit ruled over the prince reason, the maid appetite became the heir of the mistress courage and the felonious foolishness was filled with the food of vain thoughts of falsehood, through which all the good shifted to the bad, and the deceived prince, who became the slave of vices, thought all kinds of conceit.

31. This is the unjust judge in the city of our nature of whom our Lord is telling in the Gospels *“who neither feared God nor had respect for people”* (Lk 18:2), because he takes decisions without the Lord and judges without justice. That which according to nature should deliberate in the laws of God, wanders in all evil thoughts. And since his nature is shallow and capricious and prompt, rapidly rushes into multitude of abominable and filthy desires; he becomes defiled by caprice and drives his senses into vices. His nature, being invisible, he is not ashamed of men. Even when he is among a multitude of people, he is moved according to evil inclination to all kinds of vices and commits works of unrighteousness,

nadmoćan duhu, a duh nadmoćan razumu, sve se poremeći i slomi, i svaki se od njih okrene u suprotan smjer. I prema ovom djelovanju, također se mijenjaju imena, i od tog trenutka nadalje to više nisu razboritost, hrabrost, čednost i pravda, nego ludost, srdžba i bezakonje, jer razum ne misli što je ispravno, niti se duh bori protiv zla, niti poriv čisto čezne za Bogom i božanskim stvarima. A pravda više nije njihov vođa, nadzornik i upravitelj, nego je izmještena iz naravnog u nenaravno, teško uništena prema riječi Mudrih izreka: *„Od troga se zemlja ljulja... od roba kad postane kralj i kad se prostak kruha nasiti... i sluškinje kad istisne svoju gospodaricu”* (Izr 30,21–23). Jer duh roba zavlada razumom kneza, sluškinjin poriv postade nasljednikom gospodaričine hrabrosti, i zločinačka se ludost napuni hranom ispraznih lažnih misli, kroz koje se sve dobro pretvorilo u loše, a prevareni knez, koji postade robom porokā, razmišljao je o svim vrstama samoljublja.

31. Nepravedan je sudac u gradu naše naravi o kojemu naš Gospodin kaže u evanđeljima *„Boga se nije bojao, za ljude nije mario”* (Lk 18,2), jer odlučuje bez Gospodina i sudi bez pravde. Ono što bi po naravi trebalo promišljati u Božjim zakonima, luta u svim zlim mislima. I budući da je njegova priroda plitka i hirovita i hitra, on brzo srlja u mnoštvo gnusnih i prljavih želja; njega kalja hir i tjera njegova osjetila u poroke. Budući da je nevidljiva njegova narav, on se ne stidi ljudi. Čak i kada je usred mnoštva ljudi, njega pokreće sklonost prema porocima svake vrste i čini nepravedna djela, iako ne svojim tijelom. To jest, on svojevoljno obeščašćuje onoga koga je mrzio, otima mu imovinu, lišava ga slave, svrgava njegovu vladavinu, baca ga u neraskidivo sužanjstvo, steže ga u klade (usp. Job 33,11) i raskomadaje ga. Kad se čini da je sve to nedovoljno, on ga šalje u nesmiljenu i gorku smrt. Na to misli Sin

though not by his body. That is, he willfully dishonors the one whom he had hated, robs his property, deprives him of his fame, topples his reign, puts him in an inextricable confinement, fastens him in stocks (cf. Job 33:11) and dismembers him. When all these seem not enough, he puts him to harsh and virulent death. This is what the Son of Thunder means when he says: “*All who hate a brother or sister are murderers*” (1 Jn 3:15), even if he kills not by his body but by his will and inclination. And this is half the killing, because man is a soul and a body, and the soul being greater than body thus he killed by soul. As body kills in deeds, so soul kills by will and inclination.

32. And if he is ignited with vicious desire towards anyone, he goes unhindered and commits adultery with this person, even if the provoker is in the middle of a crowd and adultery is physically impossible for him. Nothing stops him—not the remoteness of place, not the travails of the road, not the mountain in a blizzard, not the hot valleys, not the spacious sea, not the walled cities, not the fortified castle, not the invincible tower, not the locked doors and not the fear of the guardians, but ignoring all these, he fearlessly reaches the object of his lust and commits the filthy desire. This is what the Lord told about when he said: “*Everyone who looks at a woman with lust has already committed adultery with her in his heart*” (Mt 5:28), i.e., in his soul. Likewise, if a woman desires a man she commits adultery in the same way, and everything said about a man, may also be said about a woman. As we said about murder, likewise we say about adultery because it is the half of adultery committed not by body but by soul. Similarly know also that the movements of mind towards all kinds of sins are quick and easy to perform. And since their performer, being invisible to men, is not ashamed, also he does not fear God for his wanton and foolish lust. Therefore, the reason for all sins is the aberration of reason and its non-selective recklessness, and when the

groma kad kaže: „*Tko god mrzi brata svoga, ubojica je*” (1 Iv 3,15), čak ako ne ubija svojim tijelom, nego svojom voljom i sklonošću. I to je pola ubijanja, jer čovjek je duša i tijelo, i kako je duša veća od tijela, tako je ubio dušom. Kao što tijelo ubija djelima, tako duša ubija voljom i sklonošću.

32. A ako ga potpali opaka želja prema bilo kome, on nesmetano ode i počinu preljub s tom osobom, čak ako je izazivač usred gomile i preljub mu je tjelesno nemoguć. Ništa ga ne zaustavlja — ni udaljenost mjesta, ni nevolje na putu, ni mećava na planini, ni vrućina u dolinama, ni prostrano more, ni obzidani gradovi, ni utvrđeni dvorac, ni neosvojiva kula, ni zaključana vrata, ni strah od čuvarā, ne obzirući se na sve to, on neustrašivo stiže do predmeta svoje požude i ostvari prljavu želju. O tome je govorio Gospodin kada je rekao: „*Tko god s požudom pogleda ženu, već je s njome učinio preljub u srcu*” (Mt 5,28), to jest u svojoj duši. Isto tako, ako žena želi muškarca, ona čini preljub na isti način, i sve što je rečeno o muškarcu, može se također reći o ženi. Kao što smo rekli o ubojstvu, slično kažemo o preljubu jer je to polovica preljuba počinjena ne tijelom, nego dušom. Slično znajte također da je brzo i lako izvesti sve pokrete uma prema svim vrstama grijeha. A budući da se ne stidi njihov izvođač, nevidljiv ljudima, također se ne boji Boga zbog svoje razuzdane i lude požude. Stoga, razlog svih grijeha je zastranjenje razuma i njegova lakomislenost koja ne bira, a kada je jedan knez i vladar nad drugima tako sputan ropskim strastima, onda drugi slijede njegov varljivi izbor, jer o svemu, dobrom ili lošem, prvo se razmisli, a zatim se to počinu.

one was prince and ruler over the others is thus restrained by slavish passions, then the others follow its delusive choice, because everything, good or bad, is first contemplated and then committed.

33. Spirit's power is reverted and degenerated because the one, which bravely faced the foreigners, that is Satan and his evil partners, now arms itself against the domestic members, that is against all philanthropy, and turns its indignation especially against its kindred and brothers, and attacks them furiously. Their indignation is like that of the snake, Satan, vipers and asps, that is like Satan's demons, because they have sealed their ears against snake charmers (cf. Ps 58.4–5), that is the prophets, the apostles and the doctors of the church. They do not want to take the prescription of repentance from the wise physicians and be cured. Such as these cannot bear even the least enmity but when they encounter from anyone a word of dissent or disregard or rebuke, immediately they get ignited like wild beast cubs. They cry, show hostility, reprove, curse, dishonor, and like madmen do not know what they speak. Anything that their deluded mind brings forth, they express with their tongues like cubs of bloodthirsty beasts held in a cage, and during the daring attack they spit out the poison together with their words. They insanely move their hands and legs to strike, and often to murder. In everything they resemble the demon-possessed, and they are even worse than the demon-possessed, for while those act involuntarily, these act voluntarily ignited by lust. Those, to whom they have enmity they utterly hate, bear grudges forever, envy, accuse falsely, lie cunningly in ambush, prepare snares by word and by works in order to topple them down from glory, honor, power and prosperity. Nothing is more desirable for them than seeing the hated ones in wretchedness, and nothing is harder than seeing them happy in anything. They do not feel sad as much in their misery than in the happiness of the others. As much as they

33. Snaga Duha preokrenuta je i izopačena, jer onaj koji se hrabro suočio sa strancima, Sotona sa svojim zlim sudruzima, sada se naoružava protiv domaćih članova, to jest protiv svake filantropije, i okreće svoj bijes posebno protiv svoje rodbine i braće, i mahnito ih napada. Njihov gnjev je kao gnjev zmije, Sotone, otrovnica i guja, to jest kao Sotonini demoni, jer su zapečatili svoje uši protiv krotitelja zmija (usp. Ps 58,4–5), to jest protiv prorokā, apostolā i crkvenih naučitelja. Oni ne žele uzeti recept pokajanja od mudrih liječnika i biti izliječeni. Takvi ne mogu podnijeti ni najmanje neprijateljstvo, nego kad od bilo koga susretu riječ neslaganja ili prezira ili prijekora, odmah planu poput mladunaca divljih zvijeri. Plaču, pokazuju neprijateljstvo, prigovaraju, proklinju, obeščašćuju i kao luđaci ne znaju što govore. Sve što njihov zabludjeli um iznese, oni izražavaju jezicima kao mladunčad krvožednih zvijeri u kavezu, i u smionom napadu zajedno s riječima pljuju otrov. Suludo pokreću ruke i noge da udare, a često i da ubiju. U svemu su nalik na opsjednute, i čak su gori od onih koje opsjednu demoni, jer dok oni djeluju nehotično, ovi djeluju svojevóljno, raspaljeni požudom. Takvi gaje neprijateljstvo prema onima koje do krajnosti mrze, zauvijek gaje kivnost, zavide, lažno optužuju, lukavo leže u zasjedi, pripremaju zamke riječima i djelima kako bi ih srušili s položaja slave, časti, moći i blagostanja. Ništa im nije poželjnije nego vidjeti omražene u bijedi, i ništa im nije teže nego vidjeti ih sretne u bilo čemu. Ne osjećaju se toliko tužno zbog svoje bijede koliko zbog sreće drugih. Koliko god mogu, u svemu pokreću neprijateljstvo prema njima, i žele da ih svi drugi mrze. Toliko i više od ovoga je mržnja i zavist onih koji se srde na nesređen način.

can, they move all to enmity towards them, and want all others to hate them. This much and more than this is the hatred and envy of those who get angry in a disordered way.

34. When appetite is diverted from beautiful chastity and love towards God and neighbor, it shiveringly wanders in the longing of all material things. Being fallen from the natural and chaste love, it is led to filthy licentious lust by bad desires. Not only by longing but also by accomplishing the destructive act, and not only in natural ones but also in unnatural ones, as the apostle says: *“In the same way also the males, giving up natural intercourse with females, were consumed with their passionate desires for one another. Males committed shameless acts with males and received in their own persons the due penalty for their error”* (Rom 1:27). That is, the burning of fire and brimstone from heaven, rained through fiery clouds descended in a new fashion according to the new fervent desire, as brought from an eternal and ever-burning flames. The Apostle condemns not only the males, but also the females, saying: *“Females exchanged natural intercourse for unnatural”* (Rom 1:26).

35. I leave off further mention of the things that are even more odious and unnatural and external to nature—those who indulge in bestial and vile behavior. Animals and beasts, though having unrestrained and loose nature—because they are not within the limits of laws and are not under the threat of danger or torment but only the natural laws that were put in the nature—nevertheless follow the natural law that was placed in their natures at creation so that the animal species never go outside their own kind for intercourse. The horse does not turn to cattle, nor the cattle to sheep or to other alien species but each kind of animal turns to its species, and that not immoderately, but only according to determined time breeding by the command of the Creator, who said: *“Multiply and fill the earth”* (Gen 1:28). And these creatures lack reason and wisdom to avoid evil by contemplation and

34. Kad se poriv odvrti od lijepe čednosti i ljubavi prema Bogu i bližnjemu, on drhtavo luta u čežnji za svim materijalnim stvarima. Budući da je otpao od naravne i čedne ljubavi, loše želje dovode ga do prljave razvratne požude. Ne samo žudnja nego također obavljanje razornoga čina, i to ne samo u naravnim nego također u protunaravnim činima, kako apostol kaže: *„I tako su i muškarci napustili naravno općenje sa ženom i raspalili se pohotom jedni za drugima te muškarci s muškarcima sramotno čine i sami na sebe primaju zasluženu plaću svoga zastranjenja”* (Rim 1,27). To jest, plamsanje vatre i sumpor s neba kišili su kroz vatrene oblake koji su se spustili na nov način, u skladu s novom žarkom željom, kao što je rođena iz vječnih i uvijek gorućih plamenova. Apostol osuđuje ne samo muškarce nego i žene, govoreći: *„Njihove žene zamijeniše naravno općenje protunaravnim”* (Rim 1,26).

35. Napuštam daljnje spominjanje stvari koje su još odvratnije i neprirodnije i izvanjske prema naravi — onih koje se prepuštaju životinjskom i divljem ponašanju. Životinje i zvijeri, premda imaju neobuzdanu i raspuštenu narav — jer nisu u granicama zakonā i ne prijete im opasnost ili mučenje, nego samo prirodni zakon koji je stavljen u njihovu narav — ipak slijede prirodni zakon koji je bio stavljen u njihove naravi pri stvaranju, tako da životinjska vrsta nikada ne izlazi izvan vlastite vrste radi snošaja. Konj se ne okreće prema stoci, ni stoka prema ovcama ili drugim stranim vrstama, nego se svaka vrsta životinje okreće prema svojoj vrsti, i to ne neumjereno, nego samo prema određenom vremenskom parenju po zapovijedi Stvoritelja, koji je rekao: *„Plodite se, i množite, i napunite zemlju”* (Post 1,28). A tim stvorenjima nedostaje razuma i mudrosti da izbjegnu zlo promišljanjem i izborom, jer slijede samo naravni zakon. Ali premda su ljudi počašćeni razu-

choice, because they follow only the natural law. But although humans are honored with reason and wisdom—each of these being sufficient to keep them within the limits of righteous action—they abandon everything and become more foolish and loathsome than animals.

I observe silence about more abhorrent and repugnant things that those imprudent people are committing, that I am aware of and heard of, but I do not want to make my observations more detestable in case a chaste man might hear them and be disgusted. I leave that for those who are better informed about them, for these matters are common knowledge.

36. Now, all those who stray away from the true longing and love towards God and all godly things, instead bind their love and aspiration to all corruptible and volatile material things, exchanging the love of true life for vanity: The incorruptible for corruptible, unchangeable for changeable, heavenly ones for earthly ones. For them, sweet is the richness of perishable things—glory, honor, wealth, gluttony, drunkenness, extortion, greed, lawlessness, plunder, and pursuit of idle talk of all things vain.

37. The justice is turned into lawlessness, and that which is supposed to lead to best things and manage the parts, now becomes the manager and leader of the opposite.

This much and such kind of disorder among good things and order of evil things in personal parts comes from straying from natural things and pursuit of unnatural things.

That is why one has to control all parts with great caution and vigilance, so that he could adorn his rational soul, which is the image of God, with its own virtues, through which it will shine in the original luminous shape and wonderfully display in himself the likeness of the prototype. This way he becomes temple and dwelling of the ubiquitous essence, according to the saying: *“I and the Father will come to them and make our home with them”* (Jn 14:23).

mom i mudrošću — jedno i drugo su dovoljni da ih drže unutar granica pravedna djelovanja — oni napuštaju sve i postaju gluplji i odvratniji od životinja.

Poštujem šutnju o gnusnijim i odvratnijim stvarima što ih ti nerazboriti ljudi čine, kojih sam svjestan i za koje sam čuo, ali ne želim da moja zapažanja budu još odvratnija u slučaju da ih krjepostan čovjek čuje i zgrozi se. To ostavljam onima koji su bolje upućeni, jer su te stvari općenito poznate.

36. Sada, svi koji zastranjuju od istinske čežnje i ljubavi prema Bogu i svim božanskim stvarima, a umjesto toga vezuju svoju ljubav i težnju za sve raspadljive i nestalne materijalne stvari, mijenjajući ljubav istinskog života za ispraznost: neka uzmu neraspadljivo za raspadljivo, nepromjenljivo za promjenljivo, nebeska bića za zemaljska bića. Za njih je slatko bogatstvo prolaznih stvari — slava, čast, bogatstvo, proždrljivost, pijanstvo, iznuđivanje, pohlepa, bezakonje, pljačka i potraga za praznim govorom o svim ispraznim stvarima.

37. Pravda je pretvorena u bezakonje, a ono što bi trebalo dovesti do najboljih stvari i upravljati dijelovima, sada postaje upravitelj i vođa suprotnosti.

Toliki i takav nered među dobrim stvarima i raspored zlih stvari u osobnim dijelovima dolaze od udaljavanja od naravnih stvari i potrage za nenaravnim stvarima.

Zato čovjek treba nadzirati sve dijelove s velikim oprezom i budnošću, tako da bi svoju razumnu dušu, koja je slika Božja, mogao ukrasiti vlastitim krjepostima, kroz koje će zasjati u izvornom svjetlucavom obliku i divno prikazati u njemu sličnost s prauzorom. Tako on postaje hram i prebivalište sveprisutne biti, prema izreci: „... *pa će i Otac moj ljubiti njega i k njemu ćemo doći i kod njega se nastaniti*” (Iv 14,23).

38. Now, while we arranged virtues in pleasing order, we must also follow them up with physical beneficence so that, *as told by* the apostle, who says that the man of God may be proficient, equipped for every good work (cf. 2 Tim 3:17), because as the soul is adorned by its parts, so the body shines with senses. There are five senses: Sight, sound, smell, taste, touch. I should first tell what the senses are, and then adorn their specific functions.

39. Sense is that which according to its ability takes external stimuli, and feels and recognizes them. As the eye, receiving the light, feels and recognizes and is illuminated, and feels and identifies everything that sees through the light; the ear, receiving the sound of voices, feels who is uttering the voice; the sense of smell, receiving reactions of different odors, feels, understands and distinguishes one from another; the sense of taste, receiving the taste of different foods and drinks—sweet and bitter, fatty and spicy—feels the reaction of each of them; the sense of touch feels and distinguishes by touching the big, smooth, hard and shiny ones. This is why they are called senses.

40. But these are like doors in the house of the body—entrance from outside and exit from inside for everything that is good or bad, *as told by* the prophet, who says: “*Death has come up into our windows*” (Jer 9:21). As we bring in every good and honorable thing through doors, and through the same doors we discharge everything unnecessary for the house, so all spiritual riches by which the rational spirit is enriched abundantly in the likeness of the akin spiritual beings, let us bring in through the doors of senses with each reaction. Yet the rubbish of earthly desires and lowly love, which is the seed of the enemy who sows tares (cf. Mt 13:24–30), we should drive it out as harmful and deadly. For instance, we do not always close the doors of our house, because for if we kept them always closed, we could not gather useful riches, and the house would not be suitable for us to dwell in. Also,

38. Sada, kad smo krjeposti složili po ugodnom redu, moramo ih također pratiti tjelesnim dobročinstvima tako da, *kako je rekao apostol*, Božji čovjek može biti vješt, opremljen za svako dobro djelo (usp. 2. Tim 3,17), jer kao što je duša ukrašena svojim dijelovima, tako tijelo sjaji osjetilima. Postoji pet osjetila: vid, sluh, miris, okus, dodir. Prvo bih trebao reći što su osjetila, a zatim ukrasiti njihove posebne službe.

39. Osjetilo je ono što prema svojoj sposobnosti prima vanjske podražaje, te ih osjeća i prepoznaje. Kao što oko, primajući svjetlost, osjeća i prepoznaje i bude osvjetljeno, i osjeća i ustanovi što je sve što vidi kroz svjetlost; uho, primajući zvuk glasova, osjeća tko izgovara glas; osjetilo njuha, primajući djelovanje različitih mirisa, osjeća, razumije i razlikuje jedno od drugoga; osjetilo okusa, primajući okus različite hrane i pića — slatko i gorko, masno i začinjeno — osjeća djelovanje svakog od njih; osjetilo opipa osjeća i razlikuje dodirujući velike, glatke, tvrde i sjajne stvari. Zbog toga se nazivaju osjetilima.

40. Ali ona su kao vrata u kući tijela — ulaz izvana i izlaz iznutra za sve što je dobro ili loše, *kako reče prorok*, koji kaže: „*Smrt se ušulja kroz prozore naše*” (Jer 9,21). Kao što kroz vrata unosimo svaku dobru i časnu stvar, i kroz ta ista vrata izbacujemo sve nepotrebno za kuću, tako sva duhovna bogatstva kojima se razumni duh obilato obogaćuje nalik na srodna duhovna bića, unosimo kroz vrata osjetila sa svakim djelovanjem. Ipak, smeće zemaljskih želja i niske ljubavi, što je sjeme neprijatelja koje sije kukolj (usp. Mt 13, 24–30), trebamo istjerati kao škodljivo i smrtonosno. Primjerice, ne zatvaramo uvijek vrata svoje kuće, jer ako bismo ih držali uvijek zatvorenima, ne bismo mogli skupiti korisna bogatstva, a kuća nam ne bi bila prikladna da u njoj stanujemo. Također, ne držimo uvijek vrata naše

we do not always keep the doors of our house open, because it would be an entrance for enemies and treacherous thieves and robbers, and we can suffer destruction and loss of property. Instead, in a proper time, according to need, we open and close the doors of our house, following the admonition of the wise man, who defined hour and time for everything under heaven (cf. Eccl 3:1–8), so we must not always keep the doors of our senses closed; otherwise, why they were put in our nature, if they would always be closed? The function of the eye is seeing and the function of the ear is hearing; likewise functions of other senses according to their definition. They are useless if they do not do what is natural for them, and we must open them in a proper time for gathering good things, and close other times for blocking the entrance of harmful things.

41. What I say is this: One has to close his eye on shameful gazes, and not to examine the beauty of a female or a male with unchaste desire and voluptuous yearning, because through that lust—as from a strong archer—he would receive arrows of strikes of severe wounds in his soul by which he dies an immortal death, because with the vicious look he portrays the filthy deed—commits adultery according to the Lord’s command: *“Everyone who looks at a woman with lust has already committed adultery with her in his heart”* (Mt 5:28). As told by the apostle: *“The sexually immoral, adulterers, male prostitutes, men who engage in illicit sex will not inherit the kingdom of God”* (1 Cor 6:9–10). I leave the ferocious and beastly atrocities that are unnatural.

42. One must close his eye against malice towards neighbor when he sees him enjoying some success of life—house and children and property, authority, honor, glory, good name, love, and acceptance by everybody. The malicious person seeing all these is wounded as with a sharp sword and is boiled with envy. He prefers to suffer severely than to see his neighbor in such a glory. Many draw up deadly snares for those

kuće otvorena, jer bi to bio ulaz za neprijatelje i podmukle lopove i pljačkaše, pa bismo mogli pretrpjeti uništavanje i gubitak imovine. Umjesto toga, u pravo vrijeme, prema potrebi, otvaramo i zatvaramo vrata svoje kuće, slijedeći savjet mudraca koji je odredio sat i vrijeme za sve pod nebom (usp. Prop 3,1-8), a ne smijemo ni uvijek držati zatvorena vrata naših osjetila; inače, zašto su stavljena u našu narav, ako bi uvijek bila zatvorena? Služba oka je gledanje i služba uha je slušanje; slične su službe drugih osjetila prema njihovoj odredbi. Ona su nekorisna ako ne čine ono što je naravno za njih, i moramo ih otvoriti u pravo vrijeme za prikupljanje dobrih stvari, a zatvoriti u drugim vremenima da spriječimo ulaz štetnih stvari.

41. Ovo je ono što ja kažem: Čovjek mora zatvoriti svoje oči pred sramotnim pogledima, a ne ispitivati ljepotu neke žene ili muškarca s nečednom željom i sladostrasnom čežnjom, jer bi kroz tu požudu — kao od snažna strijelca — primio strijele udaraca s teškim ranama u svojoj duši, zbog čega umire neprolaznom smrću, jer zlobnim pogledom oslikava prljavo djelo — čini preljub po zapovijedi Gospodnjoj: *„Tko god s požudom pogleda ženu, već je s njome učinio preljub u srcu“* (Mt 5,28). Kao što je rekao apostol: *„Ni bludnici, ni idolopoklonici, ni preljubnici, ni mekoputnici, ni muškoložnici, ni kradljivci, ni lakomci, ni pijanci, ni psovači, ni razbojnici neće baštiniti kraljevstva Božjega“* (1 Kor 6,9-10). Ostavljam surove i zvjerske grozote koje su nenaravne.

42. Čovjek mora zatvoriti svoje oči protiv zlobe prema bližnjemu kada ga vidi kako uživa neki životni uspjeh — kuću i djecu i imetak, vlast, čast, slavu, dobro ime, ljubav i prihvaćanje od sviju. Zlonamjerna osoba videći sve to, bude ranjena kao oštrim mačem i kipti od zavisti. Draže mu je teško trpjeti nego vidjeti bližnjega u takvoj slavi.

to whom they have malice. We have many proofs about this in the Holy Scripture—sins and death entered into the world from envy, because the malicious devil could not tolerate our ancestor's display of noble glory, and so approached him with the delusion of deception and offered him taste of death (cf. Gen 3:1–6). The killing of his brother by Cain was due to nothing other than that he could not endure to look at the favored offering of Abel (cf. Gen 4:2–8). Also, the brothers of Joseph, envying desirable revelations of his dreams, wanted to kill him, and then sold him to foreigners (cf. Gen 37:12–28), as the Lord was also betrayed into tortures and death. Furthermore, whence arose the multiple tricks of Saul to kill David, if not from the fact that he saw how he was loved and honored by people, and was hearing from the dancers that David killed tens of thousands (cf. 1 Sam 18:6–9)? What was the erecting of the cross by Pharisees and hanging on the wood the Leader of Salvation who came to ascend and glorify them, if not the failure to endure the manifold wonders and luminous teaching of the Life-giver and the glory and honor that he had among people? Though he came with the purpose to die and to take away condemnation from the human race by his death, yet they, suffocated by malice of envy crucified him (cf. Mt 27:35).

Hence, it is necessary to close the eye for such malice so that it would not accept the penetration of the look, which blinds and kills the souls.

43. However, one has to open his eye readily to good and useful things and to clean every stain of vice that is blocking the beautifying vision, so that he could look and see the wonderful works of God by which he can reach delightfully the knowledge of the Creator, *as told by* the apostle, who says: *“Ever since the creation of the world God’s eternal power and divine nature, invisible though they are, have been seen and understood through the things God has made”* (Rom 1:20).

Mnogi postavljaju smrtonosne zamke onima prema kojima su zloradi. O tome imamo mnoge dokaze u Svetom pismu — grijesi i smrt uđoše u svijet od zavisti, jer zlorad vrug nije mogao podnijeti pokazivanje plemenite slave našega predka, te mu je pristupio s obmanom prijevare i ponudio mu okus smrti (usp. Post 3,1–6). Kain je ubio svoga brata ni zbog čega drugog nego zato što nije mogao podnijeti pogled na Abelovu omiljenu žrtvu (usp. Post 4,2-8). Također, Josipova braća, zavideći poželjnim otkrićima njegovih snova, htjedoše ga ubiti, a zatim ga prodadoše strancima (usp. Post 37,12-28), kao što je Gospodin također bio predan na muke i smrt. Nadalje, otkud Šaulove višestruke smicalice da ubije Davida, ako ne iz činjenice da je vidio koliko ga ljudi vole i poštuju, te je od plesača čuo da je David ubio desetke tisuća (usp. 1 Sam 18,6-9)? Što je bilo podizanje križa od strane farizeja i vješanje na drvu Vođe spasenja koji je došao da uzade i proslavi njih, ako ne neuspješno podnošenje višestrukih čudesa i svijetlog učenja Životvorca te slave i časti koju je on imao među ljudima? Premda je došao s namjerom da umre i da svojom smrću preuzme osudu s ljudskoga roda, ipak su ga oni razapeli, gušeći se zlom zavisti (usp. Mt 27,35).

Stoga je potrebno zatvoriti oko pred takvom zlobom da ona ne bi prihvatila prodor pogleda koji zasljepljuje i ubija duše.

43. Međutim, čovjek mora spremno otvoriti svoje oko za dobre i korisne stvari i očistiti svaku mrlju poroka koja zaklanja uljepšavajuće viđenje, tako da može gledati i vidjeti divna djela Božja s kojima može ugodno dosegnuti Stvoriteljevo znanje, kako to reče apostol, koji kaže: „*Uistinu, ono nevidljivo njegovo, vječna njegova moć i božanstvo, onamo od stvaranja svijeta, umom se po djelima razabire tako da nemaju isprike*” (Rim 1,20).

Now, David says: *"The heavens are telling the glory of God"* (Ps 19:1), and he yearns strongly for illumination of his eye to look at such wonders by saying: *"Open my eyes, so that I may behold wondrous things out of your law"* (Ps 119:18), and: *"Give light to my eyes, or I will sleep the sleep of death"* (Ps 13:4), and: *"Turn my eyes from looking at vanities"* (Ps 119:37). After this, with boldness and pride he says: *"My eyes are ever toward the Lord"* (Ps 25:15) and *"I keep the Lord always before me; because he is at my right hand, I shall not be moved"* (Ps 16:8)—that is, with the eye of the mind I saw God always near me and at my right hand, and from his vision I was afraid and moved in reverence to not commit sin. This happens not only to David but also to everybody because when one believes that God is near and sees him, how can he sin? Thus, the Son of Thunder says: *"No one who abides in him sins"* (1 Jn 3:6), because when someone is close and sees anybody else, does not do any evil—that is, does not commit adultery, does not steal, does not kill, and does not do anything like those; then how much more, when he believes that the Creator, the Judge, the Revenger, and the Giver of rewards is close, does not cease to do evil? Knowing this, David says: *"My eyes are ever toward the Lord"* (Ps 25:15). God himself was saying through the prophet: *"Am I a God near by, says the Lord, and not a God far off?"* (Jer 23:23), and Elijah, his ardent follower, always considered himself in Lord's presence (cf. 1 Kgs 18:24).

44. God not only notices the works of body but also the movements of mind, as told by David, who says: *"You who test the minds and hearts, O righteous God"* (Ps 7:9), or elsewhere: *"For the Lord does not see as mortals see; they look on the outward appearance, but the Lord looks on the heart"* (1 Sam 16:7). God does not only see what the heart thinks, but also those that are not yet thought or done, as told by the Psalmist, who says: *"[LORD] you are acquainted with all my ways"* (Ps 139:3). God not only sees

Sada, David kaže: „*Nebesa slavu Božju kazuju*” (Ps 19,2), i on silno žudi za prosvjetljenjem svoga oka da gleda takva čudesa, govoreći: „*Otvori oči moje da gledam divote tvoga zakona*” (Ps 119,18), i: „*Prosvijetli mi oči da ne zaspim nasmrt*” (Ps 13,4), i: „*Odvrati moje oči da ne vide ništavost*” (Ps 119,37). Nakon toga on smjelo i ponosno kaže: „*Gospodinu su svagda oči moje upravljene*” (Ps 25,15) i „*Gospodin mi je svagda pred očima; jer mi je zdesna, neću posrnuti*” (Ps 16,8) — to jest, okom uma vidjeh Boga uvijek blizu sebe i s desne ruke, i iz njegova viđenja se pobojah i pomaknuh s poštovanjem da ne počinim grijeha. To se ne događa samo Davidu, nego također svakomu, jer kada čovjek vjeruje da je Bog blizu i da ga vidi, kako može grijешiti? Tako Sin groma kaže: „*Tko god u njemu ostaje, ne grijеši*” (1 Iv 3,6), jer kad je netko blizu i vidi bilo koga drugoga, ne čini nikakvo zlo — to jest, ne čini preljub, ne krađe, ne ubija i ne radi ništa slično tomu; kako onda mnogo više, kada vjeruje da je Stvoritelj, Sudac, Osvetnik i Davatelj nagrada blizu, ne prestane činiti zlo? Znajući to, David kaže: „*Gospodinu su svagda oči moje upravljene*” (Ps 25,15). Sam Bog je kazao kroz proroka: „*Ta, zar sam ja Bog samo iz blizine — riječ je Gospodinoва — zar iz daljine nisam više Bog?*” (Jer 23,23), a Ilija, njegov gorljivi sljedbenik, uvijek je smatrao da je u Gospodinovoj prisutnosti (usp. 1 Kr 18,24).

44. Bog ne primjećuje samo djela tijela, nego i pokrete uma, kako reče David, koji kaže: „*O Gospodine, dosudi mi pravo po pravosti mojoj*” (Ps 7,9), ili drugdje: „*Bog ne gleda kao što gleda čovjek: čovjek gleda na oči, a Gospodin gleda što je u srcu*” (1 Sam 16,7). Bog ne vidi samo ono što srce misli, nego također ono što još nije smišljeno ili učinjeno, kao što reče psalmist, koji kaže Gospodinu: „*Znani su ti svi moji putovi*” (Ps 139,3). Bog ne samo da ih

them but also keeps a record, according to these words: “[LORD] in your book were written all the days that were formed for me” (Ps. 139:16). Now, man must deem such an Observer close to him, and then he would not sin.

45. Again, one has to open one’s eye to see the creatures, and to see the wonderful works of God, and together with the bodily eyes to open the eyes of mind for seeing wisely the wonders in the creatures that David saw and said: “*When I look at your heavens, the work of your fingers, the moon and the stars that you have established*” (Ps 8:3). This means to look at the height and width of heavens, brightness of luminaries and beautiful order, and all those things that follow: clouds, rain, winds, snow, frost, hail, soil, plants, sprouts, birds, sea, fountains, rivers, and why list one by one—all that came into being. And from these we have to know the greatness and wisdom and overwhelming power and goodness of God (cf. Rom 1:19–20) that all these he created for us. What is more wonderful than this is how God, by his providential power, rules over all and keeps them in imperishable firmness (cf. Col 1:17), because this immense weight of the world—the earth and the sea—does not have any foundation, firmness, columns but all these are established on nothing and are actually founded on God’s command; *as told by the apostle: God “sustains all things by his powerful word”* (Heb 1:3).

46. Therefore, we have to open our eye on these and similar things, see and know the unreachable power of God, his wisdom and greatness, because heaven and earth and all the creatures in them tell of the infiniteness of God, according to the word: “*The heavens are telling the glory of God*” (Ps 19:1). From this visible inexpressible creation, we have to move our minds and tongues to glorify God, and on behalf of all creatures praise the Creator. Looking at these, Ananias and his friends were calling all creatures to bless God, saying: “*Bless the Lord, all the Lord’s creation*” (Dan 3:57 [LXX and Classical Armenian Bible]) and carrying on they were

vidi, nego također vodi računa, prema ovim riječima Gospodinu: „*Sve već bješe zapisano u knjizi tvojoj: dani su mi određeni dok još ne bješe ni jednoga*” (Ps 139:16). Sada, čovjek je morao držati da je takav Promatrač blizu njega, i tada ne bi griješio.

45. Opet, čovjek mora otvoriti svoje oko da vidi stvorenja, i da vidi divna Božja djela, i zajedno s tjelesnim očima otvoriti oči uma da mudro vidi čuda u stvorenjima koja je David vidio i rekao: „*Gledam ti nebesa, djelo prstiju tvojih, mjesec i zvijezde što ih učvrsti*” (Ps 8,4). To znači gledati visinu i širinu nebesa, sjaj svjetlila i lijepi red, i sve ono što slijedi: oblake, kišu, vjetrove, snijeg, mraz, tuču, tlo, biljke, klice, ptice, more, izvore, rijeke, i zašto nabrajati jedno po jedno — sve što stiže u bivanje. I iz toga moramo spoznati veličinu i mudrost i golemu moć i dobrotu Božju (usp. Rim 1,19-20) koji je sve to stvorio za nas. Što je divnije nego to kako Bog svojom providnosnom moći vlada nad svima i drži ih u neprolaznoj čvrstoći (usp. Kol 1,17)? Jer ta neizmijerna težina svijeta — zemlja i more — nema nikakav temelj, čvrstoću, stupove, nego sve je to ustanovljeno ni na čemu i zapravo je utemeljeno na Božjoj zapovijedi; kao što reče apostol: Bog „*sve nosi snagom riječi svoje*” (Heb 1,3).

46. Stoga, moramo otvoriti svoje oči za ove i slične stvari, vidjeti i spoznati nedostižnu Božju moć, njegovu mudrost i veličinu, jer nebo i zemlja i sva stvorenja na njima govore o beskrajnosti Božjoj, prema riječi: „*Nebesa slavu Božju kazuju*” (Ps 19,2). S ovog vidljivog neizrecivog stvorenja moramo pokrenuti svoj um i jezik da slave Boga i da hvale Stvoritelja u ime svih stvorenja. Gledajući njih, Ananija i njegovi prijatelji pozivali su sva stvorenja da blagoslivljaju Boga, govoreći: „*Sva djela Gospodnja, blagoslivljajte Gospoda*” (Dan 3,57 [LXX i Klasična armenska Biblija]) i nastavljali govoreći da nebesa i sve što je na nebesima, i zrak

saying that the heavens and everything in the heavens, and the air and everything in the air bless God (cf. Ps 148:3–4). Not that they can praise God, because they are not rational and lack wisdom but humans, as mindful and rational ones, seeing the wonders in them, glorify the Creator.

Not only in such wonderful and surprising images are those who examine wisely glorifying God but also from those images that seem to many as causes of evil, because those who have open eye of body and spirit, benefit greatly from these that cause harm to those who are blind in spirit. This is like physicians who very often take medicines from harmful things—for instance, from snakes they take means to dissolve them—while from other lethal medicines they take deadly potentials.

47. If you would like, I will confirm my words from the following events that have taken place and have been recorded: In the city of Antioch there was a harlot named Pelagia known for her beauty, and the fame of her beauty was spread not only in the city but also throughout the region. Many lustful young men were coming to her from everywhere. Once she was going out of bath, clothed in fine linen and purple, her neck and neckline and also nearly all parts of her body adorned with gold, pearl and precious stones, eyes painted in black, cheeks in white and red, anointed with perfume; and she was marching in an insolent manner through the city, being honored by these multitude of lustful youths. Meanwhile a bishop, named Nonnos, was sitting with his clergy in the hall of the church, which was on the way by which the harlot was passing. Many chaste clerics were turning their faces from this scene but the bishop was staring at her, so that many people standing there were gossiping in their minds that he is looking too long at the beauty of the harlot. But suddenly the saintly bishop burst into tears and was weeping bitterly. Those who stood by and gossiped about his glances, asked: “Why was this man staring at the beauty of the harlot and what does his weeping mean?”

i sve što je u zraku blagoslivljaju Boga (usp. Ps 148,3–4). Ne da mogu hvaliti Boga, jer nisu razumni i nemaju mudrosti, nego da ljudi, kao pametni i razumni, videći čudesa u njima, slave Stvoritelja.

Ne samo da su u tako divnim i iznenađujućim slikama oni koji mudro istražuju slaveći Boga, nego tako u onim slikama koje se mnogima čine kao uzroci zla, jer oni koji imaju otvoreno tjelesno i duhovno oko imaju veliku korist od onih koji uzrokuju štetu onima koji su slijepi duhom. To je kao što liječnici veoma često uzimaju lijekove iz štetnih stvari — primjerice, od zmija uzimaju sredstva da ih otapaju — dok iz drugih smrtonosnih lijekova uzimaju smrtonosna sredstva.

47. Ako biste htjeli, potvrdit ću svoje riječi iz sljedećih događaja koji su se zbili i koji su zabilježeni. U gradu Antiohiji bila je bludnica imenom Pelagija, poznata po svojoj ljepoti, a glas o njezinoj ljepoti proširio se ne samo u gradu nego i u cijeloj pokrajini. Odasvud su joj dolazili mnogi požudni mladići. Jednom je izašla iz kupelji, odjevena u fino laneno i grimizno platno, vrat i izrez oko vrata kao i gotovo svi dijelovi njezina tijela ukrašeni zlatom, biserjem i dragim kamenjem, oči joj obojeno crno, obrazi bijelo i crveno, pomazana mirisom; i ona je stupala kroz grad na drzak način, dok su je častila ta mnoštva pohotnih mladića. U međuvremenu je biskup, po imenu Non, sjedio sa svojim svećenstvom u dvorani crkve koja je bila na putu kuda je bludnica prolazila. Mnogi su krjeposni svećenici okretali lica od tog prizora, ali biskup je zurio u nju, tako da su mnogi ljudi stojeći ondje mrmljali u mislima da on predugo gleda ljepotu bludnice. Ali odjednom sveti biskup briznu u plač i gorko zaplaka. Oni koji su stajali sa strane i ogovarali njegove poglede, upitaše: „Zašto je ovaj čovjek zurio u ljepotu bludnice i što znači njegov plač?” Biskup,

The bishop, still weeping, answered: "Woe to me, my sons, because I saw this woman, who adorned herself with different decorations at the best of her abilities; and she did this for those possessed and sinful young men in order to please them and to move their desire to have intercourse with her. Yet, I became a bride for the heavenly bridegroom, who, for the sake of unspeakable holy love that he had for me, from his sublime height bowed down to my filthiness, and bought me by his cross and his blood from the slavery of sins, washed me by the sanctifying basin, adorned me by the gifts of the Spirit, gave me his beautifying commandments and taught me how to adorn all the parts of my spirit and body by them, so that by his unspeakable love he could dwell in me and I in him. Yet I, according to the Proverbs, returned to my vomit (cf. Pr 26:11) and wallowed in the mud from which I was washed, stained with sin the adornments of grace that I received from him, did not hurry to wash again myself by the water of repentance, and be dressed by keeping the commandment in order to please the heavenly bridegroom, who loved me and gave his life to save me." Listening these words, they were amazed at the vigilance of his mind and purity of his spirit, and glorified God.

Do you see that the vigilant and intelligent people benefit from the harmful things but lazy and indolent people very often are impaired even by useful things?

48. Now, the first door of senses was well closed and well opened. But it is necessary to close also the second one against all deadly and ruinous things, because as the eye by vision is led astray to evil and moves the whole body to collaboration, so the ear is corrupted by hearing and, receiving corrupting news, deposits it in the vessels of heart like a spark concealed in the straw that at the proper time, ignited from a wind, flares up in burning flame.

This is the initial sin, because before everything Satan by means of the serpent approached the ear of our foremother and spilled there the bitter poison. She died by that poi-

plaćući i dalje, odgovori: „Jao meni, sinovi moji, jer sam vidio ovu ženu, koja se okitila raznim uresima koliko je najbolje bila sposobna; i to je učinila za one opsjednute i grješne mladiće da im ugodu i da potakne njihovu želju da s njom imaju odnošaj. Ipak, ja sam postao zaručnica nebeskoga zaručnika, koji se radi neizrecive svete ljubavi koju je imao prema meni, sa svoje vrhovne visine poklonio mojoj prljavštini i otkupio me svojim križem i svojom krvlju od ropstva grijeha, oprao me u posvećujućoj kâmenici, ukrasio me darovima Duha, dao mi svoje lijepe zapovijedi i naučio me kako njima ukrasiti sve dijelove svoga duha i tijela, da bi se po svojoj neizrecivoj ljubavi mogao nataniti u meni i ja u njemu. Ipak sam se, prema Mudrim izrekama, vratio svojoj bljuvotini (usp. Izr 26,11) i valjao se u blatu od kojeg sam bio opran, okaljao grijehom ukrase milosti koje sam od njega primio, nisam pohitao ponovno se oprati vodom pokajanja i zaodjenuti se držeći zapovijed da bih ugodio nebeskom zaručniku, koji me je ljubio i dao svoj život da me spasi.” Slušajući te riječi, zadiviše se oni budnosti njegova uma i čistoći njegova duha i slavljahu Boga.

Vidite li da budni i pametni ljudi imaju koristi od škodljivih stvari, a lijene i neradne ljude često oštete čak i korisne stvari?

48. Sada, prva vrata osjetila bila su dobro zatvorena i dobro otvorena. Ali potrebno je zatvoriti i drugu od svih smrtonosnih i pogubnih stvari, jer kao što viđenje navodi oko na zlo i pokreće cijelo tijelo na suradnju, tako slušanje kvari uho, koje, primajući kvarne vijesti, taloži ih u posudama srca kao što iskru, skrivenu u slami, zapali vjetar u pravo vrijeme da se razbukta u gorući plamen.

Ovo je početni grijeh, jer prije svega Sotona je preko zmije prišao uhu naše pramajke i ondje ulio gorki otrov.

son and became the cause of death for those who were born from her. Now, the first entrance of the unclean desire is the following: When people who lust after each other hear from each other soft and sweet words, which penetrate the soul like a double-edged sword and enslave them with the rope of desire, leading them to sin.

49. To these is also fused the words of evil mediators, who between two persons carry back and forth words of devastation, as the serpent did between Eve and Satan. This is more than adultery, because it expels us out of the Kingdom of Heaven and makes us inheritor of hell. But the foremost cause driving us towards sin is the desire of the flesh, the provocation of Satan and the inflaming of the man in the abhorrent sins. What motivation has the lawless mediator to cast people into this severe sin, when he has no natural drive to do so?

Therefore, according to both transgressions that were the cause of sin, the lawless instigator will receive much more punishment as retribution on the day of judgment in the burning fire of the hell.

50. Again, through the ear the evil communications and lawless deeds are heard—robbery and partnership in crimes. From such things the Proverb teller warns us to stay away, saying: *“My child, if sinners entice you, do not consent. If they say: ‘Come with us, let us lie in wait for blood; let us wantonly ambush the innocent; like Sheol let us swallow them alive and whole’”* (Pr 1:10–12), and further advising us: *“My child, do not walk in their way; keep your foot from their paths”* (Pr 1:15).

Also, slander about other people gets into the heart by means of unrestrained tongues and unbolted doors, which, as instruments of Satan, dispense their poison to the ears of others, move them to anger, hatred, blasphemy, malice, enmity, slander, betrayal, treason, defamation, laying in ambush, murder, and similar wickedness.

Ona je umrla od tog otrova i postala uzrokom smrti onih koji su od nje rođeni. Sada, prvi ulaz nečiste želje dogodi se kad ljudi koji žude jedni za drugima čuju jedni od drugih nježne i slatke riječi, koje prodiru u dušu kao dvosjekli mač i zarobe ih užetom želje, navodeći ih na grijeh.

49. S njima su također stopljene riječi zlih posrednika, koji između dviju osoba prenose naprijed-natrag riječi razaranja, kao što je zmija učinila između Eve i Sotone. To je više nego preljub, jer nas izgoni iz Kraljevstva nebeskog i zbog toga postanemo baštinicima pakla. Ali glavni uzrok koji nas vuče prema grijehu je želja tijela, izazov Sotone i raspirivanje čovjeka na odvratne grijehe. Kakvu pobudu ima bezakoni posrednik da baca ljude u taj teški grijeh, kada nema prirodnog poriva da tako čini?

Dakle, u skladu s oba prijestupa koji su bili uzrokom grijeha, bezakoni poticatelj će dobiti mnogo veću kaznu kao odmazdu na dan suda u gorućem ognju pakla.

50. Opet, kroz uho se čuju zla priopćenja i bezakonja — pljačka i suradništvo u zločinima. Od takvih nas stvari kazivač mudrih izreka upozorava da se sklanjamo, govoreći: „*Sine moj, ako te grešnici mame, ne pristaj; ako bi rekli: ‘Hodi s nama, da vrebamo krv, čekamo u zasjedi nevina ni za što; da ih progutamo žive kao carstvo smrti i cijele kao one koji silaze u grob’*” (Izr 1,10-12), i dalje nas savjetuje: „*Sine moj, ne idi s njima na put, makni nogu od njihove staze*” (Izr 1,15).

Također, kleveta o drugim ljudima ulazi u srce s pomoću nespunitih jezika i nezasunutih vrata, koji, kao Sotino oruđe, izlijevaju svoj otrov u uši drugih, potiču ih na gnjev, mržnju, bogohuljenje, pakost, neprijateljstvo, klevetu, vjerolomstvo, izdaju, ocrnjivanje, postavljanje zasjede, ubojstvo i slične zloće.

51. Again, here is another sin of the ear: When someone, not through an intermediary but directly suffers from anyone's enmity, rebuke, contempt, blasphemy, extortion, plunder, damage, and trampling.

Against all these, as well as against the above-mentioned ones, one must close the ear and never allow anything to enter so that he does not fall into the above-named perdition because such vices eat up the soul like gangrene. Instead, one must envy with a good desire like David, who says: *"I was silent and still; I held my peace to no avail"* (Ps 39:2). For he who wants to save his soul either does not hear from the beginning, or even if he hears does not get angry, does not recall and answer back.

52. One must open widely the ear of mind to the following: The word of faith and God's commandments spoken according to the Law and the Prophets, and the evangelical and the apostolic teaching. One should listen to the Law, that says: *"The Lord is our God, the Lord alone. You shall love the Lord your God with all your heart"* (Deut 6:4–5), and: *"You shall love your neighbor as yourself"* (Lev 19:18), and: *"Honor your father and mother. You shall not murder. You shall not commit adultery. You shall not steal"* (Ex 20:12–15). And the Prophets, that say: *"Depart from evil, and do good; seek peace, and pursue it"* (Ps 34:14), and: *"Wash yourselves; make yourselves clean; remove your evil deeds from before my eyes; cease to do evil; learn to do good; seek justice; rescue the oppressed; defend the orphan; plead for the widow"* (Isa 1:16 –17), and: *"Is it not to share your bread with the hungry and bring the homeless poor into your house; when you see the naked, to cover them and not to hide yourself from your own kin?"* (Isa 58:7). And the Holy Gospels, that say: *"In everything do to others as you would have them do to you, for this is the Law and the Prophets"* (Mt 7:12), and: *"Love your enemies and pray for those who persecute you"* (Mt 5:44), and: *"If anyone strikes you on the cheek, offer the*

51. Opet, ovdje je još jedan grijeh uha. Kad netko, ne preko posrednika, nego izravno trpi od bilo čijeg neprijateljstva, ukora, prezira, bogohuljenja, iznude, pljačke, štete i gaženja.

Protiv svih ovih, kao i protiv ovih gore navedenih, čovjek treba zatvoriti uho i nikad ne dopustiti da išta uđe kako ne bi pao u gore navedenu propast jer takvi poroci izjedaju dušu poput gangrene. Umjesto toga, čovjek mora zavidjeti s dobrom željom, kao David, koji kaže: *„Zamukoh, zanijemjeh, glasa ne puštah, ali uzalud — bol mi postade gorča”* (Ps 39,3). Jer onaj tko želi spasiti svoju dušu, ili ne čuje od početka ili, ako čuje, ne ljuti se, ne sjeća se i ne odgovara.

52. Čovjek treba širom otvoriti uho uma za sljedeće: za Riječ vjere i Božje zapovijedi izrečene po Zakonu i Prorocima, te za evanđeosko i apostolsko naučavanje. Čovjek treba slušati Zakon koji kaže: *„Gospodin je Bog naš, Gospodin je jedan! Zato ljubi Gospodina, Boga svoga, svim srcem svojim, svom dušom svojom i svom snagom svojom”* (Pnz 6,4-5), i: *„Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe”* (Lev 19,18), i: *„Poštuj oca svoga i majku svoju ... Ne ubij! Ne učini preljuba! Ne ukradi”* (Izl 20,12–15). I proroci koji kažu: *„Zla se kloni, a čini dobro, traži mir i za njim idi”* (Ps 34,15), i: *„Operite se, očistite. Uklonite mi s očiju djela opaka, prestanite zlo činiti. Učite se dobrim djelima: pravdi težite, ugnjetenom pritecite u pomoć, sirotu pomozite do pravde, za udovu se zauzmite”* (Iz 1,16-17), i: *„Podijeliti kruh svoj s gladnima, uvesti pod krov svoj beskućnike, odjenuti onog koga vidiš gola i ne kriti se od onog tko je tvoje krvi”* (Iz 58,7). I sveto Evanđelje, koje kaže: *„Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci”* (Mt 7, 12), i: *„Ljubite neprijatelje, molite za one koji vas progone”* (Mt 5,44), i: *„Onomu tko te udari po*

other also" (Lk 6:29), and: *"Store up for yourselves treasures in heaven"* (Mt 6:20), and: *"If you lend to those from whom you expect to receive payment, what credit is that to you?"* (Lk 6:34). And the apostles, who say: *"Put away from you all bitterness and wrath and anger and wrangling and slander, together with all malice"* (Eph 4:31), and: *"Do not let the sun go down on your anger"* (Eph 4:26), and: *"Put to death, therefore, whatever in you is earthly: sexual immorality, impurity, passion, evil desire, and greed (which is idolatry)"* (Col 3:5), and: *"Clothe yourselves with compassion and patience"* (Col 3:12), and: *"Rid yourselves, therefore, of all malice and all guile, insincerity, envy, and all slander"* (1 Pet 2:1), and: *"Love one another"* (1 Pet 1:22), because *"love is from God; everyone who loves is born of God and knows God"* (1 Jn 4:7), and: *"Let us love not in word or speech but in deed and truth"* (1 Jn 3:18). Likewise, are the other redeeming and life-giving commandments that are innumerable.

Again, we must open our ears to everyone, who asks for material things or spiritual admonition to satisfy his needs, which is greater and more beneficial than satisfying the needs of the body.

And thus, let opening of your ears will be according to God's will.

53. Also, close your organs of smell against all pleasant and vicious odors, which usually are found by lustful ones because they fashion all kinds of fragrances to use on their bodies and garments in order to arouse the lustful desire, by which they shake the firmness of men's self-restraint through feminine wiles cast down from the heights of steadfast manly constancy.

Rather you should open the same organs to receive Christ's fragrance which he spread over the world through apostles, and about this Paul says: *"Through us spreads in every place the fragrance that comes from knowing him"*

jednom obrazu pruži i drugi” (Lk 6,29), i: „Zgrčite sebi blago na nebu” (Mt 6,20) , i: „Ako pozajmljujete samo onima od kojih se nadate dobiti, kakvo li vam uzdarje?” (Lk 6,34). I apostoli, koji kažu: „Daleko od vas svaka gorčina, i srdžba, i gnjev, i vika, i hula sa svom opakošću” (Ef 4,31), i: „Sunce nek ne zađe nad vašom srdžbom” (Ef 4,26), i: „Umrtnite dakle udove svoje zemaljske: bludnost, nečistoću, strasti, zlu požudu i pohlepu — to idolopoklonstvo” (Kol 3,5), i: „Zaodjenite se dakle... u milosrdno srce, dobrostivost, poniznost, blagost, strpljivost” (Kol 3,12), i: „Odložite dakle svaku zloću i svaku prijevaru, himbe i zavisti i sva klevetanja” (1 Pt 2,1), i: „Ljubite jedni druge” (1 Pt 1,22), jer „ljubav je od Boga; i svaki koji ljubi od Boga je rođen i poznaje Boga” (1 Iv 4,7), i: „Ne ljubimo riječju ni jezikom, već djelom i istinom” (1 Iv 3,18). Slične su bezbrojne druge otkupiteljske i životvorne zapovijedi.

Opet, moramo otvoriti uši svakome tko traži materijalne stvari ili duhovnu opomenu da zadovolji svoje potrebe, što je veće i korisnije od zadovoljenja tjelesnih potreba.

I tako, neka otvaranje vaših ušiju bude u skladu s Božjom voljom.

53. Također, zatvorite svoje organe mirisa protiv svih ugodnih i opakih mirisa, koje obično nalaze požudne osobe jer one prave sve vrste mirisa da ih rabe na svojim tijelima i odjeći kako bi pobudili požudnu želju, kojom uzdrmaju čvrstinu muškog samoobuzdavanja preko ženskih lukavština zbačenu s visina nepokolebljive muške postojanosti. Radije biste trebali otvoriti te iste organe da primite Kristov miris koji je on širio svijetom preko apostola, i o tome Pavao kaže: „... te širi po nama na svakome mjestu miris svoga spoznanja” (2 Kor 2,14) i „Kristov smo miomiris Bogu i među onima koji se spašavaju i među onima koji propadaju” (2 Kor 2,15). Budući da su oni koji

(2 Cor 2:14) and “*we are the aroma of Christ to God among those who are being saved and among those who are perishing*” (2 Cor 2:15). Because those who liked the repugnance of vicious odor more than the life-giving one, it caused them their death, condemning them for being lacking desire for God. But those who despised this abhorrent world out of love for the true One, for such he was the cause of life in a manner fitting a lord. The beautiful bride, who also longs for this, declares in the Song of Songs: “*Your name is perfume poured out; therefore, the maidens love you*” (Song 1:3), and with blameless love they attracted to your life, and by uniting to your life they became alive for the eternal immortality.

54. Those who want to communicate in holiness with the Most Holy must also close their taste against all harmful sensations.

Though God allowed the enjoyment of necessary foods, when he said: “*Just as I gave you the green plants, I give you everything*” (Gen 9:3), because as the Creator of all bodies he knew the weakness and the needs of the tongue, but he prohibited excessive eating to avoid gluttony. Through gluttony the fools greedily stuff their bellies; they do not know the limit of the nature that the food was given to living creatures for preserving life, strength and health in their bodies. Human nature, being fluid, does not keep the received things, that is why the spilled waste needs to be filled again. Yet they, ignorant about this, think by gluttony they honor the belly, and although they believe that they do good not only for the soul but also for the body, they harm and subject the body to many diseases and often to death, and thus they are more foolish than the animals, because when they take the necessary amount of food and drink, they do not covet them with their eyes, even when they are plenty. But humans transform the means of life into the means of death by excessive eating. They endanger their body by diseases, and condemn their souls to eternal death, forgetting the lamentation of the apostle

su voljeli odvratnost opakog mirisa više nego životvorni miris, on je uzrokovao njihovu smrt, osuđujući ih zbog nedostatka želje za Bogom. Ali oni koji su prezreli ovaj odvratni svijet iz ljubavi prema Istinitom, za takve je on bio uzrok života na način koji dolikuje gospodaru. Lijepa nevjesta, koja također žudi za tim, izjavljuje u Pjesmi nad pjesmama: „*Ulje razlito ime je tvoje, zato te ljube djevojke*” (Pjesma 1,3), i neporočnom su ljubavlju u tvoj život stizale, i sjedinjujući se s tvojim životom oživljavale za vječnu besmrtnost.

54. Oni koji žele komunicirati u svetosti s Presvetim moraju također zatvoriti svoj okus protiv svih štetnih osjeta.

Iako je Bog dopustio uživanje potrebnih namirnica, kad je rekao: „*Sve vam dajem, kao što vam dadoh zeleno bilje*” (Post 9,3), jer je kao Stvoritelj svih tijela poznao slabosti i potrebe jezika, zabranio je pretjerano jelo da bi izbjegao proždrljivost. Kroz proždrljivost budale pohlepno pune trbuhe; ne poznaju granicu naravi da je hrana bila dana živim bićima za očuvanje života, snage i zdravlja u njihovim tijelima. Ljudska narav, budući da je protočna, ne čuva primljene stvari, zato prosuti otpad treba ponovno puniti. Ipak oni, ne znajući to, misle da proždrljivošću časte trbuh, i premda vjeruju da čine dobro ne samo za dušu nego i za tijelo, oni nanose štetu i podvrgavaju tijelo mnogim bolestima i često smrti, i tako su oni gluplji od životinja, jer one, kad uzmu potrebnu količinu hrane i pića, ne žude za njima očima svojim, čak ni kad ih ima u izobilju. Ali ljudi pretvaraju sredstva za život u sredstva za smrt prekomjernim jelom. Svoje tijelo ugrožavaju bolestima, i osuđuju svoju dušu na vječnu smrt, zaboravljajući apostolovu tužaljku nad njima, koji kaže: „*Jer često sam vam govorio, a sada i plaćući govorim: mnogi žive kao neprijatelji križa Kristova. Svršetak im je propast,*

about them, which says: *“For many live as enemies of the cross of Christ; I have often told you of them, and now I tell you even with tears. Their end is destruction, their god is the belly, and their glory is in their shame; their minds are set on earthly things”* (Phil 3:18–19), that is, gluttony. Not without reason Paul calls the belly their god but truly, because honoring God is exhibited by worshipping him and fulfilling his commandments, while honoring the belly is shown from worshipping it. Now, it is evident that those who submit to belly more than to worship and commandment of God, have the belly as their god, whom they offer service. And truly he calls them enemies of the cross because the name of the cross is suffering according to the Lord’s word, which says: *“If any wish to come after me, let them deny themselves and take up their cross and follow me”* (Mt 16:24), because I, he says, during my bodily life, went the way of the cross and sufferings by which I entered into my own glory, and those, who want to follow me and be glorified in my glory, should go the way of the cross, which is narrow and strait. For those who go the broad and easy way, which is gluttony and other bodily pleasures, they arrive not at life and glory but at sufferings and destruction (cf. Mt 7:13). The same thing the apostle reveals by saying: *“If we in fact suffer with him so that we may also be glorified with him”* (Rom 8:17).

55. What should I say about the drunkards? Drunkenness is a sin, which greatly exceeds gluttony in wickedness, because those who eat much, though they harm their soul and body as described above, yet they do not distort the rational wisdom by which we were distinguished from animals that lack reason, but our reason remains intact and retains its decision-making ability. But the drunkards spoil the reason, which is the image of the Lord, because they cannot think and act properly. They not only become equal to animals by this but also appear even worse than them, because though the animals are deprived of natural wisdom but possess instincts

bog im je trbuh, slava u sramoti — jer misle na zemaljsko” (Fil 3,18-19), to jest na proždrljivost. Ne bez razloga Pavao trbuh naziva njihovim bogom, ali uistinu, zato što se čašćenje Boga iskazuje štovanjem njega i ispunjavanjem njegovih zapovijedi, dok se čašćenje trbuha pokazuje iz štovanja istoga. Sada, očito je da oni koji se podvrgavaju trbuhu više nego štovanju i zapovijedi Božjoj, imaju trbuh kao svoga boga, kojemu nude službu. I doista ih naziva neprijateljima križa jer ime križa je patnja po Gospodinoj riječi koja kaže: „*Hoće li tko za mnom, neka se odrekne samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka ide za mnom*” (Mt. 16,24), jer ja sam, kaže on, za svoga tjelesnog života prošao put križa i patnje kojim sam ušao u vlastitu slavu, i oni koji me žele slijediti i proslaviti se u mojoj slavi, trebaju ići putem križa koji je uzak i tijesan. Jer oni koji idu širokim i lakim putem, što je proždrljivost i drugi tjelesni užitci, ne stižu do života i slave, nego do patnji i propasti (usp. Mt 7,13). Istu stvar otkriva apostol kad kaže: „*Kada doista s njime zajedno trpimo, da se zajedno s njime i proslavimo*” (Rim 8,17).

55. Što bih trebao reći o pijancima? Pijanstvo je grijeh, koji u zloći uvelike nadilazi proždrljivost, jer oni koji mnogo jedu, iako štete svojoj duši i tijelu kao što je gore opisano, ipak ne iskrivljuju razumnu mudrost po kojoj smo se razlikovali od životinja kojima nedostaje razum, nego naš razum ostaje netaknut i zadržava svoju sposobnost odlučivanja. Ali pijanci kvare razum, koji je slika Gospodnja, jer ne mogu dolično misliti i djelovati. Oni po tome ne samo da postaju jednaki životinjama, nego se pokazuju gorima od njih, jer premda su životinje lišene naravne mudrosti, one posjeduju instinkte koji su im potrebni za životne potrebe — da biraju ono što je korisno, to jest da donose odluke između hranjive i kobne hrane, da izbjegavaju

as required for the necessities of their lives—to choose what is useful, that is, to make decisions between nutritious and fatal food, to escape from devouring beasts, to keep distance from dangerous places and gorges, to go to cool mountains in the summer and in winter to descend to warm fields, and many such patterns which they reveal in their behavior. Not only this, but they also walk straight with their feet, and see correctly with their eye and hear quickly with their ear. But the drunkards lose not only rational wisdom and mental discernment, but they also do not have the animal's properties, because cannot go straight with their feet but walk in a shaky way, they often fall down, and must be carried by others like a dead corpse. Their eye does not see properly and cannot distinguish friends from enemies. Their ear does not listen directly and does not understand many words correctly. Their tongue does not move articulately to utter words. They do not use hands properly to work. Not to mention the thriftless and imprudent expenses that are spent for drinking, followed by regret. What more need be said? For many waste their whole livelihood in one hour.

And these are not the only damages caused by heavy drinking, for the drunkard is crazy and never knows what he says or does, his words give rise to quarrels, indignation, controversy, anger, outrage, fights, enmity, swearing, rebuke, despise, and defamation, and from these come blows and beating, and from these often murders follow, then prison and arrest, fines and seizure of property, cutting of limbs, deprivation of homeland and exile to foreign countries or death for death.

Do you see now that the drunkard is not only equal to animals but is even worse than pigs, dogs, frogs, and other horrible reptiles? And this is only according to the flesh, which is very insignificant and inferior compared to the spiritual punishments, because he is deprived of the Kingdom of Heaven together with the adulterers, the fornicators, the murderers

proždrljive zvijeri, da se drže podalje od opasnih mjesta i klanaca, da idu u hladne planine ljeti, a zimi da se spuste u topla polja, i mnoge takve obrasce koje otkrivaju u svojem ponašanju. Ne samo to, nego i hodaju ravno na nogama, dobro vide okom i brzo čuju uhom. Ali pijanci gube ne samo razumnu mudrost i mentalnu razboritost, nego također nemaju životinjska svojstva, jer ne mogu ići ravno na nogama, nego hodaju na klimav način, često padaju i moraju ih drugi nositi kao mrtvo truplo. Njihovo oko ne vidi dolično i ne razlikuje prijatelje od neprijatelja. Njihovo uho ne sluša izravno i ne razumije ispravno mnoge riječi. Njihov jezik se ne pomiče razgovijetno da bi izgovorio riječi. Oni ne koriste pravilno ruke za rad. Da se i ne spominju neštedljivi i nerazumni troškovi koji se razbacuju za piće, a zatim slijedi žaljenje. Što još treba reći? Zbog mnogoga traćenja čitav njihov život traje jedan sat.

I nisu ovo jedine štete uzrokovane velikim opijanjem, jer pijanac je lud i nikad ne zna što govori ili čini, njegove riječi rađaju svađe, ogorčenje, sukob, srdžbu, bijes, tučnjave, neprijateljstvo, psovke, prijekor, prezir i klevetu, a iz svega toga poteku udarci i batine, i za njima često slijede ubojstva, zatim zatvor i uhićenje, globe i pljenidba imovine, odsijecanje udova, uskraćivanje domovine i progonstvo u tuđe zemlje ili smrt za smrt.

Vidite li sada da je pijanac ne samo jednak životinja, nego je još gori od svinja, pasa, žaba i ostalih groznih gmazova? I to samo prema tijelu, koje je vrlo beznačajno i manje vrijedno u usporedbi s duhovnim kaznama, jer je lišen Kraljevstva nebeskog zajedno s preljubicima, bludnicima, ubojicama i drugim vrstama zločinaca, i nasljeđuje vječno gorući i neugasiv pakao kako govori apostol, koji kaže: *„Ne varajte se! Ni bludnici, ni idolopoklonici, ni preljubnici, ni mekoputnici, ni muškoložnici, ni kradljivci, ni*

and the other kinds of villains, and inherits the ever burning and inextinguishable hell as told by the apostle, who says: *“Do not be deceived! The sexually immoral, idolaters, adulterers, male prostitutes, men who engage in illicit sex, thieves, the greedy, drunkards, revilers, swindlers—none of these will inherit the kingdom of God”* (1 Cor 6:9–10).

56. There are many of those, who not only by gluttony and drinking cross the border but also violate the fasting established by divine law. Some do this by eating prohibited foods, others with fish and oil. And they make pretext for it by saying that God is not angry with anybody for food, because he created it and gave it to us so that we could enjoy his abundant gifts and glorify him. They say: “It is necessary to keep the heart from all evil and not cause any harm to anybody, because divine commandments always teach us this.”

57. To these people we answer that he who ordered fasting, not only ordered to abstain from defiling the heart with wickedness or not to cause harm to our friend, but next to all these he also ordered to fast. So, keeping one commandment is not enough for rectitude.

Hear what the apostle says: *“For whoever keeps the whole law but fails in one point has become accountable for all of it”* (Jas 2:10). Now, as we feed the body not by one food but by all kinds of necessary food, so we must feed the soul, which is fed by God’s commandments—by all commandments, because the Lord not only said that a man lives by the word that proceeds from the mouth of God but also by every word (cf. Mt 4:4).

58. One may say that the prohibited food is only meat and everything that is made of meat, because it comes from animals but fish comes from water, oil and wine come from fruits, and therefore we should be allowed to indiscriminately eat them.

What a senseless and foolish pretext! Are not all the elements equal—earth and water, air and fire? And there is no creature—rational and non-rational, living and non-living—

lakomci, ni pijanice, ni psovači, ni razbojnici neće baštiniti kraljevstva Božjega” (1 Kor 6,9-10).

56. Mnogo je onih, koji ne samo proždrljivošću i pićem prelaze granicu nego također krše post koji je uspostavio božanski zakon. Neki to čine jedući zabranjenu hranu, drugi ribom i uljem. A za izliku što to čine, govore da se Bog ni na koga ne ljuti zbog hrane, jer ju je on stvorio i dao je nama da bismo mogli uživati u njegovim obilnim darovima i slaviti ga. Oni kažu: „Valja čuvati srce od svakoga zla i nikome ne nanositi štetu, jer nas to uvijek uče Božje zapovijedi.”

57. Tim ljudima odgovaramo da onaj koji je naredio post, ne samo da je naredio suzdržavati se od prljanja srca zloćom ili ne nanositi štetu svojem bližnjemu, nego je pored svega toga također naredio postiti. Dakle, držanje jedne zapovijedi nije dovoljno za ispravnost.

Čujte što kaže apostol: „*Ta tko sav Zakon ušćuva, a u jednome samo posrne, postao je krivac svega*” (Jak 2,10). Sada, kao što ne hranimo tijelo jednom hranom, nego svakom vrstom potrebne hrane, tako moramo hraniti i dušu, koja se hrani Božjim zapovijedima — svim zapovijedima, jer Gospodin nije samo rekao da čovjek živi po riječi koja izlazi iz Božjih usta nego također po svakoj riječi (usp. Mt 4,4).

58. Može se reći da je zabranjena hrana samo meso i sve što se pravi od mesa, jer dolazi od životinja, ali riba dolazi od vode, ulje i vino dolaze od plodova, i stoga nam treba dopustiti da ih bez razlike jedemo.

Kakva besmislena i glupa izlika! Nisu li svi elementi jednaki — zemlja i voda, zrak i vatra? I nema stvorenja — racionalnoga i neracionalnoga, živoga i neživoga — koje se ne sastoji od ova četiri elementa. Ali ako itko kaže da je

that does not consist of these four elements. But if anyone says that God said: *“Let the earth bring forth living creatures of every kind: cattle and creeping things and wild animals of the earth of every kind”* (Gen 1:24), and he also said: *“Let the waters bring forth swarms of living creatures, and let birds fly above the earth across the dome of the sky”* (Gen 1:20), and behold the animals are produced by the earth, while fish are produced by water, that is why one should eat fish but not eat animals. I said above that there is nothing on the earth that is created only from one element, or two or three, but from all four elements. As it was said, water has the others with it, and similarly, that which are from water, have earth and other elements with it.

If you resist again, saying that the creatures that are said to be from water are more inferior to those which are said to be from the earth, why you do not eat poultry because they also are from water? Or, why you do not abstain from seeds and plants because they also are from the earth? And if you argue that they are living, behold fish is also living and are bigger than all animals over earth.

59. Rather than listing this or that reason, I will state the principle of the trespassing of the established boundaries, because the violation of the first fast through which the curse and death entered into the world, was not by meat or fish or wine and oil, but was by a fruit, for God said: *“Of the tree of the knowledge of good and evil you shall not eat”* (Gen 2:17), and after sinning, God, punishing them, repeated the same: *“Because you have eaten of the tree of about which I commanded you, ‘You shall not eat of it,’ cursed is the ground because of you”* (Gen 3:17).

60. Now, as divine law-givers determined the days of fasting and eating, accordingly they determined the foods: The powerful and pleasant and enjoyable foods for the body that they judged as proper, regulated not to eat during the fast;

Bog rekao: „*Neka zemlja izvede živa bića, svako prema svojoj vrsti: stoku, gmizavce i zujerad svake vrste*” (Post 1,24), i također da je rekao: „*Nek’ povrvi vodom vreva živih stvorova, i ptice nek’ polete nad zemljom, svodom nebeskim*” (Post 1,20), i gle, životinje su stvorene od zemlje, dok je ribe proizvela voda, zato čovjek treba jesti ribu, ali ne i životinje. Gore sam rekao da ne postoji ništa na zemlji što je stvoreno samo od jednog elementa, ili od dva ili tri, nego od sva četiri elementa. Kao što je rečeno, voda sa sobom ima i druge, i slično, ono što je od vode ima sa sobom zemlju i druge elemente.

Ako se opet opirete, govoreći da su stvorenja za koja je rečeno da su iz vode niža od onih za koje je rečeno da su iz zemlje, zašto ne jedete perad jer su također iz vode? Ili, zašto se ne suzdržavate od sjemenja i biljaka jer su i oni iz zemlje? Te ako tvrdite da su živi, eto su i ribe žive i veće nego sve životinje na zemlji.

59. Umjesto da nabrajam ovaj ili onaj razlog, navest ću načelo kršenja utvrđenih granica, jer kršenje prvoga posta kroz koji su prokletstvo i smrt ušli u svijet, nije bilo ni mesom ni ribom ni vinom ili uljem, nego je bilo po plodu, jer Bog je rekao: „*Ali sa stabla spoznajete dobra i zla da nisi jeo*” (Post 2,17), i nakon sagraješenja, Bog im je, kažnjavajući ih, ponovio to isto: „*Jer si... jeo sa stabla s kojega sam ti zabranio jesti rekavši: S njega da nisi jeo! — evo: Zemlja neka je zbog tebe prokleta*” (Post 3,17).

60. Sada, kako su božanski zakonodavci odredili dane posta i jela, u skladu s tim odredili su i hrane: moćne i ugodne i prijatne hrane za tijelo koje su prosudili da su ispravne i propisali da se ne jedu za vrijeme posta; ne zbog toga što Bog treba naš post, nego da tako slušamo njegove zapovijedi.

not because God needs our fasting but so that we obey his commands.

This is seen also among men, because they do not consider big or small excuses of those who are under their rule but they consider the disobedience and negligence of their command. So, every man must obey laws that God has established through the leaders of the Church. And those foods that someone has abstained from on fasting days should be shared with the needy. And all excess of property, foods or something else, one must distribute to the poor, so that the justice of benevolence may rule forever. This is in accordance with the advice of the benevolent One: To give the corruptible and perishable earthy matter, which is subject to moth and rust, as in a trade to the poor and take in exchange incorruptible and unalterable Kingdom of Heaven (cf. Mt 6:19–20), according to the blessed utterance of the same Lord addressed to the group of almsgivers, saying: *“Come, you who are blessed by my Father, inherit the kingdom prepared for you from the foundation of the world, for I was hungry and you gave me food, I was thirsty and you gave me something to drink, I was a stranger and you welcomed me”* (Mt 25:34–35). When they hesitated, seeing him in such glory, and deemed these words unworthy of him, they asked him, saying: “When did we see you in such a need that you thank us?” he responded, saying: *“Just as you did it to one of the least of these brothers and sisters of mine, you did it to me”* (Mt 25:40)—I was taking alms from your hands through them.

Therefore, as mentioned above, one must close the mouth against those harmful things and to open for the best ones, saying “I am going to allow their natural activities according to the limits set by the Creator.”

61. After this, we must put a bridle on our tongue, which, as *told by* the apostle *“is a small member, yet it boasts of great exploits”* (Jas 3:5). The apostle regards it as an ornament of

To se vidi i među ljudima, jer oni ne uzimaju u obzir velika ni mala opravdanja onih koji su pod njihovom vlašću, nego razmatraju neposlušnost i nemar prema njihovoj naredbi. Tako svaki čovjek mora poštovati zakone koje je Bog uspostavio preko vođa Crkve. A one namirnice kojih se netko suzdržao u dane posta, treba podijeliti potrebitima. I sav višak imovine, namirnica ili nečega drugog, treba podijeliti siromasima, tako da pravednost dobročinstva može zauvijek vladati. To je u skladu sa savjetom Dobrohotnoga: Raspadljivu i pokvarljivu zemaljsku tvar, koja je podložna moljcu i hrđi, dati kao u trgovini siromasima i uzeti u zamjenu neraspadljivo i nepromjenljivo Kraljevstvo nebesko (usp. Mt. 6,19–20), prema blagoslovljenoj izreci istoga Gospodina koju je uputio skupini djelatnika milostinje, rekavši: *„Dodite, blagoslovljeni Oca mojega! Primate u baštinu Kraljevstvo pripravljeno za vas od postanka svijeta! Jer ogladnjeh i dadoste mi jesti; ožednjeh i napojiste me; stranac bijah i primiste me”* (Mt 25,34–35). Kad su oklijevali, videći ga u takvoj slavi, i smatrali te riječi nedostojnima njega, upitali su ga, rekavši: *„Kad smo te vidjeli u takvoj potrebi da nam zahvaljuješ?”* on je odgovorio, rekavši: *„Zaista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste”* (Mt 25,40) — preko njih sam uzimao milostinju iz vaših ruku.

Stoga, kao što je gore spomenuto, čovjek treba zatvoriti usta protiv onih štetnih stvari i otvoriti za najbolje, govoreći: „Dopustit ću njihove naravne radnje prema granicama koje je odredio Stvoritelj.”

61. Nakon toga moramo zauzdati svoj jezik koji, kako reče apostol, *„malen je ud, a velikim se može ponositi”* (Jak 3,5). Apostol ga smatra ukrasom nepravde i kvariteljem tijela, kada kaže: *„Njime blagoslivljamo Gospodina i Oca, njime*

injustice and corrupter of the body, when he says: *“With it we bless the Lord and Father, and with it we curse people, made in the likeness of God”* (Jas 3:9). He teaches with sweet and graceful words, saying that it should not be so, because the same source does not pour forth sweet and bitter water (cf. Jas 3:11). In the same way, for the tongue, which was set up in our nature by the Creator as a workshop of sweet and graceful words, would not be fair to pour forth words of bitterness of blasphemy, lie and slander, enmity and defamation, flattery and betrayal, buffoonery and chatter, oath-breaking and disparagement, and other kinds of bitter prattle, especially lawless and soul-destroying swearwords, which is seed sown by the tare-sowing enemy and is cultivated and multiplied by its compliant servants. It is most grim and heavy transgression, and most intensely darkens the light of the soul and makes us inheritors of the inextinguishable fire of the hell. According to the Lord, if saying ‘fool’ to your brother condemns to hell (cf. Mt 5:22), then how much more the unbearable and cruel are the words of defamation and rebuke, like those poured out from the furnace of mind and thrown out by the tongue? So much more unbearable that by the image of animals they defame man, who is created in the image of God (cf. Jas 3:9); and thus, they bring the wrath and vengeance of God on themselves. Time and again they curse holy and innocent souls that is why the Lord said they *“will not be forgiven, either in this age or in the age to come”* (Mt 12:32).

62. By restraining the tongue against all these disorderly pronouncements, one should again move it beautifully for confessing the holy and orthodox faith of the three Persons and one Godhead of the consubstantial and equal Holy Trinity, confession of world-renewing and salvific economy, praising and glorifying limitless goodness and abundant graciousness, constant entreat for the salvation of himself and his fellow humans, confession of previously committed transgressions with contrite condemnation and commendable

i proklinjemo ljude na sliku Božju stvorene” (Jak 3,9). On poučava slatkim i ljupkim riječima, govoreći da ne smije biti tako, jer isti izvor ne toči slatku i gorku vodu (usp. Jak 3,11). Na isti način, za jezik, koji je Stvoritelj postavio u našu narav kao radionicu slatkih i dražesnih riječi, ne bi bilo pošteno izlijevati riječi gorčine bogohuljenja, laži i uvreda, neprijateljstva i klevete, laskanja i izdaja, lakrdija i brbljanja, kršenja zakletve i omalovažavanja, i drugih vrsta gorkog naklapanja, posebno bezakonite psovke koje uništavaju dušu, što je sjeme posijao neprijatelj koji sije kukolj, a uzgajaju ga i umnožavaju njegove poslušne slugе. To je najgori i najteži prijestup, koji najjače zamračuje svjetlo duše i zbog njega smo nasljednici neugasivog paklenog ognja. Po Gospodinu, ako tko svome bratu reče: ‘Luđače!’, bit će osuđen na pakao (usp. Mt 5,22), koliko su onda nepodnošljivije i okrutnije riječi klevete i prijekora, poput onih koje se izlijevaju iz peći uma, a izbacuje ih jezik? Toliko su nepodnošljivije što slikom životinja klevetu čovjeka koji je stvoren na sliku Božju (usp. Jak 3,9); i tako, navlače na se gnjev i osvetu Božju. Uvijek iznova proklinju svete i nevine duše, zato je Gospodin rekao da im se *„neće oprostiti ni na ovom svijetu ni u budućem”* (Mt 12,32).

62. Susprežući jezik od svih ovih neurednih izjava, treba ga opet lijepo pokrenuti na ispovijedanje svete i prave vjere triju Osoba i jednoga Božanstva, istobitnoga i jednakoga Presvetog Trojstva, na ispovijedanje spasonosnoga gospodarenja što obnavlja svijet, na hvaljenje i slavljenje bezgranične dobrote i obilne milostivosti, na stalnu molbu za spasenje sebe i svojih bližnjih, na ispovijed prethodno počinjenih prijestupa sa skrušenom osudom i hvalevrijednim stidom, spuštajući se od velikih do sitnih — učinjenih djelom, riječju i mišlju — eda se kazne i pomognu oni koji-

shame, descending from great ones down to small ones—done by deed, word and thought—in order to chasten and assist those who need them spiritually or physically. One should lend a helping hand, comfort the mourning, lift up the despairing, encourage those fainting and wavering, strengthen those whose courage is failing, and reinforce those who are firm. And one should never speak things that are not useful either for oneself or for the listener but he should speak things that are useful for many, *as told by the apostle, who says: “Let your speech always be gracious, seasoned with salt” (Col 4:6), “so that your words may give grace to those who hear” (Eph 4:29).*

63. We also need to speak about all the senses of touching and restrain their valiant offence by which they are ready to penetrate to evil and sin. First of all, we have to reduce the amount of disgusting and abhorrent touches that take place in marriage or fornication for those who live in luxury and lavishness. I do not refer to sober and decent persons, because they abstain from such filthiness. Nature has its own proper tools for each useful deed, and as every deed is implemented by its proper tool, so for these things it uses its own. There are lustful people who arouse themselves without any partner and they satisfy their desires by an unhealthy flow, which is by no means less than fornication, and blocking the perpetrators from the Kingdom of Heaven equally with adulterers, making them heirs of hell. From these things one should be more cautious, because the pleasure is little and the punishment is much.

64. We should also prevent our hands from stealing, according to the command of the apostle, who says: *“Those who steal must give up stealing; rather, let them labor, doing good work with their own hands, so as to have something to share with the needy” (Eph 4:28).*

It is necessary to rid our hands from bribery, which is condemned by the prophet, who says: *“Those in whose hands*

ma je to potrebno duhovno ili tjelesno. Čovjek treba pružiti ruku pomoći, utješiti ožalošćene, podići očajne, ohrabriti klonule i kolebljive, ojačati one čija hrabrost posustaje i osnažiti one koji su čvrsti. I nikada ne treba govoriti stvari koje nisu korisne ni sebi ni slušatelju, nego treba govoriti stvari koje su korisne mnogima, kako reče apostol, koji kaže: „*Riječ neka vam je uvijek ljubazna, solju začinjena*” (Kol 4,6), da ona „*milost iskaže slušateljima*” (Ef 4,29).

63. Također trebamo govoriti o svim osjetilima dodira i obuzdavati njihov smion prijestup kojim su spremna prodrijeti do zla i grijeha. Prije svega, moramo smanjiti količinu odvratnih i gnusnih dodira koji se događaju u braku ili bludu onih koji žive u raskoši i obilju. Ne mislim na trijezne i pristojne osobe, jer se one klone takve prljavštine. Narav ima vlastita oruđa za svako korisno djelo, i kako se svako djelo provodi njezinim prikladnim oruđem, tako ona za ove stvari koristi vlastito oruđe. Ima pohotnih ljudi koji se uzbuđuju bez ikakva sudionika i svoje želje zadovoljavaju nezdravim izljevom, što nipošto nije manje od bluda, i podjednako odbija počinitelje od Kraljevstva nebeskog s preljubnicima, pretvarajući ih u nasljednike pakla. Zbog ovih stvari čovjek treba biti oprezniji, jer je užitak malen, a kazna velika.

64. Trebamo također spriječiti svoje ruke da ne krađu, prema zapovijedi apostola, koji kaže: „*Tko je krao, neka više ne krade, nego neka se radije trudi svojim rukama priskrbljivati da ima što podijeliti s potrebnima*” (Ef 4,28).

Potrebno je izbaviti svoje ruke od podmićivanja, koje osuđuje prorok, koji kaže: „*Na rukama je njihovim zločin, a desnica im puna mita*” (Ps 26,10), i zbog toga što: „*Mito zasljepljuje i one koji najjasnije gledaju i upropašćuje pravo pravednika*” (Izl 23,8). Nemoguće je da mito i

are evil devices and whose right hands are full of bribes" (Ps 26:10), also because: *"A bribe blinds officials and subverts the cause of those who are in the right"* (Ex 23:8). It is impossible for the bribery and justice to go together; as the fire melts the candle and as the smoke drives out bees, so bribery melts and drives out justice. Yet, the prophet commends and praises those who keep away from it, saying: *"Who wave away a bribe instead of accepting it"* (Is 33:15) and *"Who do not lend money at interest and do not take a bribe against the innocent. Those who do these things shall never be moved"* (Ps. 15:5). Again, one should not lend money for interest, because the wise man says: *"One who augments wealth by exorbitant interest gathers it for another who is kind to the poor"* (Prov 28:8). But according to the command of the Lord, though you cannot lend to those from whom you have no hope to receive back (cf. Lk 6:34), however, in order to receive it multiplied in the Kingdom of Heaven, as a perfect disciple of Christ, lend at least as sinners, who receive back the full amount. But to breed money, which by nature cannot give birth is against God's command, for he endowed only the animals with the capacity to breed, and not money. Also, animals give birth once a year but money once a month. This is the most severe thing, which is against God because by doing that which God did not do, you act as if you are more powerful and wiser than God.

65. Also, one must not stretch his hand to hit someone, because we did not learn from the Lord to strike back, but we learned to turn our cheek to those who strike us (cf. Mt 5:39). That, which the Lord preached in word he fulfilled in deed when he did not rebuke or punish the slave who hit him (cf. Mt 26.27–31), because very often even minor blows can have severe consequences, even murder.

66. Again, we should not stretch our hand for extortion and robbery; we have received a command to share justly earned wealth to the needy. And as we close our hands to those who

pravda idu zajedno; kao što vatra topi svijeću i kao što dim tjera pčele, tako mito otapa i tjera pravdu. Međutim, prorok preporučuje i hvali one koji se toga klone, kazujući: „*Koji otresa ruku da ne primi mito*” (Iz 33,15) i „*Koji ne daje novca na lihvu, i ne prima mita protiv nedužna. Tko tako čini, pokolebat’ se neće dovijeka*” (Ps 15,5). Opet, čovjek ne treba posuđivati novac na kamatu, jer mudrac kaže: „*Tko umnožava bogatstvo svoje lihvom i pridom, skuplja ga onomu tko je milostiv ubogima*” (Izr 28,8). Ali prema zapovijedi Gospodnjoj, premda ne možete posuđivati onima od kojih se ne nadate dobiti natrag (usp. Lk 6,34), ipak, da biste to primili, umnoženo u Kraljevstvu nebeskom, kao savršen Kristov učenik, posuđujte barem kao grješnici, koji dobivaju natrag cijeli iznos. Ali oplodivati novac, koji po naravi ne može rađati, protivi se Božjoj zapovijedi, jer je on samo životinjama podario sposobnost razmnožavanja, a ne novcu. Također, životinje rađaju jednom godišnje, ali novac jednom mjesečno. To je najstroža stvar, koja je protiv Boga, jer čineći ono što Bog nije činio, ponašate se kao da ste moćniji i mudriji nego Bog.

65. Također, čovjek ne smije ispružiti ruka da udari nekoga, jer nismo učili od Gospodina uzvraćati udarac, nego smo učili okrenuti obraz onima koji nas udaraju (usp. Mt 5,39). Ono što je Gospodin propovijedao riječju, ispunio je djelom kada nije ukorio ni kaznio roba koji ga je udario (usp. Mt 26,27–31), jer vrlo često manji udarci mogu imati teške posljedice, čak i ubojstvo.

66. Opet, ne bismo trebali ispružiti svoju ruku za iznuđivanje i pljačku; primili smo zapovijed da pravedno zarađeno bogatstvo dijelimo potrebitima. I dok zatvaramo ruke onima koji se suprotstavljaju potrebitima i čine ono što je zakonom zabranjeno, trebali bismo otvoriti korisna vrata dobrohotnosti i prikazati ih pred Bogom s čistim molit-

oppose the needy and do what is forbidden by the law, we should open the useful doors of benevolence, and present them before God with pure prayers and strenuous mind, according to the word of David, which says: *“Lift up your hands to the holy place, and bless the LORD”* (Ps 134.2), and according to Paul, who says: *“I desire, then, that in every place the men should pray, lifting up holy hands without anger or argument”* (1 Tim 2:8), because this is more pleasant to God among other virtues; all others are like a garment and preparation for entering into God’s presence but this one is a face-to-face conversation with God. As all the work of a peasant is for collecting fruits, and the toil of the cook is for food, so all kinds of benevolence, sobriety and decency are for paving way to speak with God as with a beloved friend by means of prayer and to place all our spiritual and physical needs before God, beseeching him for success of all good deeds and for salvation from all snares of the enemy.

67. This part of virtue is not confined as others, so it should be performed at all times unceasingly, according to Lord’s command, which says: *“Be alert at all times, praying”* (Lk 21:36). And as an example and exhortation, he, the receiver of all prayers, prayed many times to God all night long (cf. Lk 6:12). The apostle, taught by him, says: *“Pray without ceasing, give thanks in all circumstances”* (1 Thess 5:17–18), because it is fair first to give thanks for the good things that were given and then pray for future good. And this should be done not only for himself and his household, children and family but also for the whole world, for the care of the needy and the sake of everyone, body and soul. Moreover, one should pray for enemies and the despicable, according to the Lord’s word: *“Love your enemies and pray for those who persecute you”* (Mt 5:44).

This drives out all hatred and malice, because how can he be malicious when he prays with sincere love and begs for salvation? Though he can have an enmity toward someone

vama i revnim umom, prema Davidovoj riječi, koja kaže: „*Dižite svoje ruke prema Svetišću i Gospodina blagoslivljajte*” (Ps 134,2), i prema Pavlu koji kaže: „*Hoću dakle da muškarci mole na svakome mjestu, podižući čiste ruke bez srdžbe i raspre*” (1 Tim 2,8), jer je to Bogu ugodnije među ostalim krjepostima; sve druge su kao odjeća i priprema za ulazak u Božju prisutnost, ali ova je razgovor licem u lice s Bogom. Kao što je sav seljakov rad za skupljanje plodova, i kuharov napor za hranu, tako su i sve vrste dobrohotnosti, trijeznosti i pristojnosti za utiranje puta da govorimo s Bogom kao s ljubljenim prijateljem posredstvom molitve i da sve svoje duhovne i tjelesne potrebe stavimo pred Boga, preklinjući ga za uspjeh svih dobrih djela i za spas od svih neprijateljevih zamki.

67. Ovaj dio krjeposti nije ograničen kao drugi, pa ga treba u sve vrijeme neprestano vršiti, prema Gospodinovoj zapovijedi, koja kaže: „*Stoga budni budite i u svako doba molite*” (Lk 21,36). A za primjer i poticaj on, primatelj svih molitava, molio se mnogo puta Bogu cijelu noć (usp. Lk 6, 12). Apostol, kojega je on učio, kaže: „*Bez prestanka se molite! U svemu zahvaljujte*” (1 Sol 5,17-18), jer je pošteno najprije zahvaljivati za darovane stvari, i zatim moliti za buduće dobro. I to ne bi trebalo raditi samo za sebe i svoje ukućane, djecu i obitelj, nego također za cijeli svijet, za brigu o potrebitima i za dobrobit svakoga, tijela i duše. Štoviše, čovjek treba moliti za neprijatelje i prezrene, prema riječi Gospodnjoj: „*Ljubite svoje neprijatelje i molite za one koji vas progone*” (Mt 5,44).

To izgoni svaku mržnja i zlobu, jer kako može biti zloban onaj tko s iskrenom ljubavlju moli i preklinje za spas? Iako može gajiti neprijateljstvo prema nekome, ali prvo se mora pomiriti s njim, i zatim moliti. Jer, kao što je zapovjedio da se odustane od žrtve dok se ne pomiri (usp. Mt

but he must first reconcile with him and then pray. For, as he commanded to desist from the sacrifice until reconciliation (cf. Mt 5:23–24), because without reconciliation the sacrifice would be unacceptable, how much more in the case of prayer. It is necessary first to be reconciled and eliminate all hatred and malice and only then to ask goodness from the Lord for their sakes. We must do this because we also are lacking in many ways—our transgressions against God are incomparable with those that our friends have against us, like thousands of talents and hundred denarii (cf. Mt 18:21–35). Thus, it is lawful to forgive the small debts of the debtor so that we can find forgiveness of our many debts, because the Lord said: *“For if you forgive others their trespasses, your heavenly Father will also forgive you, but if you do not forgive others, neither will your Father forgive your trespasses”* (Mt 6:14–15). Therefore, because of this stern and just command we must forgive our debtors with all our heart and pray for them with love, as it is for this reason that God has made us rulers over our sins. For with the kind of heart we forgive debts and show love and compassion for those who transgress against us, in the same measure God forgives our transgressions and spreads out his Creator’s love and compassion over us.

68. We should hasten to the church of God or to the other place of prayer for the morning and evening prayers, moreover at the hour of the awe-inspiring and atoning holy eucharist, because if your Lord out of his ineffable love descended from his infinite height for atonement of your sins—becoming a mediator of reconciliation between the Father and you (cf. 1 Tim 2:5), and said: *“This is my body, which is given for you”* (Lk 22:19)—to what extent is it fair for you to go and fall in front of him and thank him for his immense goodness toward us, who are sinful, unworthy and rebellious against him with many transgressions, while he gives his life as an offering and sacrifice of reconciliation to the Father for us offenders? And since we always sin by thought, word and deed, for the same

5,23-24), jer bi bez pomirenja žrtva bila neprihvatljiva, koliko je to više u slučaju molitve. Nužno je najprije pomiriti se i otkloniti svaku mržnju i zlobu, i tek tada tražiti dobrotu od Gospodina radi njih. Moramo to činiti jer smo i mi nedostatni na mnogo načina — naši su grijeshi protiv Boga neusporedivi s onima koje naši prijatelji imaju protiv nas, kao tisuću talenata i stotinu denara (usp. Mt 18,21-35). Dakle, dopušteno je oprostiti male dugove dužniku kako bismo mogli naći oprostjenje naših mnogih dugova, jer je Gospodin rekao: *„Doista, ako vi otpustite ljudima njihove grijeshi, otpustit će i vama Otac vaš nebeski. Ako li vi ne otpustite ljudima, ni Otac vaš neće otpustiti vaših grijeshi“* (Mt 6,14–15). Stoga, zbog ove stroge i pravedne zapovijedi, moramo svim srcem oprostiti našim dužnicima i moliti za njih s ljubavlju, jer je zbog toga Bog postavio vladare nad našim grijesima. Jer kakvim srcem opraštamo dugove i pokazujemo ljubav i sućut prema onima koji su prestupili protiv nas, u istoj mjeri Bog oprašta naše grijeshi i širi svoju stvoriteljsku ljubav i sućut nad nama.

68. Trebamo se požuriti u Crkvu Božju ili na drugo molitveno mjesto radi jutarnje i večernje molitve, štoviše, u vrijeme strahopoštovane i pomirbene svete euharistije, jer ako vaš Gospodin iz neizrecive ljubavi siđe sa svoje beskrajne visine da otkupi vaše grijeshi — postavši posrednikom pomirenja između Oca i vas (usp. 1 Tim 2,5), i reče: *„Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje“* (Lk 22,19) — do koje mjere je pošteno da pođete i padnete pred njim i zahvalite mu za njegovu neizmjernu dobrotu prema nama, koji smo grješni, nedostojni i buntovni protiv njega s mnogim grijeshima, dok on daje svoj život kao prinos i žrtvu pomirenja s Ocem za nas grijeshnike? I budući da uvijek grijeshimo mišlju, riječju i djelom, zbog istoga razloga on

reason he is offered every day in order to atone for everyday sins. And if we go to church at the hour of the awe-inspiring sacrament and praise God and thank him for his love of humankind, come to know his goodness, and combine our prayers and tears with his compassion and manifold benevolence, we will receive grace and forgiveness of sins. But if we are lax, negligent and stop going to church at the hour of the holy eucharist, if we do not pray and give thanks for his great goodness, if we do not ask forgiveness of sins but instead attend to bodily cares and vain entertainments, sloth and physical pleasures rather than the world-sustaining and salvific grace, we not only do not benefit but, on the contrary, we provoke the impassible nature against us by ignoring and disregarding him. For when an earthly king arrives in a city for charity and distributing gifts to the citizens, and if they do not welcome him in veneration, service and gratitude, but remain careless, each minding their business, the king will not only not distribute gifts but will be very angry and will punish them; how much more then, when the Heavenly King comes to distribute eternal life and imperishable gifts and we disregard him, preferring corruptible and perishable things over the incorruptible gifts that he always has with him, thus moving him to anger rather than mercy upon us?

69. We should not only pray during the holy eucharist, but we should also receive the communion of salvific sacrament, because God forgave the sins of those who were in communion with him but not the sins of those who were not. For he first said: *"This is my body"*, and then added *"which is given for you"* (Lk 22:19). Again, he said: *"Those who eat my flesh and drink my blood have eternal life"* (Jn 6:54). And again, he said: *"Those who eat my flesh and drink my blood abide in me and I in them"* (Jn 6:56).

Do you see? Salvation is for those who eat but not for those who do not. However, he does not command to receive communion thoughtlessly but with reverence, because the

se svakodnevno prinosi za okajanje svakidašnjih grijeha. Te ako idemo u crkvu u vrijeme strahopoštovanog sakramenta i slavimo Boga i zahvaljujemo mu za njegovu ljubav prema čovječanstvu, i dolazimo upoznati njegovu dobrotu i spajati svoje molitve i suze s njegovom sućuti i višestrukom dobrohotnošću, primit ćemo milost i oprost grijeha. Ali ako smo mlitavi, nemarni i prestanemo ići u crkvu u času svete euharistije, ako ne molimo i ne zahvaljujemo za njegovu veliku dobrotu, ako ne tražimo oprostjenje grijeha, nego se umjesto toga bavimo tjelesnim brigama i ispraznim zabavama, lijenošću i fizičkim užicima, a ne spasonosnom milošću koja održava svijet, ne samo da nemamo koristi nego, naprotiv, izazivamo bešćutnu narav protiv nas ne obazirući se i zanemarujući njega. Jer kad zemaljski kralj stigne u grad radi dobročinstva i dijeljenja darova građanima, te ako ga oni ne dočekaju sa štovanjem, služenjem i zahvalnošću, nego ostanu nemarni, svatko gledajući svoja posla, kralj ne samo da neće dijeliti darove nego će biti jako srdit i kaznit će ih; koliko je onda više, kada nebeski Kralj dođe podijeliti vječni život i neprolazne darove, a mi se na njega ne obazremo, dajući prednost raspadljivim i prolaznim stvarima nad neraspadljivim darovima koje on uvijek ima sa sobom, izazivajući ga na gnjev prije nego na milost prema nama?

69. Za vrijeme svete euharistije ne trebamo samo moliti, nego se trebamo i pričestiti spasonosnim sakramentom, jer Bog je oprostio grijehe onima koji su bili u zajedništvu s njim, ali ne onima koji nisu bili. Jer je najprije rekao: „*Ovo je tijelo moje*” i zatim dodao „*koje se za vas predaje*” (Lk 22,19). Opet je rekao: „*Tko blaguje tijelo moje i pije krv moju, ima život vječni*” (Iv 6,54). I opet je rekao: „*Oni koji jedu moje tijelo i piju moju krv, ostaju u meni i ja u njima*” (Iv 6,56).

apostle says: *“Examine yourselves, and only then eat of the bread and drink of the cup. For all who eat and drink without discerning the body eat and drink judgment against themselves. For this reason, many of you are weak and ill, and some have died”* (1 Cor 11:28–30) –that is to say, because their communion-taking was unworthy.

70. One may say: Did you not say that it is he who atones the sins of those who receive communion, as he said “This is my body which is given for you for forgiveness of sins,” and now you quote the apostle, who says “Whoever eat and drink in an unworthy manner eats and drinks judgment upon themselves?” This is a reason for suspicion, because they contradict each other.

Listen! They do not contradict each other but are completely consistent. How can a man, who is composed of body and blood, be worthy to unite in holiness with God if not by eating his blood and body? For if seraphim did not take risk to approach its like but needed a tong (cf. Is 6:6–7), how can a man who is far from being like seraphim approach the true one? But the good God, who has great love for humans, wanting to unite them with himself, gave them an instrument of sanctification—confession and repentance—so that everyone with an upright heart, according to his reason, may enter into the store of his heart and examine all the errors of soul, body, mind, thoughts, words and deeds and confess them without shame or concealment, condemning one’s sins as an enemy, and undertaking repentance within the bounds of his abilities, thus repenting and being cleansed.

71. However, one should know that no one can recall and confess all his sins, down to the most minute ones, even if one tries to do those thousand times. Assume that one can recall and confess the sins of one’s deeds, then what about those of thoughts and words? And if saying ‘fool’ or ‘idiot’ condemns to hell, and chatter shall be liable to judgment (cf.

Vidite li? Spasenje je za one koji jedu, ali ne za one koji ne jedu. Međutim, on ne zapovijeda da se pričešćujemo nepromišljeno, nego s poštovanjem, jer apostol kaže: *„Neka se dakle svatko ispita pa tada od kruha jede i iz čaše pije. Jer tko jede i pije, sud sebi jede i pije ako ne razlikuje Tijela. Zato su među vama mnogi nejaki i nemoćni, i spavaju mnogi”* (1 Kor 11,28-30) — to je tako reći zbog toga što je njihovo pričešćivanje bilo nedostojno.

70. Netko bi mogao reći: Zar nisi rekao da je on onaj koji otkupljuje grijehе onih koji primaju pričest, kao što je sâm rekao „Ovo je tijelo moje koje se za vas predaje za oproštenje grijehа”, a sada navodiš apostola, koji kaže: „Tko god nedostojno jede i pije, osudu svoju jede i pije?” To je razlog za sumnju, jer je međusobno proturječno.

Čujte! Nije to proturječno jedno s drugim, nego je potpuno dosljedno. Kako može čovjek, koji je sastavljen od tijela i krvi, biti dostojan sjediniti se u svetosti s Bogom ako ne blagovanjem njegove krvi i tijela? Jer ako se serafim nije izložio pogibli da se približi njegovoj prilici, nego su mu bila potrebna kliješta (usp. Iz 6,6-7), kako se čovjek koji je daleko od toga da bude kao serafim može približiti istinskomu? Ali dobri Bog, koji ima veliku ljubav prema ljudima, želeći ih sjediniti sa sobom, daje im oruđe posvećenja — ispovijed i pokajanje — da svatko krjeposna srca, prema svome razumu, može ući u spremište toga srca i ispitati sve pogrješke duše, tijela, uma, misli, riječi i djela, i ispovjediti ih bez stida i prikrivanja, osuđujući svoje grijehе kao neprijatelja, i poduzimajući pokajanje u granicama svojih sposobnosti, tako da kajući se bude očišćen.

71. Međutim, treba znati da se nitko ne može sjetiti svih svojih grijehа i ispovjediti ih, do onih najsitnijih, čak i ako to pokuša učiniti tisuću puta. Pretpostavimo da se netko

Mt 5:22), who can remember and confess all these one by one? Now, as to those that one has remembered, confessed and repented for, one is thus cleansed, while as to those sins that one could not remember, the body and blood of Christ will cleanse them. Both the words of the Lord and the apostle are true. He, who eats and drinks without confession and repentance, is condemned, *as told by the apostle* (cf. 1 Cor 11:29), and he who eats with confession and repentance, is cleansed *as told by Christ*. The same is made evident by the Son of Thunder, who says: *“If we say that we have no sin, we deceive ourselves, and the truth is not in us. If we confess our sins, he who is faithful and just will forgive us our sins and cleanse us from all unrighteousness”* (1 Jn 1:8–9). It seems that he mentions this to underscore that even if someone confesses, perfect forgiveness is affected by the atoning body and blood of Christ. We learn this from the example of the prophet and seraphim, because the prophet confessed that he has unclean lips and dwells in the midst of a people with unclean lips (cf. Is 6:5). Then, the seraphim took a burning coal and touched the mouth of the prophet and said: *“Now that this has touched your lips, your guilt has departed and your sin is blotted out”* (Is 6:7). Do you see that although the prophet was more holy than any man—because he was an abode of the Spirit and he saw the Lord of hosts on the throne of glory—yet he needed the type of Christ’s body to be cleansed from his sins?

72. After raising our hands to God with pure prayers, let us clean them with other good deeds—giving to homeless and extending our hands to the poor, because this helps to be forgiven in no less measure, as we read: *“Atone for your sins with righteousness and your iniquities with mercy to the oppressed”* (Dan 4:27). Let us work by our hands and give to the needy, according to Paul’s advice, which says: *“So let us not grow weary in doing what is right, for we will reap at harvest time, if we do not give up”* (Gal 6:9). Let us help all

može sjetiti i ispovjediti grijehе svojih djela, što je onda s onima iz misli i riječi? Te ako se govoreći ‘luđak’ ili ‘glupan’ osuđuje na pakao, i brbljavost će biti podvrgnuta sudu (usp. Mt 5,22), tko se može sjetiti i ispovjediti svega, jedno po jedno? Sada, što se tiče onih grijehа kojih se netko sjetio, ispovjedio i za koje se pokajao, time se očisti, dok će tijelo i krv Kristova očistiti one grijehе kojih se nije mogao sjetiti. Istinite su i riječi Gospodnje i apostolove. Tko jede i pije bez ispovijedi i kajanja, osuđen je, kako je rekao apostol (usp. 1 Kor 11, 29), a tko jede s priznanjem i kajanjem, čisti se, kako je rekao Krist. Isto pokazuje i Sin groma, koji kaže: *„Reknemo li da grijehа nemamo, sami sebe varamo i istine nema u nama. Ako priznamo grijehе svoje, vjeran je on i pravedan: otpustit će nam grijehе i očistiti nas od svake nepravde”* (1 Iv 1,8-9). Čini se da on to spominje kako bi naglasio da, čak ako se netko ispovjedi, na savršeno oprostenje utječe Kristovo pomirbeno tijelo i krv. To učimo iz prorokova i serafimova primjera, jer je prorok ispovjedio da ima nečiste usne i da prebiva usred naroda nečistih usana (usp. Iz 6,5). Zatim, serafim je uzeo gorući ugljen i dotaknuo prorokova usta te rekao: *„Evo, usne je tvoje dotaknulo, krivica ti je skinuta i grijeh oprošten”* (Iz 6,7). Vidite li, premda je prorok bio svetiji od bilo kojeg čovjeka — jer je bio prebivalište Duha i vidio je Gospodina nad vojskama na prijestolju slave — ipak mu je trebao lik Kristova tijela da se očisti od svojih grijehа?

72. Nakon što smo podigli ruke k Bogu s čistim molitvama, očistimo ih drugim dobrim djelima — davanjem beskućnicima i pružanjem ruku siromasima, jer to pomaže da nam se u manjoj mjeri oprost, kao što čitamo: *„Iskupi svoje grijehе pravednim djelima i svoja bezakonja milosrđem prema siromasima”* (Dn 4,24). Radimo svojim rukama i darujmo potrebitima, u skladu s Pavlovim savjetom,

those who are in danger and serve the infirm, the sick and the elderly according to each one's needs.

73. Also, we should not separate our feet from the unity of our body members and leave them without adornment but we must adorn them according to their natural functions. Though feet are not among organs of senses, they are not less than them being under the guidance of dominating mind and have opposite movements, either good or bad. That is why it is necessary to prohibit them from evil movements and lawless course as with a stiff and unbreakable knot, under the guidance of mind; do not move feet to connect with and follow thieves and robbers, according to the advice of the wise man who says: *"My child, do not walk in their way; keep your foot from their paths, for their feet run to evil, and they hurry to shed blood"* (Pr 1:15–16). Nor to go to the houses of fornication or drunkenness because both of them will lead us to the bottom of hell (cf. Pr 14:12). Nor to visit theatrical spectacles or vulgar scenes. Nor to go to sorcerers or witches because they alienate from God. Nor to go to evil advisers and accomplices to think or do anything evil to anyone.

And all in all, to stray is a rebellion by the movement of feet against God's commandments, under the influence of evil, which is directed toward ourselves or others. And by avoiding these, and instead guiding the feet to righteousness, as told by the author of Proverbs, who says: *"I walk in the way of righteousness, along the paths of justice"* (Pr 8:20), that is, go often to the church of God and to the house of prayer to worship God. Also, visit confessors and spiritual advisers, confess sins and follow their instruction on repentance and good works. Visit the sick and those who are in prison and help them as much as possible. Do everything that is according to God's commandments and avoid things that are prohibited, so that we can say with David: *"I run in the way of your commandments"* (Ps 119:32) and listen to the Lord's

koji kaže: „*Neka nam ne dozlogrdi činiti dobro: ako ne sustanemo, u svoje ćemo vrijeme žeti*” (Gal 6:9). Pomozi-mo svima onima koji su u opasnosti i služimo nemoćnima, bolesnima i starima prema potrebama svakoga od njih.

73. Također, ne bismo trebali odvojiti naše noge od jedin-stva naših dijelova tijela i ostaviti ih bez ukrasa, nego ih moramo ukrasiti u skladu s njihovim naravnim službama. Iako noge nisu među organima osjetila, one nisu man-je od njih jer su pod vodstvom nadmoćnoga uma i ima-ju suprotne pokrete, bilo dobre ili loše. Zato je potrebno zabraniti im zle pokrete i bezakoniti put kao krutim i neraskidivim čvorom, pod vodstvom uma; ne mičite noge da se spojite s njima i slijedite lopove i razbojнике, prema mudračevu savjetu, koji kaže: „*Dijete moje, ne idi njihovim putem; čuvaj nogu svoju od staza njihovih, jer noge nji-hove k zlu trče i žure krv prolići*” (Izr 1,15–16). Niti idite u kuće bluda ili pijanstva jer će vas obje odvesti na dno pakla (usp. Izr 14,12). Niti posjećujte kazališne predstave ili bestidne prizore. Niti idite vračevima ili vješticama jer oni otuđuju od Boga. Niti idite zlim savjetnicima i suučesnicima da biste ikomu mislili ili učinili ikakvo zlo. I sve u svemu, zastranjivanje je pobuna pokretom nogu pro-tiv Božjih zapovijedi, pod utjecajem zla, koje je usmjereno prema nama ili drugima. I izbjegavajući njih, i umjesto toga usmjeravajući noge k pravednosti, kao što je rekao autor Mudrih izreka, koji kaže: „*Ja kročim putem pravde, sred pravičnih staza*” (Izr 8,20), to jest, idite često u crkvu Božju i u dom molitve da slavite Boga. Također posjećujte ispovjednike i duhovne savjetnike, ispovijedajte grijehe i slijedite pouku o pokajanju i dobrim djelima. Posjećujte bolesne i one koji su u zatvoru i pomozite im koliko je moguće. Činite sve što je po Božjim zapovijedima i izb-jegavajte ono što je zabranjeno, da bismo mogli reći s

words: “*You who have followed me will also sit on twelve thrones*” (Mt 19:28).

74. Now, behold! By God’s grace, we have closed all the entrances of our soul and arrested the movements of our mind and bodily senses against sin, and opened all the doors to virtues and holiness. This is man: Soul and its powers, mind and its movements, body and its senses; and one should keep all of them with utmost care, as described earlier. We must not habituate ourselves to things that should be rejected and we must not shun those things that we should boldly embrace, lest a man of God be dragged down from good and natural things and instead mix his uncontaminated purity with the stain of vice, thus defacing the luminous beauty of the original image. For by means of the afore-mentioned things the God-created image is to be adorned to be like the first one—full of best things and lacking the opposite things, as the apostle says: “*For whoever keeps the whole law but fails in one point has become accountable for all of it*” (Jas 2:10). For instance, if someone is whole and well by all members of the body but is sick with one member, either eye or hand or other member, such one is not counted among perfect in all things, but is called defective. With the same intention, Law commanded that only perfect sacrifices should be offered to God, because the lame or blind or with cut nose or chin or with other defect were not acceptable for sacrifice (cf. Lev 22:20–22). Paul considered all these examples to be the shadow of the good things to come (cf. Heb 10:1). Therefore, together with others, this also should be counted as a shadow because that bodily sacrifice is sign of the spiritual sacrifice—as in that case only bodily perfect were acceptable, so in this case only spiritually complete and flawless are.

Davidom: „*Ja kročim putem zapovijedi tvojih jer si mi prosvijetlio srce*” (Ps 119,32) i slušajte Gospodinove riječi: „*Vi koji pođoste za mnom... i vi ćete sjediti na dvanaest prijestolja*” (Mt 19,28).

74. Sada, gle! Božjom milošću zatvorili smo sve ulaze naše duše i zaustavili pokrete našeg uma i tjelesnih osjetila protiv grijeha, a otvorili sva vrata krjepostima i svetosti. Ovo je čovjek: Duša i njezine moći, um i njegovi pokreti, tijelo i njegova osjetila; i sve ih čovjek treba čuvati s najvećom pažnjom, kako je ranije opisano. Ne smijemo se navikavati na stvari koje bismo trebali odbaciti i ne smijemo izbjegavati one stvari koje bismo trebali hrabro prihvatiti, da Božji čovjek ne bi bio odvučen od dobrih i naravnih stvari i umjesto toga pomiješao svoju neokaljanu čistoću s mrljom poroka, nagrđujući tako blistavu ljepotu izvorne slike. Jer s pomoću gore spomenutih stvari Bogom stvorena slika treba biti ukrašena da bi bila slična prvoj slici — ispunjena najboljim stvarima uz manjak suprotnih stvari, kao što apostol kaže: „*Ta tko sav Zakon ušćuva, a u jednojme samo posrne, postao je krivac svega*” (Jak 2,10). Na primjer, ako je netko čitav i zdrav u svim udovima tijela, ali mu je bolestan jedan ud, bilo oko ili ruka ili drugi ud, takav se ne ubraja među savršene u svemu, nego se naziva manjkavim. S istom je nakanom Zakon zapovjedio da se Bogu prinose samo savršene žrtve, jer hromi ili slijepi ili s odrezanim nosom ili bradom ili s drugim nedostatkom nisu bili prihvatljivi za žrtvu (usp. Lev 22,20-22). Pavao je sve te primjere smatrao sjenom dobrih stvari koje će doći (usp. Heb 10,1). Stoga, zajedno s drugima, ovo također treba računati kao sjenu jer ta tjelesna žrtva znak je duhovne žrtve — kako su u tom slučaju bile prihvatljive samo tjelesno savršene, tako se u ovom slučaju samo duhovno potpune i besprijekorne prihvaćaju.

75. We have another powerful and authoritative example to compare the material with the immaterial and the corruptible with the incorruptible. Open your minds and your thoughts by expelling every bodily and corruptible thought and with clear glance fix them on the incorruptible mystery. For the bridegroom is Christ and he is called as the bridegroom of the Church, and the bride is united to the Word incorruptibly, as the friend of the bridegroom, John, says: *“He who has the bride is the bridegroom”* (Jn 3.29). And the friend of the bride, Paul, says: *“I promised you in marriage to one husband, to present you as a chaste virgin to Christ”* (2 Cor 11:2). The bridegroom of the church signifies his closeness to the bride with these words: *“The wedding attendants cannot fast while the bridegroom is with them, can they?”* (Mk 2:19). I leave the word of Song of Songs, which repeats the same thing from beginning to the end, showing spiritual things by bodily things—showing by this nothing else than the boundlessness of Christ’s love toward his believers. Among human beings is there any other kind of love other than the love of bridegroom and bride, which could adequately express the love of Christ for the Church? In this, the latter resembles the former.

76. Now, as the bridegroom does not want any flaw on his bride’s body but wants her to be perfect in everything, so Christ wants the pure person, who has become his bride, to devote himself to him in holiness so that no parts of the soul or senses of the body may be short of their natural effects. And as the bridegroom, even if the bride is perfect in her members of body, wants to beautify his bride with various adornments—proper for each member—of gold, pearl, precious stones, so that she may be more beautiful for him, so Christ wants the virtuous soul not only be free from evil, according to each part and senses, because the members are pure when they have no mixture of sin, but he is not satisfied by this. He wants to adorn each of our natural properties with

75. Imamo još jedan moćan i autoritativan primjer za usporedbu materijalnoga s nematerijalnim i raspadljivoga s neraspadljivim. Otvorite svoje umove i svoje misli protjerujući svaku tjelesnu i pokvarljivu misao i s jasnim pogledom upravite ih na neraspadljivo otajstvo. Jer zaručnik je Krist i on je pozvan kao zaručnik Crkve, a zaručnica je neraspadljivo sjedinjena s Riječju, kao što zaručnikov prijatelj Ivan kaže: „*Tko ima zaručnicu, zaručnik je*” (Iv 3,29). A zaručničin prijatelj Pavao kaže: „*Ta zaručih vas s jednim mužem, kao čistu djevicu privedoh vas Kristu*” (2 Kor 11,2). Zaručnik Crkve označava svoju bliskost zaručnici ovim riječima: „*Mogu li svatovi postiti dok je zaručnik s njima?*” (Mk 2,19). Ostavljam riječ Pjesme nad pjesmama, koja ponavlja istu stvar od početka do kraja, prikazujući duhovne stvari tjelesnim stvarima — pokazujući time ništa drugo nego neograničenost Kristove ljubavi prema vjernicima. Postoji li među ljudima ikakva druga vrsta ljubavi nego što je ljubav zaručnika i zaručnice, koja bi mogla primjereno izraziti Kristovu ljubav prema Crkvi? U ovome, potonje slični na prvo.

76. Sada, kao što zaručnik ne želi nikakva nedostatka na tijelu svoje zaručnice, nego želi da bude savršena u svemu, tako Krist želi da mu se čista osoba, koja je postala zaručnica, preda u svetosti tako da nijedni dijelovi duše ili tjelesnih osjetila ne budu manjkavi u svojim naravnim učincima. I kao što mladoženja, čak ako je nevjesta savršena u svojim udovima tijela, želi svoju nevjestu ukasiti raznim ukrasima od zlata, bisera, dragog kamenja — prikladnim za svaki ud — da bi mu ona mogla biti ljepša, tako Krist želi da krjeposna duša ne bude samo slobodna od zla, u skladu sa svakim dijelom i osjetilom, jer su udovi čisti kad nemaju nikakve primjese grijeha, nego on nije s time zadovoljan. On želi ukasiti svako naše naravno svoj-

various virtues—adornments, which are like gold, pearl, and precious stones. Everybody should aspire for this so that he would not be found short of proper virtues that as enumerated above showed, according to the soul and its parts, the mind and its movements, the body and its senses. Through these, one will find favor with the Heavenly Bridegroom and will enter the wedding banquet in his company carrying a glowing lamp (cf. Mt 25:10) and thus enjoy peerless glory in the incorruptible union with Jesus Christ, our Lord, who is blessed forever. Amen.

stvo raznim krjepostima — ukrasima, koji su kao zlato, biser i drago kamenje. Svatko tome treba težiti da se ne zateče uskraćen za ispravne krjeposti koje su gore nabrojene i pokazane, u skladu s dušom i njezinim dijelovima, umom i njegovim pokretima, tijelom i njegovim osjetilima. Kroz njih će čovjek naći naklonost Nebeskoga Zaručnika i ući će na svadbenu gozbu u njegovu društvu noseći blistavu svjetiljku (usp. Mt 25,10) i tako uživati neusporedivu slavu u neraspadljivom jedinstvu s Isusom Kristom, našim Gospodinom, koji je blagoslovljen zauvijek. Amen.

KRITIČKA ANALIZA *POUKA*

I. HAGIOGRAFIJA SV. GRGURA IZ NAREKA

1. ŽIVOT SV. GRGURA

blob:<https://outlook.live.com/b803a25d-d695-4f8e-a908-cc2a47c5feobNAREKATSI>

(ՄԱՐԻՐԻՐՈՒ ԿԵԱՆՔՆԸ, ՊԵՂՐՈՒԹ, 1970. — *Život svetaca*,
Bejrut, 1970.)

„Anđeo utijelu, nebeska vojska u svom životu i poslovima, sveti Grgur iz Nareka¹ bio je sin biskupa Khosrova Antzevatsija, iz provincije Antzevatsiats u regiji Vasbouragan.

Rodio se godine 951. za vrijeme vladavine kralja Ashoda Voghormatza Pakradounija, kralja Apousahla Artzrounija od Vasbouragana i za vrijeme pontifikata katolikosa² Ananija I. (949.–968.), koji je stolovao u samostanu Argin.

Kao veličanstven izdanak iz plodnog korijena, Grgur je odrastao sa starijim bratom Hovhannesom i mlađim bratom Sahagom u kući svojih pobožnih roditelja. Zatim je odgajan pod vodstvom Ananije Narekatsija, koji je bio opat samostana Narek, u pokrajini Reshdounik, u blizini jezera Van. Anania je bio ujak Grgurove majke. Uzeo je Grgura i Hovhannesa u svoj samostan i poučavao ih

¹ Izvorno ime *Grigor Narekatsi* ovdje je pohrvaćeno kao „Grgur iz Nareka”; ponegdje je ostavljeno izvorno Narekatsi (moglo bi se reći „Narečki”).

Druga su vlastita imena ostala kao u izvorniku. (Op. prev.)

² *Katolikos* je crkveni poglavar, kao što su drugdje patrijarh, arhiepiskop, atenagora, pontifeks... (Op. prev.)

u božanskim naucima i krjepostima. Obojica su dobro napredovala u svojim studijima i pokazivali su pobožno ponašanje.

Kada je Anania umro, Grgurov brat Hovhannes izabran je za opata, a Grgur je postao pomoćnikom svoga brata i učiteljem monaha.

Grgurova najveća krjepost bila je poniznost, po kojoj je sebe smatrao manjim od drugih. Zbog toga je postao posuđom Duha Svetoga i peć božanske ljubavi, s pustinjačkim ponašanjem i asketizmom koji su se u njemu postupno rasplamsali da bi se posvetio kontemplativnom gledanju božanskih zbivanja.

Bio je vrijedan divljenja u neprestanom propovijedanju kršćanskog nauka. Glas o njegovoj svetosti i mudrosti proširio se među kraljevima i knezovima.

Kad mu je bilo dvadeset i šest godina, novozaređeni svećenik, kralj Kourken Artzrouni, sin Apousahla i brat Ashoda i Senekerima, uputio mu je poseban zahtjev da napiše komentar Salomonove *Pjesme nad pjesmama*. Taj je Božji čovjek, ne opirući se kraljevskoj naredbi i smatrajući je Božjom zapovijedi, preuzeo posao i izvršio ga uz pomoć Duha Svetoga. Komentar je bio kratak, ali pun uvida. Ova je knjiga sastavljena tako jednostavno i blagoslovljeno te se može reći da nije bilo druge poput nje. Tu je knjigu napisao godine 977.

U to je vrijeme katolikos Vahan bio prognan u Vasbourgan, a umjesto njega prvi je prijestolje zauzeo Sdepannos, a potom netko po imenu Khatchig, jer je među biskupima i vartabedima³ vladalo neprijateljstvo oko kalcedonskih⁴ pitanja.

³ *Vartabed* znači „crkveni naučitelj”. (Op. prev.)

⁴ *Kalcedonski sabor* (po Kalcedonu/Kadiköy, današnjem azijskom dijelu Carigrada) održan je godine 451. Na njemu je proglašen

Znajući da je to neprijateljstvo žalosno za Crkvu, a razjedinjene stranke su propovijedale isto pravoslavno učenje, sveti Grgur ih je opominjao da se međusobno ljube i da budu složni. Dok je bilo onih koji su i dalje raspravljali, on ih je poučavao i korio, te je najnepopravljivije izbacivao iz Crkve.

Kad se uvjerio u častan put reformacije, ozbiljno ga je pokušavao ostvariti.

Kao što svjedoče Sinaksari,⁵ budući da se jako zauzimao za jedinstvo Crkve, žudio je uspostaviti i obnoviti iskrivljena crkvena pravila koja su napustili i iskvarili lijezni i nemoralni vođe. Ti nepristojni i grubi ljudi nazivali su njega 'tsait', tj. malovjerni. To sramotno ime davalo se onima koji su skrenuli na bizantsko ispovijedanje kršćanske vjere i obraćenicima. Nažalost, s onima koji su slijedili istinu i dobrobit naroda, takvim se etiketiranjem postupalo kao s neprijateljima.

Rukopisi spominju da je otac svetoga Grgura, blaženi Khosrov, također žalio što se susreo s takvim stvarnostima.

Kad su se namnožile klevete protiv svetoga Grgura, skupili su se biskupi i vartabedi s knezovima i vlastelinima da raspravljaju o njemu. Poslali su izaslanike da ga pozovu i sude mu na sudu, tako da bi ga mogli ukoriti ili protjerati ako bude proglašen krivim.

Kad su izaslanici stigli da ga povedu, sveti Grgur ih je dočekao radosno i sa spokojnim licem. Znajući njihovu namjeru i pokušavajući ih mudro opomenuti, rekao im je: „Idemo najprije večerati pa onda odlazimo.”

nauk o ljudskoj i božanskoj naravi Krista i sastavljeno Kalcedonsko vjerovanje. (Op. prev.)

⁵ *Sinaksar* (Sinaksarion) je zbornik crkvenih tekstova, životopisa i raznih službi. (Op. prev.)

On, koji je bio blag poput grlice i potpuno se suzdržavao od ukusnih jela, naredi da se ispeku golubovi i ponudi ih izaslanicima da jedu. Toga dana bio je petak. Izaslanici su se još više sablaznili, pa su mu rekli: „Oprosti, vartabede, zar danas nije petak?“, a on je poput neuka čovjeka rekao: „Oprostite, braćo, zaboravio sam koji je danas dan.“ I zatim je naredio golubovima na žaru: „Idite i pridružite se svome jatu, jer danas je postan dan.“

Golubovi su odmah zalepršali i odletjeli naočigled svima.

Vidjevši to čudo te ispunjeni strahopoštovanjem i zapanjenošću, izaslanici su pali na koljena i zamolili ga da im oprosti. Nisu se više usudili progoniti svetoga čovjeka i, vrativši se onima koji su ih poslali, izvijestili su o čudu i odustali od svoga nauma. Zbog tog čuda sveti Grgur je nazvan Drugim čudotvorcem, a neki su ga čak prozvali Drugim prosvjetiteljem.

Takvim čudesima, istinoljubivim umom, asketskim ponašanjem i teološkim naukom on se uzdigao u svijetu kao sunce, te se po predaji našega naroda — kako sâm svetac nagovještava u svojim molitvama — udostojao vidjeti malog Isusa u zagrljaju Presvete Majke Božje, ispred samostana Narek, na otoku Arder na jezeru Aghtamar. Čini se da to nije bilo iznenađenje, jer su svečeve svakodnevnne misli bile usredotočene na otajstvo utjelovljene Riječi i ispunjene ljubavlju prema Spasitelju, kao i prema Majci Božjoj. To se može izričito vidjeti u govorima, odama i pjesmama tog darovitog govornika.

Među mnogim duhovnim spisima svetoga Grgura njegova *Knjiga molitava* cijeni se kao remek-djelo, nazvano *Narek* po imenu njegova samostana. To je briljantno i originalno djelo, dostojno sveca molitelja i teozofskog pjesnika, koje je napisao godine 1002. na zahtjev svojih kolega svećenika i uz pomoć svog brata Hovhannesa.

Mnogo prije toga, na zahtjev Sdepanosa, biskupa iz Moga, sastavio je povijest Svetoga križa iz Abarana, koji je bio donesen iz Grčke u Armeniju godine 983. Također ima panegirik posvećen Presvetoj Djevici, u abecednom akrostihu i uzvišenom stilu.

Napisao je također vrhunske panegirike svetim apostolima i biskupu svetom Jakovu iz Nisibisa. Pisao je himne posvećene crkvenim blagdanima i svetim mučenicima, jer je bio plodan pjesnik i najbolji među govornicima.

Ima on također druge brojne spise, koji su nažalost izgubljeni.

Iste godine kada je dovršena *Knjiga molitava*, preminuo je stariji Grgurov brat, opat Hovannes. Nedugo nakon njega s ovoga je svijeta otišao i nadasve blagoslovljeni Grgur, i taj zemaljski anđeo pridružio se redu nebeskih anđela godine 1003., u dobi od pedeset jedne ili pedeset dvije godine, za vrijeme pontifikata katolikosa Sarkisa. Njegovo je tijelo sahranjeno u samostanu Narek.

Nakon nekog vremena, kada je kralj Senekerim od Vasbouragana otišao u Sebastiju, noseći sa sobom Sveti križ iz Varaka, mnogi su monasi iz samostana Narek otišli s njim. Ondje im je kralj sagradio novi samostan, opet nazvan Narek, kod Agena, i onamo su prenesene relikvije svetoga Grgura, gdje su ostale do sada, kao na hodočasničkom mjestu poznatom po mnogim čudesima.

Sinaksar pripovijeda sljedeće Grgurovo čudo:

Moćni Kurd držao je vlast nad selom Narek. Taj Kurd je jednoj siromašnoj seljanki dao kokoš da je iskoristi za leglo. Žena je posadila kokoš na jaja pa su se iz njih izlegli pilići. Tri dana poslije toga kokoš je lutala sa svojim pilićima. Zbog opasnosti od kiše, kokoš se s pilićima sklonila pod mlinski kamen. Po ženinoj zloj sudbini, mlinski kamen je pao i zgnječio kokoš i njezine piliće. Žena je bila

prestravljena zbog straha od Kurda. Uzdajući se u Boga, počela je moliti svetoga Grgura da uskrisi kokoš i njezine piliće kao što je uskrisio golubove. S vjerom je položila njihova tijela na grob svetoga Grgura. Zatim se pomolila i otišla za svojim poslom. Za manje od sat vremena vidjela je kokoš kako hoda okružena svojim pilićima. Ganuta je počela širiti vijest o svečevu čudu.

Sada, ako je sveti Grgur pomagao nerazumnim stvorenjima da zadovolje tjelesne i duhovne potrebe razumnih bića, koliko bi više pomogao onima koji mole njegov zagovor za zdravlje svoga duha i tijela?

Čitanje njegovih molitava mnogima je omogućilo izbjavljenje od duhovnih i tjelesnih bolesti (str. 591–595).

2. GRGUR IZ NAREKA (vartabed)

(Թորգոսի պատրիարք Գրիգորիան, Մուրթի և մոլիթ
Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, Անթիլիաս, 1981 — Patrijarh
Torkom Koushagian, *Sveci i blagdani Armenske crkve*,
Antelias, 1981.)

„Uzvišeni anđeoski svetac, koji je stoljećima živio u duši i vjeri naroda, u isto je vrijeme kruna slave Armenske crkve. Da ljudi ne znaju ništa o pojedinostima njegova čistog i krjeposnog života, sama njegova *Knjiga molitava*, koja je jadicovka što izgara s osjećanjem grijeha i žudnjom za pomirenjem, mogla bi trajno uzdignuti u našoj svijesti sjaj velikoga sveca. Sin biskupa Khosrova Antzevatsija, rođen je u selu Nareku u pokrajini Reshdo-unik, i od ranih godina postao je učenikom svoga rođaka vartabeda Ananije, koji je bio osnivač i nadstojnik samostana Narek na početku 10. stoljeća. Ipak, nema sumnje

da je i prije upisa u tu školu, u čistom ozračju svoje obitelji, pod utjecajem svojeg oca, koji je bio istaknuti pisac nadahnut Duhom Svetim, stekao svetački odgoj sa svoja dva druga brata, koji su kao i on bili monasi istoga samostana Narek.

Najprije je bio učenik i monah u samostanu Narek, i zatim je ondje bio učitelj, a u mladoj dobi napisao je lijep komentar *Pjesme nad pjesmama*, na zahtjev kralja Kourkena Artzrounija. Grgur iz Nareka jedan je od univerzalnih genija, prva mistična inteligencija među Armencima i naš najveći pjesnik. Osim komentara *Pjesme nad pjesmama* napisao je govore i panegirike o Svetom križu iz Abarana, apostolima, Presvetoj Djevici, biskupu svetom Jakovu Nisibskom, ode o Križu, Crkvi i Duhu Svetome te mnoge hvalospjeve duhovne spoznaje. Svi oni imaju visoku jasnoću, duboke emocije i duhovnu retoriku. U tim se djelima izražava unutarnji život svetoga srca i vjerske pobožnosti. Iz niza izvješća o njegovoj moralnosti i posebno o njegovoj pobožnosti, može se shvatiti da, kao svaka velika osoba, ni on nije bio oslobođen zavidničkih kleveta, ali je istina, često otkrivena kroz čuda, pobijedila sve njih, postigavši da slava njegove svetosti bude viša u društvenom poimanju. Preminuo je oko godine 1010., star oko šezdeset godina, i sahranjen je u samostanu Narek, blizu oltara svetog Santoukhta. Godine 1021., kada se značajan broj stanovnika Vasbouragana iselio u Malu Armeniju, dio svečevih relikvija prenesen je u Agen, gdje je zbog toga osnovano hodočasničko mjesto, nazvano 'Araga', što je prikriveno ime Nareka" (str. 218. –220).

* * *

S gornjim referencama i fragmentima *Život svetaca i Sveci i blagdani Armenske crkve* predstavljaju nam život i

djela svetoga Grgura iz Nareka, ne govoreći ništa o *Poukama* koje nas zanimaju. To se opravdava činjenicom da oba izvora imaju hagiografski karakter, te se od njih ne može očekivati iscrpan, znanstveni i kritički pristup.

II. IZDANJA *POUKA*

Pouke, objavljene pod imenom sv. Grgura iz Nareka i pripisane njemu, tema su otvorena za raspravu. Doka-zi i kasnije analize oskudni su i ne postoji jasno kritičko i konačno mišljenje. Informacije i bilješke, otkrivene i pri-kupljene tijekom mojeg istraživanja predstavljene su i raspravljene u nastavku.

1. *Spisi našega svetoga oca Grgura, monaha iz samo-stana Narek*, Venecija, Tiskara sv. Lazara, 1840.

Sadrže sljedeća djela Grgura iz Nareka:

1. *Knjiga tužaljka*
2. *Komentar Pjesme nad pjesmama*
3. *Povijest Svetog križa iz Abarana*
4. *Panegirik Svetom križu*
5. *Panegirik svetoj Djevici*
6. *Panegirik sastavljen pod njegovim imenom*
(posvećen Presvetoj Djevici i sastoji se od šest stihova,
koji počinju sa šest slova njegova imena GRIGOR)
7. *Memorandum Sdepannosu iz Moga*
8. *Panegirik svetim apostolima*
9. *Panegirik svetom Jakovu iz Nisibisa*
10. *Oda o silasku Duha Svetoga*
11. *Oda o svetoj Crkvi*
12. *Oda o bogonosnom Svetom križu*
13. *Hvalospjevi o Rođenju i Teofaniji*⁶
14. *Hvalospjevi o Četrdeset mučenika*
15. *Hvalospjevi o Lazarovu uskrsnuću*
16. *Hvalospjevi o Uskrsnuću*

⁶ Teofanija je očitovanje božanstva na zemlji; Bogojavljenje. (Op. prev.)

17. *Hvalospjevi o Uzašašću*
18. *Hvalospjev o Silasku Duha Svetoga*
19. *Hvalospjevi o Crkvi*
20. *Hvalospjev o Vartavaru (Preobraženju)*
21. *Pouke (str. 483–533)*

Posljednje djelo na popisu, *Pouke*, žarište je predstavljena rada. Moje prevođenje s klasičnog armenskoga na moderni armenski (sada popraćeno ovom engleskom verzijom) temelji se na tome izdanju.

Puni naziv *Pouka* je *Sažete Pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu svetoga vartabeda i nadasve blažgoslavljenoga monaha Grgura, napisane po želji njegova rođaka kancelara Vartana*.

Iza naslova *Pouke* izdavači su dodali sljedeću napomenu:

„Budući da knjige tiskane u Bizantu pripisuju ovaj govor Grguru iz Nareka, i mi smo slijedili njihove vjerodostojne riječi i zadržali nepromijenjen naslov ovog izdanja, kako je napisano godine 1150. Armenskog kalendara.⁷ Njemački armenolog Schröder uključio je razne fragmente ovog djela u svoj *Udžbenik armenske gramatike*. Očigledno, ovaj strani učenjak nije smatrao da je prikladno mijenjati imena u njegovoj knjizi. Njegova je knjiga izašla pedeset godina prije prvog izdanja u Bizantu. O tome pripada li ovaj govor blaženom ocu [Grguru iz Nareka], ne može se ništa sigurno reći na temelju izvora koje imamo pri ruci, a u njegovu životopisu napisanom u *Sinaksaru* od 21. veljače, gdje nalazimo nabrojena njegova djela, nije spomenut ovaj govor. Zbog toga su neki znanstvenici među nama mislili da on pripada Grguru Sgevratsiju. Možda je

⁷ Armenski kalendar ima 12 mjeseci po 30 dana i 5 dodatnih dana; zbog toga se godine razlikuju od gregorijanskog kalendara. (Op. prev.)

razlog tome što ima sličnosti sa stilom Sgevratsijevih molitvenika, uz slično razlikovanje poroka i krjeposti, iako ih pisac navodi u ispovjednom stilu, dok su ovdje u stilu opomena. Također postoji mišljenje da filozofski stil ovoga govora ne odgovara pjesničkom stilu Narekatsija. U nedostatku konačnog dokaza, razumni se umovi mogu razlikovati: ili su naši predci propustili zabilježiti sve Grgurove spise ili svi povijesni zapisi nisu došli do nas. Mi, nemajući potvrđen pisani dokaz, ne smatramo prikladnim protusloviti dvjema spomenutim publikacijama i propitivati pripisivanje toga govora Grguru iz Nareka” (str. 483).

Postoji nekoliko istaknutih točaka u ovoj uvodnoj bilješci:

Prvo, izdavači, uzimajući ovaj *Govor* (ili *Pouke*) iz primjeraka tiskanih u Carigradu, uključili su ga u isti svezak s djelima koja je ‘nedvojbeno’ napisao Narekatsi. Sačuvali su datum objave *Govora* ‘bez promjene’ (‘oko godine 1150.’ po armenskom kalendaru).

Drugo, spominje se da je njemački armenolog Schröder uključio izvatke iz ovoga *Govora* u svoju *Armensku gramatiku*, sačuvavši njegovo pripisivanje Grguru.

Treće, izdavači ovog venecijanskoga sveska ne pripisuju ga jasno jer, prvo, ‘neka sačuvana izvješća ne govore ništa sigurno’ o tome i, drugo, u *Sinaksaru* o životu Grgura iz Nareka od 21. veljače sva su njegova djela nabrojena, ali nema spomena o ovom *Govoru*.

Četvrto, čak su neki u Veneciji pripisivali ovaj *Govor* Grguru Sgevratsiju, iz dva razloga: prvo, stil ovoga *Govora* vrlo je blizak Sgevratsijevom *Molitveniku*; također, spominju se slični poroci i sredstva njihova iscjeljivanja potvrdio je Sgevratsi; međutim, stil ostalih Sgevratsijevih djela je ispovjedan, dok je ovdje poučan. I drugo, ‘filozofski stil ovoga *Govora* ne odgovara pjesničkom stilu Narekatsija’.

Peto, izdavači ovog sveska ne navode jasno i konačno autorstvo *Govora*. To je ili zbog toga što su 'prethodne generacije nesmotreno propustile navesti sve Narekatsijeve spise za sjećanje budućih generacija, ili su ih drevni autori zabilježili, ali nisu svi zapisi ranih autora stigli do nas.'

Oni zaključuju da, kada nema precizna dokaza, ne smatraju prikladnim iznijeti drukčije mišljenje od onoga koje je izraženo u tim ranijim izdanjima što su objavljena pod Grgurovim imenom, ali se suzdržavaju od potvrđena pripisivanja toga *Govora* monahu iz Nareka.

Ovdje je prikladno provjeriti nekoliko točaka:

1. Tko je Schröder i gdje je njegov udžbenik *Armenska gramatika*?

Nisam mogao pronaći dovoljno informacija o Schröderovu udžbeniku *Armenska gramatika*. Dva armenska izvora spominju njega i njegov udžbenik:

a) „Schröder J.J. Hoc est: Joh. Joach. Schroderi Thesaurus linguae armeniacae, antique et hodiernae, cum varia pradios materia, cujus elementum sequens pagina exhibit.- Amstelodami, anno aere Chr. MDCCXI (1711), Armenorum MCLX (1160)”⁸ (Կ. Կոստանդնուպոլիս, Հայ-լուսաբանական Կրթական Երկն-պայման, Թիֆլիս, 1910, էջ 120 - G. Gosdaniants, *Armenologija u zapadnoj Europi*, Tbilisi, 1910., str. 120).

b) „Schroder J.J. Thesaurus linguae armeniacae, antique et hodiernae. Cum varia praxios materia, cujus elenchum sequens pagella exhibit. (Kazalo I. Vocum armenorum. II. Vocum latinorum). Amstelodami, 1711.

⁸ “Schröder J.J. Ovo je: Joh. Joach. Schröderovo blago armenskog jezika, drevnoga i modernoga, s raznim drugim materijalima, čije načelo prikazuje sljedeća stranica. — Amsterdam, godine Kristove MDCCII (1711.), armenske MCLX (1160.)” (Op. prev.)

In-8, 410 p. fig.”⁹ (*Մ. Մարմարաշահ, Հայ-կու-կաւ ըւ-տիւն-գիւնն-թիւն, Երևան, 1969, էջ 335 — A. Salmaslian, Armen-
ska bibliografija, Erevan, 1969., str. 335*).

2. Tko je Grgur Sgevratsi, kojemu se također pripisuju ove *Pouke*?

a) „Grgur Sgevratsi, suvremenik i prijatelj Nersesa Lampronatsija, također je bio iz Lamprona ali, budući da je bio opat samostana Skewra, zvao se Skevratsi. On mora biti biskup i poglavar Skewre. Kevork Lampronatsi bio je njegov nećak i učenik. Nakon smrti Nersesa Lampronatsija (1198.) postao je učitelj u samostanu Skewra. Bio je ispovjednik kralja Levona II., koji ga je godine 1203. u Sisü zadužio da prevede s grčkoga na armenski Pismo iz Vahana nicejskom biskupu Hovannesu, upućeno armenskom katolikosu Zakariji Tzaketsiju. Grgur je za ovaj prijevod imao prijatelja Parsegha kao pomoćnika, a svećenike Nigifora i Mikhaela kao korektore. Oni su očito Grci, kao što njihova imena pokazuju (*Katalog venecijanskih rukopisa*, svezak II, str. 1074). On je održao posljednje obrede za kralja Levona II. koji je umro godine 1219. Ostavio je govore, a među njima se posebno ističu *Povijest života Grgura Lousavoricha*, koja je preinačena verzija Akatankeghosove povijesti *Historiografski panegirik o životu Nersesa Lampronatsija*, zatim *Panegirik o Presvetoj Djevici*, *Panegirik o Kristovu uskrснуću*, *Kanon rođenja* (‘Sunce pravde’), *Život Grgura iz Nareka*, *O Izajjinu ‘Tko je vjerovao?’* (Sisouan str. 103b, *Katalog venecijanskih rukopisa*, svezak II., str. 306, koju je napisao na zahtjev kneza Gosdantina od Lamprona), *Molitvenik* (tiskan u Carigra-

⁹ “Schröder J.J. Blago armenskog jezika, drevnoga i današnjega. S raznim praktičnim materijalima, čiji je popis prikazan na sljedećoj stranici. (Kazalo I. Armenske riječi. II. Latinske riječi). Amsterdam, 1711. In-8, str. 410 slika.”

du, 1742.), *Komentar o Evagriusu* (opsežno i odabrano djelo, koje je do nas stiglo u rukopisu br. 1552. iz Venecije i u rukopisu br. 240 iz Jeruzalema), *Panegirik o Uznesenju Bogorodice* (*Katalog venecijanskih rukopisa*, svezak II, str. 338). Ovaj posljednji svezak, koji još nije objavljen, hvali otac Parsegh Sarkisian u svom *Katalogu venecijanskih rukopisa*, svezak II, str. 339, sljedećim riječima: ‘Ovaj je panegirik briljantan po jeziku i uzvišenosti stila, kao i po dubokom nauku. Izniman je u svojoj vrsti, osobito po obilju svojih rječitih oblika i izraza te po prepletanju bisera iz Svetoga pisma i crkvenih otaca. On je kao drugi Grgur iz Nareka ili Bernard, sa svojom žarkom ljubavlju prema Presvetoj Djevici i božanskom idealu. Njegov ugodan poziv Majci Božjoj mogli bi cijeniti svi ljudi’” (Հրաչիսյան Անտոնյան, Հայոց ակադեմիկոսների բաժնարար, հատոր ա., Պէրմյա, 1972, էջ 570–571 — Hrachia Ajarian, *Rječnik armenskih imena*, svezak I, str. 570–571).

Zanimljivo je da ovdje nema ništa o *Poukama*.

b) „Ovaj vartabed *Grgur* je poznat i posebno prozvan *Skevratsi*, jer je živio u samostanu Skewra, ali po lozi je iz Lamprona, pa se zato zove i Lampronatsi. Grgur, kao sustanovnik Duha Svetoga, bio je po položaju drugi među znanstvenicima nakon svog prastrica Nersesa Lampronatsija. Mudri kralj Levon I. (1198. - 1219.) cijenio ga je odmah iza Nersesa. Levon ga je zadužio da prevede s grčkoga na armenski *Pismo nicejskog nadbiskupa Vahana ili Hovhannesa*, blaženom Zakariji, katolikosu Armenaca, kako ga spominje Anavarzetsi u svome *Sinaksaru*, nazivajući ga ‘svetim i velikim vartabedom Armenaca Grgurom Sgevratsijem.’ ... I kad je tek iduće godine (1220.) katolikos Hovhannes preminuo, sazvana je sinoda da se izabere njegov nasljednik, i bilo je svađe među knezovima, jer su neki od njih htjeli izabrati ovoga Grgura, a glavar im

je bio Gosdantin, gospodar od Lambrona, nećak svetoga Nersesa. Grgur je na njegov zahtjev sastavio divan *Govor o otajstvu Velikoga petka*, na Izaijine riječi *Gospodine, tko je povjerovao našoj poruci?*... Iz povijesti je poznato da je Gosdantin I. Partserperts i izabran umjesto njega da bude katolikos.... Siroče Nerses prepoznao je ovoga Grgura kao svog drugog oca i vartabeda, i mnogo je puta tražio 'da obilježi njegov život pisanjem panegirika, koji je započeo s manjom prepirkom u skladu sa svetačkom običaju, smatrajući da to nadilazi moć riječi, a zatim... prihvatio... pisanje toga panegirika godine 1054. po armenskom kalendaru. Panegirik je kontemplativan, jasna stila, pun veličanstvene mudrosti, ali ne doseže Nersesov panegirik. Ima i drugih spisa, kao što su gore spomenuti *Govor na Veliki petak*, *Govor o uskrsnuću Gospodnjem* i *Govor o ženama koje nose ulje*. ... U njima kontemplativno razlučivanje uma prati jasnoću jezika više nego retoričke oblike. Mnogima je poznat po jasnom jeziku i umu, te jednoličnoj dugoj *Molitvi*, u kojoj spominje razne aspekte Božjega godpodarenja ljudima, te ljudske strasti i prijestupe, 'uime svega ljudskoga roda', kako ističe među drugim svojim riječima.

Njegova ljubav prema molitvama je kontemplacija života našega najvećeg štovatelja – Grgura iz Nareka, čiji je život napisao Sgevratsi. Izrazita je njegova molitva sakramenta svete Euharistije. Ima i molitvu posvećenu Presvetoj Bogorodici koja počinje sa „Preblažena Bogorodice, hrame Svevišnjega”...

Akrostih o rođenju Ivana Krstitelja, napisan 1198., dobro je poznat svim službenicima Armenske crkve. Pjesma nosi naziv 'Ti si svanulo, sunce pravde'... Toliko je moje poznavanje spisa Grgura Skevratsija ili Lambronsija, koji je s pravom bio slavljn među vartabedima toga

vremena...” (Հ. Ղեւնդ Ալիշան, Միսուան, Վենետիկ, 1831-1885, էջ-1885, 100–101 — Otac Ghevont Alishan, *Sisouan*,¹⁰ Venecija, 1885., str. 100–101). (U *Sisouanu* se Grgur Skevratsi također spominje na stranicama 99, 515, 518, 524, 527 i 553).

Ovdje se također ništa ne spominje o *Poukama*. Nema nikakvih naznaka niti ikakva jasnog pripisivanja Grguru Skevratsiju. Alishan kaže: „Toliko je moje znanje” (str. 101).

3. Tko je kancelar Vartan, koji je od Grgura iz Nareka zatražio da napiše *Pouke*?

Vartan je bio kancelar kralja Senekerima-Hovhannesa Artsrunija (1003.–1021.), šestog i posljednjeg kralja armenskog Vasbouragana. Senekerim se također spominje u:

a) Kolofonu jednoga od rukopisa Grgurove *Knjige tužaljki* (1391.), pisar Vartan piše da je za života Grgura „kralj od Vasbouragana bio pobožni Senekerim iz dinastije Artzrouni” (Արշաւիր Միսիսթանեան, Գրի-գոր Նսսս -ընկա-ցի նսս -դէր, Երևան, 1957, էջ 11 — Arshavir Mekhitarian, *Hvalospjevi Grgura iz Nareka*, Jerevan, 1957., str. 11).

b) „Sve darove, nakon što su bili sačuvani na raznim mjestima, braća Ashod, Senekerim i Kourken prenesoše u Crkvu Majke Božje” (Մկրտիչ, Գրիգոր Նարեկացի, Երևան, 1955, էջ 133. — M. Megerian, *Grgur iz Nareka*, Jerevan, 1955., str. 133).

4. Gdje su se i kada pojavila prethodna izdanja Grgura iz Nareka?

1. Prethodna izdanja pojavila su se izvan Venecije, u Carigradu (1755., 1774. i 1807.), gdje se *Pouke* pripisuju Grguru iz Nareka.

¹⁰ Sisouan, armenski historičar iz 19. stoljeća; živio u samostanu San Lazzaro, Venecija. (Op. prev.)

2. *Pouke* se također nalaze u svesku *Govori o ispovijedanju vjere, koje su napisali naši sveti oci Grgur iz Nareka i vartabed Vahram*, „tiskani za vrijeme pontifikata Njegove Svetosti Katolikosa Nersesa i za vrijeme patrijarhata na svetom prijestolju jeruzalemskog nadbiskupa Hovannesa i carigradskog patrijarhata nadbiskupa Hagoba, u Jeruzalemu, u Tiskari Sv. Jakova, 1856.”

Potrebno je citirati odlomak iz Uvoda ove knjige, gdje se ocrtava njezin sadržaj:

„Prvi spis je *Riječ pravoujera i dobrog ponašanja svetoga Grgura iz Nareka*. Iako postoje i druga njegova izdanja, mi mastojimo da spis bude pristupačan i dostupan svima, a kao njegovo treće izdanje trudili smo se da ga tiskamo uspoređujući ga s drugim rukopisima.

Drugi spis pripada vartabedu Vahramu, zvanom Rapoun, koji je bio tajnik armenskoga kralja Levona II. (1269. - 1289.), koji je na zahtjev ovoga pobožnoga kralja sastavio duhovni *Govor o Svetom Trojstvu*. Osim toga, ima još jedan *Govor o Kristovu utjelovljenju*. U oba govora svijetli bistri um i duboko znanje slavnoga pisca o teološkim stvarima. Na raspolaganju su nam četiri primjerka prvoga govora, i mi smo ih ispravili, uspoređujući ih sa starom tiskanom verzijom. Za drugi imamo samo jedan primjerak, napisan 1117. godine po armenskom kalendaru. Zato smo na nekim mjestima nerado ostavili tekst onakav kakav jest prema originalnom primjerku. Zadovoljni naporima što će zasada ovaj svezak biti dostupan pobožnim čitateljima, ostavljamo za neko drugo vrijeme objavljivanje drugih sličnih djela naših svetih otaca, pokušavajući doći do tih djela uz pomoć skromnih učenjaka”.

Prije nego što progovorimo o *Poukama* što su nađene u ovoj publikaciji, potrebno je razumjeti tko je vartabed Vahram, čije je djelo objavljeno s *Poukama*.

„Vartabed Vahram Sevlernetsi, zvan Rapouni, bio je kancelar Levona III. (1301. - 1308.) u Sisuu. Napisao je *Govor na Veliki dan Teofanije* na dan posvećenja Levona III., 1271., i objavio ga je u izdanju *Ayrarada*¹¹ od veljače do travnja 1869. i tiskao zasebno u Jeruzalemu. Po njegovu zahtjevu napisao je i *Govor o Presvetom Trojstvu i Utjelovljenju*. Također su njegovi govori *O spasonosnom gospodarenju, O krštenju Gospodnjem, O Cvjetnici i Uzašašću, O ukopu, O Kristovu dolasku u Jeruzalem te Izjava o vjeri vartabeda Vahrama, Rješenja o Porfirijevim spisima, Odgovori na upite kralja Hetouma*, možda također *Pitanja i odgovori*; ali najvažnija je njegova *Povijest dinastije Roupiniana* kao nastavak *Proze Shenorhalija*, koju je napisao na zahtjev kralja Levona” (Հրապարակ Ամսադաս, Հույն-արաբական-և-հայկերէանական հարցապատասխաններ և, Պէտրոս, 1972, էջ 26 — Hrachia Ajarian, *Rječnik armenskih imena*, svezak V, 1972., str. 26).

Pouke se nalaze na stranicama 1-114 ove knjige. Na prethodnoj stranici zapisano je sljedeće: „Sažete *pouke* o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu od svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana.” Zatim, stranica 1 počinje kako slijedi: „*Pouke* o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu, napisao sveti Grgur iz Nareka.” Biblijski citati označeni su u bilješkama ispod crte. *Pouke* nemaju poglavlja.

3. Treće izdanje koje sadrži *Pouke* nalazi se u *Knjizi molitava duhovnog govornika svetoga Grgura iz Nareka*, koja je objavljena darovnicom pobožnoga Sir Grgura Kouyoumjiana, za vrijeme pontifikata Njegove Svetosti

¹¹ Ayrarad, spis nazvan po historijskom gradu u Velikoj Armeniji. (Op. prev.)

Kevorka VI., katolikosa svih Armenaca na Velikom prijestolju Echmiadzina i patrijarhata nadbiskupa Guregha na svetom prijestolju Jeruzalema i patrijarhata Turske nadbiskupa Karekina, godine Gospodnje 1956. godine i godine 1405.-1406. po armenskom kalendaru, u Carigradu, u tiskari Hermona Svajiana.'

Sadrži sljedeća Narekatsijeva djela:

1. *Knjiga tužaljki*
2. *Kolofon Knjige tužaljki*
3. *Život svetoga Grgura po nadahnuću Duha Svetoga*
4. *Značenje teških izraza u Knjizi tužaljki*
5. *Popis glavnih varijacija ovog rukopisa i drugih rukopisa ili drugih objavljenih svezaka*
6. *Komentar Salomonove Pjesme nad pjesmama*
7. *Kolofon*
8. *Govor o Svetom križu iz Abarana*
9. *Panegirik svetoj Djevici*
10. *Panegirik o dvanaest apostola*
11. *Panegirik o svetom Jakovu Nisibskom*
12. *Propovijed o silasku Duha Svetoga*
13. *Propovijed o svetoj Crkvi*
14. *Propovijed o svetom Križu*
15. *Četiri ulomka ozdravljenja izabrana iz Evanđelja*
16. *Sažete pouke o pravoslavnoj vjeri i krjeposnom i čistom životu Grgura iz Nareka, anđelolika asketskoga svetog vartabeda i darivatelja molitelju, napisane na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana*
17. *Četiri pjesme posvećene Grguru iz Nareka, napisao izdavač ovoga sveska.*

Kao što vidimo, šesnaesto djelo su *Pouke* (str. 705–767), koje imaju razlika u usporedbi s primjerkom tiskanim u Veneciji. U ovom svesku *Pouke* nisu podijeljene na poglavlja, nego gotovo bez smislenog slijeda susrećemo samo nove retke. Potrebno je napomenuti da ovo objavljivanje *Pouka* nije kvalitetno.

Izdavači su na početak stavili sljedeću opasku:

„Ljubaznoj pažnji bogoljubnih čitatelja:

Želimo za vas objaviti ovo pohranjeno i skriveno blago, te vam pružiti ukusno uživanje u skupljenoj māni kao u zlatnoj čaši, tj. ovu knjigu punu spisa anđelolikoga vartabeda Crkve, svetoga Grgura iz Nareka, koju je zatražio Vartan, kancelar kralja Senekerima-Hovhannesa Artsrunija. Vartan je bio pisar kraljevskih uredbi. Mi smo, u skladu s molbom duhovnih pobožnih ljudi, naredili izdavanje ovoga sveska, nakon što smo obavili lekturu, i dopustili izvršenje njihovih želja.

Ona sadrži potpuno i savršeno ispovijedanje kršćanske vjere sa svih njezinih četrnaest stupnjeva, te nabraja i objašnjava dijelove duše, uma i osjetila ljudskoga tijela kao vrata koja se trebaju zatvoriti protiv prodiranja grijehā, da bi se otvarala za ulaz krjepostī. Ona također ističe njihove duhovne dobrobiti kada zatvaramo i otvaramo osjetila. Ova kratka knjiga, kao veliko blago za one koji su zadovoljni skromnom količinom, doista je ključ za dobre krjeposti i brana protiv zlih strasti. Jer, kao što rekoh, za one koji su spašeni dovoljna je jedna riječ, ali za nespašene je uzaludna sva mudrost.

Tako smo htjeli staviti na svijecnjak svijecu koja je dugo bila skriven ispod varičaka, da bi mogla posvijetliti onima koji se oslanjaju na Crkvu za svoju duhovnu hranu, i svjesno smo naručili izdavanje ovoga sveska, da bi ljudi mogli znati raspodjelu raznih darova Duha Svetoga i

vidjeti kako je Bog jednim jezikom mogao sastaviti raznolike spise. On je svetom Grguru dao dar da sklada složene molitvene stihove na zahtjev svećenika, a ovo [odnosi se na *Pouke*] složio je jednostavnijim, razumljivijim stilom na zahtjev ovoga kraljevskoga sluge (svoga krvnog srodnika). Kao što je vidljivo iz Salomonovih *Mudrih izreka* i iz *Knjige mudrosti*, ako dobro obratite pozornost na stil njezina sastavljanja, možete ga pripisati različitim osobama. Ali ako se čovjek upita kako je taj izvor tako dugo bio zapečaćen i ovo blago tako dugo skriveno, neka ne bude nikakve sumnje, jer nam ni sunce prije zore nije vidljivo i obasjava antipode, a pojavljuje se samo danju. Na sličan ga je način Bog, koji poštuje pogažen narod, želeći poštovati ovo maleno djelo našeg blagoslovljena vartabeda, otkrio iz dubine, i poput sporogorućeg ognja svetoga žrtvenika (izvučena iz Nehemijina zdenca), iznoseći ga da svijetli pod suncem, ponovno ga zapalio. Stoga ovom knjigom dužno treba pohvaliti ne samo sv. Grgura iz Nareka (koji se odazvao osobi što ga je zamolila i otvorio vrata onomu tko je pokucao), nego i osobu pobožnoga kneza, kancelara Vartana, koji je zapustio brige o kraljevskim dužnostima (ne poput onih zlonamjernih), da bi tražio blago od Boga, kao dodatak neispunjenim grijesima, ali je autoritetom svoje službe zamolio njega da napiše ovu malenu knjigu. Nije se ražalostio što je pitao sveca vartabeda, kao onaj bogataš koji se uznemirio kad je čuo 'Idi i prodaj svoje bogatstvo i daj ga siromasima'. Oni ne znaju da oni koji mnogo prime od Boga, toliko više duguju da ga ljube i da mu služe, i da svome narodu daju ono što je on njima dao, jer onaj kome je mnogo dano, od njega će se mnogo zahtijevati (usp. Lk 12, 48) itd. Sada ću također iskušati vašu čežnju za riječima svetoga vartabeda: Kako čitate, koliko volite i vršite *pouke* ove knjižice? One su lijekovi za vas, duhovno ranjene, više od onoga što je glavni

liječnik Hipokrat mogao propisati. Želim reći da će to biti od veće koristi slušatelju nego govorniku. I tako ispunjamo želju štovatelja svetoga vartabeda, odgovarajući da se njegovi izdavači nisu uzalud trudili.

Stoga sam ja, Hagob, najponizniji od patrijarha, primio zahtjev za objavljivanje ovoga sveska od pokojnoga najbudnijeg teologa vartabeda Bedrosa Asdabadtsija, koji ga je pronašao [odnosi se na *Pouke*] u nekoj vrlo staroj knjizi, i također ispunio želje onih koji su ga htjeli tiskati. Pobožni čitatelji, smatrajte mene, nedostojna čovjeka, vriednim spomena pred Gospodinom Isusom, u nadi pred Presvetim Trojstvom i jednim Božanstvom. Amen” (str. 705–707).

Ovaj nas ‘Uvod’ navodi da razmišljamo o dvije točke:

Prvo, uspoređujući jednostavan stil *Pouka* sa zamršenim stilom Grgurovih molitava, patrijarh Nalian pretpostavlja da su morale biti napisane jednostavno, razumljivo i poučno, budući da je to zatražio kraljevski (svjetovni) službenik, koji je s njim bio u krvnom srodstvu.

Drugo, ako bismo mogli pronaći ‘veoma staru knjigu’ vartabeda Bedrosa Asdabadtsija, iz koje su bile izdane *Pouke*, tada bi autorstvo *Pouka* bilo riješeno, ako je njihov autor ondje spomenut.

III. IZVORI KORIŠTENI ZA ISTRAŽIVANJE *POUKA*

Osim triju navedenih publikacija, potrebno je pregledati izvore koji spominju Grgurove *Pouke* i iznijeti mišljenje o njima:

1. Հայր Արսէն Ղազիկեան, Հայկական նոր մատենագիտութիւն եւ հանրագիտարան հայ կեանքի, ւ. հատոր, Վենետիկ, 1909-1912 — Otac Arsen Ghazigian, *Nova armenska bibliografija i enciklopedija armenskog života*, svezak I, Venecija, 1909.-1912.

Pišući o *Poukama* pronađenim u venecijanskom izdanju na koje sam se oslonio, otac Ghazigian spominje gore citiranu bilješku, i dodaje još dvije točke:

a) Velečasni Souk Somal u svome djelo *Quadro* piše o tome: „È da notarsi però che il Trattato sulla dottrina cristiana, in cui dottamente vengono compendiate i fondamenti principj, e le massime della santa religione, per sentimento dei migliori critici non appartiene a questo Gregorio Nareghense, sebbene sotto il di lui nome sia stato pubblicato a Costantinopli nel 1774, e si tovi citato da Giovanni Gioachino Schröder prima ancora del riferito anno. Si crede anzi, e con maggior fondamento, ch'esso debbasi attribuire ad altro Gregorio, detto l'Iscevrese (Sgevratsi), il quale visse sul principe del secolo terzodecimo” (p. 66) (pp. 472–473).¹²

¹² “Treba međutim primijetiti da *Rasprava o kršćanskom nauku*, u kojoj su učeno sažeti načelni temelji i maksime svete vjere, prema mišljenju najboljih kritičara ne pripada ovom Grguru iz Nareka, iako je objavljena pod njegovim imenom u Carigradu 1774., a nalazi se da je to naveo J. J. Schröder još prije odnosne godine. Vjeruje se čak, i to s jačim temeljem, da bi se to trebalo pripisati drugom

b) Također, čitamo: Zenker, svezak II, str. 206: „Un traité sur la doctrine chrétienne publié sous le nom de Grégoire Narégatzi, imprimé à Constantinople en 1774 et cité par Schröder, est probablement l'ouvrage de Grégoire Sgevratsi (Գրիգոր Սկւռնացի). Voyez Somal, *Quadro*, 66” (p. 473).¹³

U *Spisima Grgura, monaha iz samostana Narekavank*, Venecija, tiskara San Lazzaro, 1827., čitamo: „U ‘Uvodu’ izdavači pokazuju da je ganutljiva izvorna i višestruka poezija *Knjiga tužaljki* anđela iz samostana Narek, koju pouzdano čuvaju Armenci, ponovno ovdje objavljena zajedno s drugim spisima koji neprijeporno pripadaju svetom Grguru. Ovdje nema potrebe gomilati dodatne spise koje su mnogo puta prije sakupile druge publikacije.

Za *Knjigom Tužaljki* slijede *Povijest Svetoga križa iz Abarana*, *Panegirik svetom Križu*, *Panegirik svetoj Djevici*, *Panegirik svetim apostolima*, *Panegirik svetom Jakovu iz Nisibisa*, tri ode i razni hvalospjevi te komentar *Pjesme nad pjesmama*, gdje se jasno odražava stil monaha iz Nareka.

Tu je još jedan Grgurov spis, izvrstan *Komentar o Tko je ovo?* iz Knjige o Jobu, što je stari vrijedan tekst, ali nam se nije činilo da je pouzdano njegovo djelo koje bismo uključili u ovu publikaciju. Radujemo se što će naši znanstvenici kritičnije analizirati taj tekst i otkriti njegova vjerodostojnog autora” (str. 472).

Grguru, zvanom Iscevrene (Sgevratsi), koji je živio pod knezom iz trinaestoga stoljeća (str. 66)” (str. 472–473). (Op. prev.)

¹³ *Rasprava o kršćanskom nauku* objavljena pod imenom Grgura iz Nareka, tiskana u Carigradu 1774., koju navodi Schröder, vjerojatno je djelo Grgura Sgevratsija (Գրիգոր Սկւռնացի). Vidjeti Somal, *Quadro*, str. 66 (str. 473). (Op. prev.)

Zbog toga ne nalazimo *Pouke* u toj prvoj venecijanskoj zbirci Grgurovih spisa, dok izdanje iz 1840. godine sadrži i dodaje bilješku koja pojašnjava okolnosti njezina objavljivanja.

Također, *Pouke* ne nalazimo ni u carigradskim izdanjima iz godina 1700., 1726. i 1755. U carigradskoj publikaciji iz 1763. nalazimo *Pouke* sa sljedećim naslovom: „Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu anđeoskog svetoga vartabeda i darovatelja molitelju, pobožnoga monaha Grgura iz Nareka. Napisane su na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana” (str. 482).

Zatim slijedi ‘Obavijest upućena pobožnim čitateljima’, koja kaže: „... Stoga ja, Hagob, najponizniji od patrijarha, primih zahtjev za objavljivanje ovoga sveska od pokojnog najbudnijega teologa vartabeda Bedrosa Asdabadtsija, koji ga je našao u nekoj vrlo staroj knjizi i također ispunio želju onih koji su ga htjeli tiskati” (str. 482).

U ‘Kolofonu izdanja ove knjige’ zabilježeno je: „Ovo me smo također dodali i malu knjigu autora pod nazivom *Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu, napisane na zahtjev kancelara Vartana*, i koja je napokon ovdje objavljena milošću patrijarha toga velikoga grada” (str. 482–483).

U *Drugom svesku četiriju hvalevrijednih panegiričkih govora koje je izrekao naš sveti otac Grgur iz Nareka*, objavljenih 1774. u Carigradu, uključena je pouka: „*Panegirik Svetom križu iz Abarana, Panegirik svetoj Djevici Mariji Majci Božjoj, Panegirik dvanaestorici apostola i sedamdeset dvojici Kristovih učenika te Panegirik biskupu svetom Jakovu iz Nisibisa čudotvorcu*, za kojima slijedi knjižica *Riječ vjere*” (str. 484–487).

Nalazimo: „... *Pouke* s točnim stilom prethodnog izdanja”, i one pokrivaju do stranice 239. (Ali u knjizi je broj 139 tiskarskom pogreškom) (str. 487).

Carigradsko izdanje iz 1782. „... potpuno je identično petom izdanju” (str. 488).

Carigradsko izdanje *Knjiga molitava... Zaklinjanja* iz godine 1807. bilježi: „Dodali smo ovima neka druga djela, iz spisa ovoga Sveca i drugih uspoređujući ih i ispravljajući prema izvrsnim primjercima” (str. 490).

U kolofonu ovog izdanja čitamo: „... U rijetkom i dragocjenom trenutku uz nevidljivu pomoć koja nam je pružena, upotrijebili smo papire i druge materijale naše radionice, da bismo objavili ne samo devedeset pet poglavlja *Knjige molitava* (koja je nakon mnogo godina, kao po pravilu, objavljena u posebnom svesku gdje god su ga htjeli objaviti), ali također panegirike i *Sažete pouke o pravoslavnoj vjeri i krjeposnom i čistom životu* kojima je autor Svetac (Grgur iz Nareka), kao živi izvor znanja i vrijedan udžbenik za sve kršćane” (str. 492).

Otac Ghazigian također spominje jeruzalemsku publikaciju iz 1856. (str. 499), koju sam upotrijebio kako je gore navedeno.

2. Հրաշխայ Անանեան, Հայոց աւճանանկերի բառարան, հասոյր ա., Պէրմութ, 1972. — Hrachia Ajarian, *Rječnik armenskih imena*, svezak I, Bejrut, 1972.

„Grgur (sveti) iz Nareka, sin biskupa Khosrova Antzevatsija, rodio se godine 951. U djetinjstvu je ostao siročić zbog gubitka majke, na što aludira u 51. poglavlju *Nareka*: ‘Mojoj majci, koja me je rodila, čije je suosjećanje nestalo s preminućem njezina života.’ Bio je učenik Ananije iz Nareka, koji je bio ujak njegove majke i osnivač samostana i škole Narek. Proslavio se kao pobožan monah istoga

samostana i mistični pjesnik. Istaknuti je pisac 10. stoljeća. Njegova su djela: *Narekov molitvenik* (napisan 1002.), *Komentar Pjesme nad pjesmama* (napisan 977.), *Povijest i Panegirik Svetom križu iz Abarana*, *Panegirik svetoj Djevici*, *Panegirik apostolima*, *Panegirik biskupu sv. Jakovu iz Nisibisa*, *Sažete pouke o pravoslavnoj vjeri i krjeposnom i čistom životu* (sumnjivo), *Komentar o Tko je ovo?*, *Protiv Tontragijanā*,¹⁴ *Panegirik o Shoghagatu*, *Pouka o molitvama i o suzama nade i ljubavi* (*Katalog venecijanskih rukopisa*, Svezak II, str. 1059), *Hvalospjev dolasku Duha Svetoga* [‘Iznenada zazvuča povodanj od Oca, ognjeni tijek plamene moći’] (*Katalog venecijanskih rukopisa*, svezak II, 1064.), i druge ode i hvalospjevi većinom sabrani u jednom svesku — *Spisi Grgura iz samostana Narek* (tiskani u Veneciji 1840.)... Grgur iz Nareka umro je 1003., u dobi od pedeset tri godine i pokopan je u samostanu Narek, gdje čak i sada ljudi pokazuju njegov grob (Servantzdiants, *O starom i novom*, str. 14)” (str. 543–546).

3. Մարգարիս Արք. Օրմանեան, *Ազգայնամուլ, և. հատոր, Պէրնոթ*, 1959 — Nadbiskup Maghakia Ormanian, *Povijest nacije*, svezak I, Bejrut, 1959.

„Narekova *Knjiga molitava* datirana je 451.-1002. (Nar. 268), dok ostali spisi — panegirici apostolima i Jakovu iz Nisibisa, ode i hvalospjevi — nisu precizno datirani, a očito su nastali u različitim prilikama. Provjeru autorstva *Poukā o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu* (Nar. 483) ostavljamo filološkim stručnjacima” (str. 1180).

¹⁴ Tontragijani su bili pripadnici društvenoga pokreta u 9. stoljeću; zagovarali su društvene promjene u Armeniji. (Op. prev.)

4. *Գրիգոր Նարեկացի, Մատյան ողբերգության, գրաբարից թարգմանեց Մկրտիչ Խեղրանյան, Երևան, 1960* — *Grgur iz Nareka, Knjiga tužaljki*, s klasičnog armen-skoga preveo Megerdich Kheranian, Erevan, 1960.

U predgovoru ovoga prijevoda Kheranian piše: „Sva njegova djela koja se spominju u starim rukopisnim biografijama stigla su do nas. Prvim pjesnikovim djelom smatra se *Komentar Salomonove Pjesme nad pjesmama*, napisan godine 977. Zatim je napisao *Povijest Svetoga križa iz Abarana*, neke ode, panegirike, hvalospjeve i djela drugih žanrova. Njegovo posljednje djelo bila je divna poema *Knjiga tužaljki*, koju je završio godinu dana prije svoje smrti godine 1002.” (str. xii).

Važno je istaknuti da me izaz ‘... djela drugih žanrova’, bez pojedinosti, vodi do djela koja se nalaze pod riječju ‘žanrovi’. Ovo također implicira prešutno upućivanje na *Pouke*, koje bi se mogle, ako ne točno, ali barem vjerojatno, pripisati Grguru iz Nareka kao djelo žanra koji se razlikuje od *Komentara Pjesme nad pjesmama*, oda, panegirika, hvalospjeva i *Knjige tužaljki*.

5. *Նարեկ, Աղօթամատենան Ս. Գրիգոր Նարեկացւոյ, արդի հայերէնի լեզուով թարգմտեց Խաչատուրյան, Անթիլիաս, 1970.* — *Narek, Knjiga molitava svetoga Grgura iz Nareka*, preveo na moderni armenski biskup Torkom, Antelias-Libanon, 1970.

U predgovoru ‘Sv. Grgur iz Nareka, Nacrt o njegovu životu i djelima’, postoji referenca na *Pouke*: „... Djelo pod naslovom *Pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu* s pravom se smatra da nije autentično...” (str. 17).

Ali autor ne navodi razlog zašto nije autentično niti ga pripisuje drugom autoru.

6. Մանուկ Արեղեան, Հայոց հին գրականութեան պատմութիւն, գիրք առաջին, Պէյրութ, 1955 — Manoug Apeghian, *Povijest stare armenske književnosti*, svezak I, Bejrut, 1955.

Zapisano je: „Bio je sposoban komentator Svetoga pisma; napisao je komentare i govore *O molitvi, korizmi i suzama, O pokajanju, suzama i molitvi*, te još govore *O duhovnoj pouci o tome kako bi čovjek mogao udaljiti svoj um od zemaljskih privlačnosti, prezirati ovaj život i željeti samo Boga i njegovo Kraljevstvo*. [Bilješka ispod crte:] *Spisi našega Svetog Oca monaha Grgura iz samostana Narek, Venecija, 1840*. ‘Ovo djelo, *O duhovnoj pouci o tome kako bi čovjek mogao udaljiti svoj um od zemaljskih privlačnosti*, također se nalazi u rukopisima pod autorstvom Ananije Sanahnetsija. Vidjeti, *Ararad, Echmiadzin, 1901.*, str. 274” (str. 550).

Gore spomenute *Pouke* ne mogu biti one koje sam istraživao, ali njihova tema može imati neke sličnosti s njima.

Apeghian također piše: „Spisi: Nažalost, do sada nismo mogli reći koliko je njegovih djela preživjelo. Poznata su: 1. Ode (tri), 2. Hvalospjevi i melodije (više od dvadeset), 3. Pismo protiv Tontragijanā, 4. *Komentar Pjesme nad pjesmama*, koji je napisan po nalogu kralja Kourkena od Vasbouragana godine 426. po armenskom kalendaru, ili ljeta Gospodnjega 977., *Povijest svetoga Križa iz Abarana i Panegirik svetom Križu i Panegirik svetoj Majci Božjoj*, koji su napisani na zahtjev biskupa Sdepanosa iz Moga poslije 989. i prije *Knjige tužaljki*, 6. *Panegirik apostolima*, koji je napisan prije *Knjige tužaljki*, 7. *Panegirik svetome biskupu Jakovu iz Nisibisa*, 8. *Knjiga tužaljki*, koja je najveće djelo našega pjesnika” (str. 553–554).

Pouke se ne nalaze na ovom popisu.

7. Հենրի Գաբրիելյան, Հայ փիլիսոփայական մտքի պատմություն, հատոր ք., Երևան, 1958 — Henry Kaprielian, *Povijest armenske filozofske misli*, svezak II, Jerevan, 1958.

Kaprielian je analizirao ‘misticizam’ svetoga Grgura iz Nareka. Također je koristio jeruzalemsko izdanje *Pouka* iz 1856.

Smatrajući Boga polazištem Grgurova misticizma, on piše: „Bog je onaj koga nitko nije ‘stvorio niti je sam sebe stvorio, ničega nema prije njega, nitko mu nije ravan. On je početak i uzrok svega, začinjući i rađajući niza istobitnih Bića, i stvarajući stvorenja’, piše monah iz Nareka. [Bilješka ispod crte:] *Govori o ispovijedanju vjere, koje su napisali naši sveti oci Grgur iz Nareka i vartabed Vahram*, Jeruzalem, 1850., str. 8). Čovjek bi trebao pokušati dosegnuti Boga ne inteligencijom, niti istraživati i ispitivati njegovo biće, nego ‘vjerovati u Boga Oca, istinsku bit’” [Bilješka ispod crte:] *Govori*, str. 5 (str. 43).

Govoreći o odnosu između materije i Božanstva, Kaprielian ponovno piše citirajući monaha iz Nareka: „... materija, budući da je posvećena, nije izbrisana u Božanstvu, niti se Božanstvo poistovjećuje s njom, nego se događa mješavina, što je jedinstvo dijelova koji čuvaju njihove identitete. Grgur piše: ‘Niti se jednostavnost nesložene i bestjelesne biti božanstva promijenila u materijalnu i složenu gustoću tijela, niti se gusta priroda tijela promijenila u tanku i nematerijalnu jednostavnost božanstva, nego su zadržana svojstva svake prirode bez zbrke, povezujući ih neizrecivo, iznad svake prirodne mješavine i sjedinjenja’ [Bilješka ispod crte:] *Govori*, str. 10-11. Stoga se materija nikada ne poistovjećuje s Bogom i Bog se nikada ne poistovjećuje s materijom; jedno i drugo postoje naporedo bez uzajamne želje ili sposobnosti stapanja” (str. 49).

Pozivajući se na odjeljak *Pouka* o utjecajima osjetila, Kaprielian pojašnjava: „Predmet ‘viđenja uma’ osiguravaju osjetila. ‘Osjetilo je ono što u skladu sa svojom sposobnošću prima izvanjske podražaje, te ih čuti i prepoznaje’ [Bilješka ispod crte:] *Govori*, str. 51. I Grgur iz Nareka istražuje ulogu organa osjetila s toga gledišta. Organi osjetila mogu nam dati i loše osjete, ali iz toga ne slijedi da ih treba držati nedjelatnima, kaže on. ‘Ne smijemo uvijek držati zatvorena vrata naših osjetila.’ Organi osjetila stvoreni su za međudjelovanje s izvanjskim svijetom, da ga vide i spoznaju. ‘Služba oka je gledanje i služba uha je slušanje; isto su tako službe drugih osjetila u skladu s njihovom definicijom’ [Bilješka ispod crte:] *Govori*, str. 52–54, piše Grgur iz Nareka” (str. 51).

Kaprielian smatra jednu rečenicu nađenu u *Poukama* Grgurovim negativnim stajalištem protiv Tontragijana, zaključujući: „Tontragijani su odgovorili da je potrebno promijeniti tu stvarnost i kazniti krivce, te uspostaviti nove i pravedne poretke na zemlji. Zato je Grgur nazvao Tontragijane smutljivcima i osudio ih kao klevetnike Boga. Štoviše, on je proglasio: ‘Ako se ispravno uređenje iskrivi i robovi ustanu protiv gospodara i preuzmu vlast i porobe gospodare, tj. ako poriv zagospodari nad duhom, a duh zagospodari nad razumom, sve se poremeti i pokvari, i svaki od njih se upućuje u suprotnom smjeru’ [Bilješka ispod crte:] *Govori*, str. 39” (str. 52).

8. Հայկական սովետական հանրագիտարան, հատոր 3, Երևան, 1977 — Armenska sovjetska enciklopedija, Svezak III, Jerevan 1977.

„Grgur iz Nareka (951.-1003.), armenski pjesnik, filozof, glazbenik... Grgur iz Nareka ostavio je mnoge spise: *Komentar Salomonove Pjesme nad pjesmama*, četiri

panegirika, ode, hvalospjeve (više od trideset), poemu *Knjiga tužaljki*, pisma i druga djela” (str. 218–219).

Ni ovdje se ne spominju *Pouke*, ali treba napomenuti da se ni druga djela također ne spominju. Referenca na ‘druga djela’ ne pomaže u ovom istraživanju; bilo bi bolje da su urednici naveli ostala Grgurova djela.

9. Հայր Միքայէլ Չամչեան, Պատմութիւն հայոց, հասարկ. ք., Վենետիկ, 1785 — Otac Mikayel Chamchian, *Povijest Armenaca*, svezak II, Venecija, 1785.

„... Napisao je i veličanstvene govore, panegirike i ode, te skladao mnoge melodije. Napisao je i *Komentar o Tko je ovo?* na temelju Knjige o Jobu. Nadalje, napisao je *Pouke o vjeri i životu* na zahtjev svoga rođaka Vartana, koji je bio kancelar kralja Senekerima Artzrounija, te mnoge druge spise i poučne duhovne govore” (str. 853).

10. Հայր Գարեգին Չարքիսնապեան, Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն (դժգ դար), Վենետիկ, 1897 — Otac Karekin Zarphanelian, *Povijest starog armenskoga pisma* (od 4. do 13. stoljeća), Venecija, 1897.

„Postoje duhovne *pouke* u izdanju patrijarha Naliana koje se zovu *Pouke o vjeri*, iz kojih njemački učenjak Schröder navodi odlomke u svojem *Aramijskom blagu*, i pripisuje ih Grguru iz Nareka. U rukopisima koje smo istražili naslov tih *Pouka* glasi: *Sažete pouke o pravoslavnoj vjeri i krjeposnom i čistom životu svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na molbu njegova rođaka kancelara Vartana*. Budući da se ime ‘Narek’ ne nalazi u ovom naslovu, čini se vjerojatnim da je to djelo nekog drugog Grgura, koji je dobro i vješto vladao armenskim jezikom, i također duboko poznao teologiju. Neki su mislili da je to djelo Grgura Sgevratsija ili Lampronatsija. Čini se kako je glavni dokaz da nije pri-

padalo Grguru iz Nareka činjenica da on nije imao brata po imenu Vartan, nego su, prema predaji, bila tri brata — Sahag, Hovhannes i Grgur” (str. 548–549).

11. *Բարգևն աթոռակից կաթողիկոս, Յուզակ ձեռագրաց Ղալաթիոյ Ազգային ու տոննադարանի հայոց, Անթիլիաս, 1961* — Pomoćnik katolikosa Papkena, *Katalog rukopisa Nacionalne knjižnice Ghalatia*, Antelias, 1961.

„Broj 131, NAREK— Popis spisa sv. Grgura iz Nareka, str. 540–542” (str. 818). Spominje se samo ovaj, a u *Katalogu* nije naveden potpun popis.

Broj 105: ZBIRKA (*Pouke* su navedene uz razne autore, i donijet je njezin cjelovit sadržaj s odlomcima):

Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na molbu njegova rođaka kancelara Vartana — „Ljubeći pouke Gospodnje, tko svakoga obilno daruje u skladu sa svojom dobrohotnošću i obilnom dobrotom... da bi uživao neusporedivu slavu u neraspadljivom jedinstvu s Kristom Isusom, Gospodinom našim, koji je blagoslovljen zauvijek. Amen” (str. 109–169).

Ovo pismo ima razne dijelove označene na donjim marginama:

„Ispovijedanje vjere u osobe Presvetoga Trojstva” (str. 111–112).

„Ispovijedanje triju osoba Presvetoga Trojstva i jedne naravi [utjelovljenog] Boga nezbrkano sjedinjenih od savršenih naravi” (str. 113–114).

„O vjeri, neokaljanom tijelu i krvi Gospodnjoj, te obraćenju i pokajanju” (str. 117).

„O presudi i naknadi” (str. 118).

„O vjeri” (str. 119–120).

- „O djelima i nagradama” (str. 121-122).
- „O osjetilima” (str. 123).
- „O racionalnom i njegovim elementima” (str. 124-125).
- „O zapovijedi ljubavi” (str. 126).
- „O ljubavi između braće” (str. 127–128).
- „O čednosti i požudi” (str. 129).
- „O preljubu” (str. 130).
- „O duhu” (str. 131).
- „O zavisti” (str. 132).
- „O beskonačnom svetogrđu” (str. 133).
- „O prljavim činima” (str. 134).
- „O krjeposnom životu” (str. 135).
- „O pet tjelesnih osjetila” (str. 136-137).
- „O zloj zavisti” (str. 138).
- „O oku” (str. 139).
- „O tajnom gledatelju Bogu” (str. 140-141).
- „O svemu što je stvorio nestvoreni Stvoritelj” (str. 142).
- „O čednim ljudima” (str. 143).
- „O opreznosti porokā” (str. 144–145).
- „O neobuzdanom jeziku” (str. 146).
- „O govorenju dobra” (str. 147).
- „O ljubavi” (str. 148).
- „O okusu inteligencije” (str. 149).
- „O želudcu, o pijancima” (str. 150-151).
- „O pet osjetila” (str. 152).
- ”O strogom postu, ne jedući ribe, ulje i vino” (str. 153-154).
- „O jeziku” (str. 155-156).

„O suzdržavanju od grijeha” (str. 157).

„O mitu i kamatama” (str. 158).

„O molitvama” (str. 159-161).

„O času svete euharistije” (str. 162).

„O tijelu i krvi [Gospodnjoj]. O onima koji nedostojno primaju svetu pričest” (str. 163).

„O ispovijedi” (str. 164-166).

„O hodanju nogu” (str. 167).

„O čistoći uma” (str. 168).

„O Kristu i Crkvi” (str. 169) (str. 667–671).

12. Հայր Սկրտիչ Ազգերեան, *Լիակատար վարք եւ վկայաբանութիւն արքոց որ ք կան ի հիւն տօնացուցի Եկեղեցւոյ հայաստանեայց, ի Վենետիկ ի վաճառ արք ոյն Ղազարու, յաւի Տեառն* 1810 — Otac Megerdich Avkerian, *Cjeloviti životi i svjedočanstva svetaca u kalendaru blagdana Armenske crkve, Venecija, 1810.*

„... Napisao je također *Komentar o Tko je ovo?* iz Knjige o Jobu. Ostavljamo po strani druga djela koja ovdje nisu spomenuta” (str. 496).

Nema ni potvrde ni odbijanja Grgurova autorstva *Pouka*.

13. Եղիշէ արքեպս. Դուրեան, *Պատմութիւն հայ մատենագրութեան, Երուսաղէմ, 1933* — Nadbiskup Yeghishe Tourian, *Povijest armenskoga pisma, Jeruzalem, 1933.*

„Priznaje se da je Grgurovo remek-djelo njegova *Knjiga molitava*, neusporediv rad u svom žanru, koji je dovršio godine 1002. godine, imajući svoga brata Hovhannesa kao pomoćnika. [Bilješka ispod crte:] Njegov drugi brat bio je Sahag, koji je prepisivao očeve spise. Ali budući da Grgur nije imao brata po imenu Vartan, onda moramo

smatrati da nije autentičan poduži spis *Pouke o ispovijedanju vjere* koji mu se pripisuje. Njihov se stil također ne može usporediti sa stilom Grgura iz Nareka” (str. 172).

14. Հայ մշակույթի նշանավոր գործիչները եւժր դարեր, Երևանի համալսարանի հրատարակչություն, Երևան, 1976 — *Poznate ličnosti armenske kulture od 5. do 18. stoljeća*, publikacija sveučilišta u Erevanu, Erevan, 1976.

„Grgur iz Nareka ostavio je značajan broj spisa. Opstala su sva djela koja se spominju u njegovim životopisima. Među njima su: *Komentar Salomonove Pjesme nad pjesmama*, četiri panegirika (O svetom Križu, O Majci Božjoj, O apostolima i O biskupu sv. Jakovu iz Nisibisa), *Povijest Svetoga križa iz Abarana*, ode, hvalospjevi (više od dvadeset pet), poema *Knjiga tužaljki*, pisma i drugi spisi” (str. 181).

15. Մխիթար Անեցի, Մատենան աշխարհավէտ հանդիսարանաց, Երևան, 1983 — Mekhitar Anetsi, *Knjiga svjetskih povijesnih događaja*, Erevan, 1983.

U odjeljku ‘Rukopis Mekhitara Anetsija *Povijest i sadašnja publikacija*’ čitamo: „Jedan od rukopisa nadbiskupa Hasana-Jalaliana bio je temelj izdanja petrogradske *Povijesti* Mekhitara Anetsija koje je dospjelo do nas. Nakon smrti nadbiskupa godine 1879., taj rukopis je prebačen u Echmiadzin zajedno s osamdeset jednim drugim rukopisom i uključen u Kevorkianovu zbirku (br. 95, Mashdots Madenataran,¹⁵ br. 2678) [Bilješka ispod crte:] Vidjeti, *Katalog rukopisa Mashdots Madenataran*, Svezak I, Jerevan, 1965., br. 2679” (str. 43–44).

Zatim se navode sadržaji, str. 25a–34b: „*Grgur vartabed... Sažete pouke o pravoujerju i krjeposnom i čistom*

¹⁵ Institut starih armenskih rukopisa u Anteliasu, Libanon; osnovan 1959. (Op. prev.)

životu, napisane na zahtjev njegova rođaka Vartana” (str. 45).

16. Յուզակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան մատենադարանի, հատոր ա., Երևան, 1965 — *Katalog rukopisa Mashdots Madenataran*, svezak I, Erevan, 1965.

„576, Zbirka: *Riječ pouka*, od Grgura klerika” (str. 352–353).

„1217, Zbirka: *Ispovijedanje vjere*, od Grgura Sgevratsija” (str. 503).

„2178, Zbirka: *Ispovijedanje vjere*, od Grgura Sgevratsija” (str. 739).

„2678, Zbirka: *Ispovijedanje vjere*, od Grgura (Narekatsija ili Sgevratsija?)” (str. 851).

„3087, Zbirka: *Ispovijedanje vjere*, od vartabeda Grgura (Narekatsija ili Sgevratsija?)” (str. 938).

Na ovim brojevima stavljene su zvjezdice, a ispod imena Grgura Sgevratsija čitamo: „(Napomena: U rukopisima br. 576, 581, 1217, 2178, 2678 i 3087 *Sažete pouke o pravovjerju* – ‘Ljubeći pouke Gospodnje ... pripisuju se i Grguru iz Nareka i Grguru Sgevratsiju, stoga ponavljamo brojeve pod oba imena.’”

Spomenuti rukopis br. 581 nema zvjezdicu, a glasi: „581, Zbirka: *Pouke* (Anania ... Kr. Narekatsi, anonim.)” (str. 354).

17. Յուզակ ձեռագրաց Մաշտոցի անվան մատենադարանի, հատոր բ., Երևան, 1970 — *Katalog rukopisa Mashdots Madenataran*, svezak II, Jerevan, 1970.

„8697, Zbirka: *Riječ o poukama vjere* od Grgura iz Nareka” (str. 796).

18. *Բարգէն պօռոռակից կաթողիկոս, Յուզակ ձեռագրաց Անկիրիոյ Կարմիր լճանուց եւ շրջակայից*, 1957, Անթիլիաս

— Pomoćnik katolikos Papken, *Katalog rukopisa u samostanu Garmir u Anguriji i okolici*, Antelias, 1957.

111 Zbirka (David Nepobjedivi, Grgur iz Nareka, Nerses Shenorhali, *Knjiga naravi* itd.).

3. ‘*Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu, od svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana.*’

Na donjoj margini: *Pouke o životu i djelima Grgura iz Nareka*, str. 179–252 (str. 565–567).

19. Հայր Գարեգին Չարքաճախեան, Հայկական մատենագիտութիւն, Վենետիկ, Մխիթարեան, 1883 — Otac Karekin Zarphanalian, *Armenska bibliografija*, Venecija, Mekhitarian, 1883.

„Narek (Sv. Grgur)” (str. 482–493).

20. Նորայր եպս. Պողոսեան, Մայր ցուցակ ձեռագրաց տրքոց Յակոբեանց, հատոր ե., Երուսաղ 1960 — Biskup Norayr Bogharian, *Veliki katalog rukopisa svetaca Hagopiana*,¹⁶ svezak V, Jeruzalem, 1960.

„652, Zbirka, Pisma, N. Shenorhali: Sadržaji: 1. str.1: *Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na zahtjev njegov rođaka kancelara Vartana — ‘Ljubeći pouke Gospodnje...*” (str. 235).

„698. Narek: ... Govorio je i druge govore osim ove knjige, ali mi ih nismo susreli i nismo tražili da ih ovdje uključimo” (str. 304).

21. Հայր Բարսեղ Սարգիսեան, Սրբոյ հորն Եւագրի Պոնտացոյ վարք եւ մատենագրութիւնք թարգմանեալք

¹⁶ Hagopian je prezime izvedeno iz osobnog imena Hagop, što je oblik imena Jakov u zapadnoj Armeniji. (Op. prev.)

h jmlūt h huw purpūn h hñiqknnnñ nūnn, ʿKkūtanhl, 1907 — Otac Parsegh Sarkisian, *Život i djela našega svetog oca Evargriusa Ponticusa*, prevedeno s grčkog na armenski u petom stoljeću, Venecija, 1907.

„U 10. stoljeću također u slučaju velikoga pustinjaka iz samostana Narek, Grgura Narekatsija, iako ne spominjući jasno Evagriusa ili njegove spise — kao ni druge crkvene oce nadahnute Duhom Svetim — ipak, oni koji su pozorno čitali najmanje dva njegova djela, tj. *Narek* koji je on napisao na zahtjev monahā svoga bratstva i *Pouke* [Bilješka ispod crte:] Naslov im je *Sažete pouke o pravoujerrju i krjeposnom i čistom životu svetoga vartabeda i nadasve blagoslovljena monaha Grgura, napisane na molbu njegova rođaka kancelara Vartana*. Otac Hovhannes Zohrabian, prepisujući ovo iz rukopisa br. 87 Carigradske patrijaršije, napisao je na marginama: ‘Čini se da pripada Grguru Sgevratsiju.’ Ali Hagob Nalian je s pravom to objavio s *Narekom* pod imenom Grgura iz Nareka, a prije njega njemački učenjak Schröder u *Aramijskom blagu*. Otac Mikayel Chamchian (vidjeti *Povijesti*, svezak II, str. 853) ne samo što misli da je to autentičan spis Narekatsija, nego također smatra da je Vartan kancelar kralja Seneke- rima od Artzrounija, iako se ne poziva ni na jednog povjesničara. Ipak, najbolji argument za njegovu autentičnost dao je autor ovih *Pouka*. On, slobodno citirajući sve svoje klauzule vjere, piše: ‘Možete naći ovaj prekrasni red vjere u sveopćem ispovijedanju vjere svetog i ekumenskog sabora u Niceji,’ itd. Doista, kada nađemo referencu na ispovijedanje nicejskoga Vjerovanja u *Nareku* dva puta (str. 201 i str. 428), nemamo razloga sumnjati da je monah Grgur, upisan na naslovu *Pouka*, istovjetan s autorom *Nareka*, na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana — jasno vidimo veličanstveni utjecaj Evagrijevih govora; i nije moguće da

nije čitao i bio nadahnut velikim misliocem iz Nitrije, kao ni Ephremom Khouryjem Sirijcem. Svakako, Evagrije je sve one ljudske misli, strasti, energije i doktrinarne točke, s istančanom grčkom mišlju, filozofski iznio u svom govoru *Antirrheticus* (*Govoreći usuprot – Monaški priručnik za borbu protiv demona*) i *Kephalaia Gnostika* (*Šest stoljeća*); slično ih je budni i anđeoski Grgur poetski sažeo u svojoj božanskoj *Knjizi tužaljki* – jedinstvenoj takve vrste – kao u kadionici svoga srca. Treći i četvrti odlomak šestog poglavlja *Knjige tužaljki* predstavljaju alegorijski nacrt svega toga, prema piscu Grguru, kojega je nadahnuo Duh Sveti, kako se dalje razvija kroz cijelu knjigu. Možemo reći da je Grgur u *Poukama* na izričiti i pozitivniji način predstavio ‘plodonosnu i spoznatljivu’ disciplinu Evagrijevih govora. U Evagrijevim spisima (barem prema našem rukopisu) nakon ovih govora slijedi ispovijedanje nicejskoga Vjerovanja; ali Narekatsi, naprotiv, stavlja vjerovanje u temelj teoretskih i praktičnih pouka koje je namjeravao dati. Grgur također, kao Evagrije, smatra da duša ima tri dijela (prema sposobnostima živog pojedinca): ‘Imajući razum, duh i poriv, po božanski ustanovljenoj zapovijedi i naredbi, kad se time prirodno upravlja, ne nedostaje oponašanje nebeskih bića. Svaki od ovih dijelova ima svoju krjepost: krjepost razuma je razboritost, krjepost duha je hrabrost i krjepost poriva je čednost. Služba razboritosti je razlučiti dobro od lošeg. Služba hrabrosti je srčano izvršiti ono što je razboritost razlučila. Služba čistoće je gorjeti u ljubavi Božjoj.’

Obojica, tj. Evagrije i Grgur, po tim krjepostima uspoređuju čovjeka s gradom koji je ojačan kulama trostrukih tvrđava, gdje je razum vladar, a osjetilni organi su prozori kroz koje nadiru privlačnosti i iskušenja i bore se protiv duše. I gle, oba autora iznose pojedinosti proturječnih

misli i krjeposti, i daju duhovne pouke da bi čovjeka učinili savršenom slikom Boga, itd. Ostavljam po strani prikazivanje pojedinosti drugih sličnosti” (str. 160– 161).

22. Հայ հանրագիտակ, խմբ. Հայր Մկրտիչ Պոստոլեան, Պոսթէշ, 1938 — *Armenska enciklopedija*, uredio otac Megerdich Bodourian, Bukurešt, 1938.

„Knjige monaha Grgura iz samostana Narekavank... Drugo izdanje objavljeno je ondje (u Veneciji) godine 1840. (535 stranica), gdje su bile dodane ‘*Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu, napisane na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana.*’ (Patrijarh Yeghishe Tourian piše da Grgur iz Nareka nije imao brata po imenu Vartan i da se te *Pouke* ne mogu pripisati Narekatsiju; također, mekhitariani nju radije pripisuju Grguru Sgevratsiju)” (str. 560).

23. Նորայր Խաչ. Պողոսեան, Հայ գրողներ, Երուսաղէմ, 1971 — biskup Norayr Bogharian, *Armenski pisci*, Jeruzalem, 1971.

„Poznati Narekatsijevi spisi su sljedeći; svi su objavljeni više puta i mnogi su imali više od jednoga prijevoda:

1. godine 977: *Komentar Pjesme nad pjesmama*, koji je napisao na zahtjev kralja Kourkena od Vasbouragana (968.–1003.).

2. *Panegirik apostolima*, koji je napisao prije *Knjige tužaljki* (usp. 22. poglavlje, II.).

3. oko godine 1000.: *Povijest svetoga Križa iz Abarana, Panegirik svetom Križu, Panegirik svetoj Majci Božjoj*, koje je napisao na zahtjev biskupa Sdepanosa iz Moga. Moderni armenski prijevod ovih panegirika i oda tiskan je u Carigradu 1955.

4. godine 1002: *Knjiga molitava = Narek*: Sastoji se od 95 poglavlja, podijeljenih na 367 paragrafa. To je napisao

uz pomoć starijega brata Hovhannesa, ‘monaha slavnog i visoko cijenjenog samostana Narekavan’. Grgur svjedoči da je njegov brat ‘mudriji i razboritiji filozof, koji me u svemu nadmašuje’. *Narek* se smatra vrhuncem armenske duhovne književnosti. Po međunarodnim standardima to je izniman molitvenik bez premca. Najboljim u modernim armenskim prijevodima smatra se onaj koji je objavio nadbiskup Torkom Koushagian.

5. *Panegirik biskupu svetom Jakovu iz Nisibisa.*

6. *Pismo* ‘koje je napisao u sjajnom i slavnom samostanu Gejav’, kao pouku upozorenja protiv zabludjele sekte Tontragijana, koja je objavljena u Pazmavebu, 1893., str. 59 i 113. *Knjiga pisama*, 1901., str. 498–502.

7. Ode (tri): *O dolasku Duha Svetoga. O svetoj Crkvi. O svetom i bogonosnom Križu.*

8. Hvalospjevi i melodije (dvadesetak). Neki od njih su vrlo popularni i zaslužuju visoku pjesničku vrijednost. Arshavir Mekhitarjan preveo ih je na istočnoarmenski i objavio u Erevanu 1957. godine” (str. 157–159).

Kao što se može vidjeti, u popisu se ne spominju *Pouke*.

24. *Մ. Գրիգոր Նարեկացի, Մանեան որդերգութեան եւ այլ երկասիրութիւնք (Հագ արամեակի հրատարակութիւն), Անթիլիսս, 2003 — Sveti Grgur iz Nareka, Knjiga tužaljki i drugi spisi* (izdanje u povodu 1000. obljetnice), Antelias, 2003.

„Autorstvo divnog spisa *Pouke o pravoujerju i krjeposnom i čistom životu* nije konačno utvrđeno, a neki znanstvenici pripisuju ga vartabedu Grguru Sgevratsiju. Budući da ga mnogi znanstvenici pripisuju Grguru iz Nareka, ovdje ga stavljamo onako kako je objavljen u onom venecijanskom svesku [Sv. Narekatsi]” (str. 7).

25. Հրաչյա Թամրազյան, *Գրիգոր Նարեկացին եւ Նորպատանականությունը*, Երևան, 2004 — Hratchya Tamrazian, *Grgur iz Nareka i neoplatonizam*, Jerevan, 2004.

„Tradicionalno se ove *Pouke* pripisuju Grguru iz Nareka, iako stručnjaci o tome imaju različita mišljenja” (str. 76). [vidjeti napomenu broj 83, str. 396–401)]. „Prema najnovijim istraživanjima, *Pouke* pripadaju Grguru iz Nareka” (str. 76).

26. Պողոս Խաչատրյան, *Գրիգոր Նարեկացին եւ հայ միջնադարը*, Ս. Էջմիածին, 1996 — Boghos Khachaderian, *Grgur iz Nareka i armenski srednji vijek*, Sveti Ejmiadzin, 1996.

„IV. ‘Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu’” (str. 137). „Kada pogledamo *Pouke* iz perspektive našega najvećeg interesa, prema najvažnijem opažanju koje možemo izvesti, nedvojbeno zaključujemo da je slučajno i bez stvarnog temelja povezano s imenom Grgura iz Nareka. Zapravo, to je djelo nekoga drugog autora” (str. 149–150).

ZAKLJUČAK

Nadam se da će objavljivanje ovog sveska, koji donosi zajedno klasični armenski izvorni tekst *Pouka*, njegov suvremeni armenski prijevod, njegov engleski prijevod i komentar, izazvati novo zanimanje i potaknuti istraživanje toga blaga armenske patrističke književnosti.

Budući da je prvenstveno cilj knjige bio prikupiti i analizirati mišljenja koja su o *Poukama* izrazili razni filolozi i teolozi, rijetko sam iznosio vlastito mišljenje, zbog toga što bez potrebnih primarnih dokaza pri ruci nije moguće artikulirati konačan, čak i nemjerodavan, zaključak o autorstvu *Pouka*. Razumijem da je potrebno mnogo više toga da se kritički prikažu ove *Pouke* koje se pripisuju svetom Grguru iz Nareka, posebno sa zadaćom da se stilski usporede s drugih njegovim djelima.

Za odjeljak s komentarima ovoga sveska, uz objavljene izvore, uputio sam pismene upite brojnim vodećim institucijama i znanstvenicima na tom području tražeći njihova mišljenja o autorstvu *Pouka*:

1. Insituciji Mesrob Mashdots Madenataran u Erevanu. Papken Choukazezian je odgovorio kazavši: „... Što se tiče pitanja koje vas zanima, obavještavamo vas da nemamo podataka ni izvora koji bi potvrdili da je Grgur iz Nareka autor ‘Sažetih pouka o pravovjerju i kreposnom i čistom životu’. Prema usmenom mišljenju filologa Boghosa Khachaderiana, jednog od sastavljača kritičkog izdanja Narekatsijeve *Knjige tužaljki*, *Pouke* ne pripadaju Narekatsiju; međutim, za to su potrebni dodatni očiti dokazi.”

2. Carigradskom patrijarhu Shenorku Kaloustianu, koji je odgovorio kazavši: „... Što se tiče spisa ‘Sažete pouke o pravovjerju...’ koji se nalazi na kraju sveska *Nareka*, šaljem vam s ovim pismom Ormanianovo knjigu (Azka-

badoum, paragraf 813)¹⁷ i izdanje *Nareka* iz 1955. (str. 15) koji 's pravom smatraju da nije autentičan'. U svakom slučaju to je koristan spis, bez obzira na to tko ga je napisao."

3. Mekhitaristički samostan u Veneciji. Otac Sahag Jemjemian je odgovorio kazavši: „... Postavili ste pitanje tražeći pojašnjenje, na koje mi je zadovoljstvo odgovoriti. Knjiga Grgura iz *Nareka* 'Sažete pouke o pravovjerju...', koja je objavljena kod nas, trebala je imati još jedno izdanje u prilogu sveska H. Naliana, objavljenog u Carigradu. Nemamo taj Nalianov svezak, koji je objavljen u 18. stoljeću; primjerak koji smo imali izgorio je u velikom požaru 1975.; možda ga imate u svojoj knjižnici; trebate to provjeriti. Nalian ga je objavio na temelju rukopisa Patrijaršije. Naslov spisa ne pokazuje da pripada Grguru iz *Nareka*, nego glasi: 'Sažete pouke o pravovjerju i krjeposnom i čistom životu, napisane na zahtjev njegova rođaka kancelara Vartana.' Dragi brate, na tebi je da istražiš jezik *Pouka* i dokažeš pripada li *Narekatsiju* ili ne. Isto tako, tko je provjeravao 'rođaka kancelara Vartana' i kada je on živio.

U našoj knjižnici rukopisa imamo samo jedan primjerak *Pouka*, koji je prepisao jedan od naših redovnika, otac Hovhannes Zohrabian. Reprodukcijska je napravljena u Carigradu, možda iz rukopisa koji je Nalian upotrijebio za svoje izdanje. Na kraju svoga primjerka Zohrabian je stavio bilješku u kojoj tvrdi da bi ove *Pouke* mogle pripadati Grguru Sgevratsiju. Zohrabian piše: 'Godine 1243. po armenskom kalendaru, u svibnju, ove su *Pouke* prepisane, i čini nam se da pripadaju Grguru Sgevratsiju, vjerno raspoređene prema rukom pisanom primjerku, koji se zajedno s nekoliko propovijedi i drugih spisa raznih pisaca čuva u kutiji u Carigradskoj patrijaršiji, pod brojem 87, a

¹⁷ Malachia Ormanian (1841-1918), carigradski patrijarh. (Op. prev.)

napisan je prije osamdeset ili devedeset godina kurzivnim pismom' (Rukopis u u Me(k)hitarističkom samostanu San Lazzaro u Veneciji, br. 1310).

Na temelju ovog izdanja uzeo sam gore citirani naslov *Pouka*, gdje se navodi 'rođak kancelar Vartan'.

Prije Nalianova izdanja, čini se da je ove *Pouke* koristio neki Nijemac, a vama prepuštam da provjerite. Za našu internu uporabu imamo katalog rukopisa, gdje uz te *Pouke* nalazimo sljedeće podatke: 'Njemački učenjak Schröder, autor *Aramijskoga blaga*, koji je svoje djelo objavio mnogo prije Naliana, pripisuje ih Grguru iz Nareka.'

Samo ovoliko uspio sam saznati o ovim *Poukama*, a ostalo prepuštam vama, u čemu vam iskreno želim puno uspjeha."

4. Jeruzalemskom patrijarhu Yeghisheu Derderianu. Nema odgovora.

Priznajem da je ovaj moj svezak preliminarni rad o *Poukama* i vjerujem da bi mogao poslužiti kao vodič za kršćanski život i također kao odskočna daska za detaljnu armenološku i patrističku studiju.

Kao epilog ponavljam sljedeću težnju armenskog pjesnika Hovannesa Toumaniana: „Postoji još jedan spomenik koji bi možda jednoga dana Armenci mogli postaviti na obalama jezera Van, na stijenama samostana Narek, da kaže nebu, govoreći s Bogom 'iz dubine srca,' i podigne 'glas srca koje uzdiše, njegove jecaje i tugaljive vapaje'... i to će biti savršeno. Neka sluša i nebo i zemlja! I trebali bi slušati, jer tu ne govori armenski jezik, i ne kazuju njegova usta, nego njegovo žarko srce koje pali cijelu zemlju i njegova napaćena duša koja viče do neba" (*Godišnja knjiga svega*, 1960., str. 134).

SADRŽAJ

UVOD	5
GRGUR IZ NAREKA, ŽIVOT I DJELO	7
CONCISE INSTRUCTION ON THE ORTHODOX FAITH AND VIRTUOUS AND PURE LIFE BY THE HOLY VARTABED AND MOST BLESSED MONK GREGORY	40
<i>SAŽETE POUKE O PRAVOVJERJU I KRJEPOSNOM I ČISTOM ŽIVOTU KOJE JE SASTAVIO SVETI CRKVENI NAUČITELJ (VARTABED) I NADASVE BLAGOSLOVLJENI MONAH GRGUR</i>	<i>41</i>
KRITIČKA ANALIZA <i>POUKA</i>	141
I. HAGIOGRAFIJA SV. GRGURA IZ NAREKA	141
II. IZDANJA <i>POUKA</i>	149
III. IZVORI KORIŠTENI ZA ISTRAŽIVANJE <i>POUKA</i>	163
ZAKLJUČAK	184

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske, Grada Dubrovnika i Zračne luke Ruđer Bošković - Dubrovnik.

